

ЖАҲОН ХАЛҚЛАРИ ЭРТАҚЛАРИ

ТАНТИК ҚИЗ

АФРИКА
ХАЛҚЛАРИ
ЭРТАҚЛАРИ

ТОШКЕНТ
ЧУЛПОН НАШРИЕТИ

II (Афр)
Т 21

Русчадан *Тожибой Мирқосимов* таржимаси

Тантиқ қиз: Африка халқлари эртаклари (Русчадан Т. Мирқосимов таржимаси).—Т.: Чўлпон, 1996—128 б. — (Жаҳон халқлари эртаклари).

Кулингиздаги тўплам Марказий Африканинг Конго дарё ҳавзасида яшовчи баконго, балуба, бангала, банянга сингари халқларнинг эртакларидан ташкил топди. Бу эртаклар сизни меҳр-оқибатли, ҳалол, меҳнатсевар бўлишга чорлаш билан бирга, Ватанни севишга ҳам ўргатади. Бир-биридан қизиқ, турфа саргузаштларга бой бу эртаклар дилингизни албатта хушнуд этади деган умиддамиз.

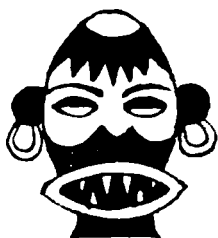
И (афр)

Т $\frac{4803620104}{360(04)-96}$ 26—95

© Т. Мирқосимов. (тарж.) 1996 й.

ISBN 5—8250—0465—3

СЕҲРЛИ ЭРТАКЛАР

САЙЕҲЛАР ДҮСТЛИГИ

Бир киши уйланибди. Тез орада хотини хомиладор бўлиб, ой-куни етгач ўғил туғиб берибди. Унинг исмини Макома деб қўйишибди. Бола дунёга келган дақиқадан тилга кириб, отасига:— Менга ҳасса ясаб бер,— дебди.

Отаси ўғлининг айтганини қилиб, ҳасса ясаб берибди. Макома унинг уёқ-бу ёғига қараб:

— Нима, мени калака қилияпсизми? Бу ҳассангиз ўйинчоқнинг ўзи-ку,—дебди.

Шундан сўнг ўрмонга борибди-да, у ердан бақувват бир дарахтни кесиб ўзига ҳасса ясаб олибди. Сўнгра отасининг қошига келиб, унга мурожаат қилиб:

— Туғилган дақиқадан бошлаб сўзлашни ва юришни биладиган мен сингарилар учун қишлоқда киладиган иш йўқ экан,—дебди.

У шундай дебди-да яна ўрмонга қараб жўнабди. У ерда бир зебрани учратиб, уни ҳасса билан бир уриб ўлдирибди-да, елкасига ташлаб олибди. Дунёга келган кунидеҳ, қишлоғига бир ўзи ўлдирган зебра билан кириб келибди. Зебрани онасининг олдига ташлар экан, шундай дебди:

— Унинг гўштидан менга бирон егулик нарса тайёрлаб бер. Эрта тонгда яна йўлга чиқишим керак.

Онаси у айтганидек овқат тайёрлабди. Макома эрта тонгда ота қишлоғини тарк этиб, сафарга отланибди.

Бир оз юргандан сўнг йўлда ўтирган бир кишига дуч келибди. Макома ундан:

— Сенинг исминг нима?— деб сўрабди.

— Менинг исмим Цидъямути, яъни дарахтларни еб тугатувчи,— дебди у.

— Бўлмасам, менга бир ҳунарингни кўрсатчи,— дебди Макома.

У шундай дейиши билан ҳалиги киши бир дарахтни пидизи билан суғуриб олиб еб қўйибди.

— Сен менга керак экансан. Юр, мен билан,— деб таклиф қилибди Макома.

— Сен билан боришни истамайман,— дебди дарахтларни еб тугатувчи.

Макома ҳассаси билан уни бир урган экан, у кичкина одамга айланиб қолибди.

Макома уни ўз ҳалтасига солибди-да, йўлида давом этибди.

Бир оз юргандан сунг, йўл бўйида яна бир кишига дуч келибди.

— Сенинг исминг нима?— сўрабди Макома.

— Менинг исмим Цидъязува, яъни ўт-ўланларни еб тугатувчи,— деб жавоб қилибди у киши.

— Бўлмасам менга бир ҳунарингни кўрсатчи,— сўрабди Макома.

Ўт-ўланларни еб тугатувчи, шу теварак атрофда ўсаётган ўт-ўланни юлиб олиб, бир зумда ямламай еб қўйибди.

— Сен менга керак экансан. Юр, мен билан,— деб таклиф қилибди Макома.

— Сен билан боришни истамайман,— дебди ўт-ўланларни еб тугатувчи.

Макома ҳассаси билан уни бир урган экан, у кичкина одамга айланиб қолибди. Макома ўт-ўланни еб тугатувчини ҳам ҳалтасига солиб олибди-да, йўлида давом этибди.

Тез орада у йўлда яна бир одамга дуч келибди. Буниси кўл бўйида ўтирган экан.

— Сенинг исминг нима?— сўрабди Макома ундан.

— Менинг исмим Цингвамвур, сув симирувчи,— деб жавоб қилибди бояги киши.

— Бўлмасам менга бир ҳунарингни кўрсатчи,— дебди Макома.

У бўлса кўл устига энгашибди-да, кўлдаги ҳамма сувни бир симиришда ичиб қўйибди.

— Сен менга керак экансан. Юр, мен билан,— деб таклиф қилибди Макома.

— Сен билан боришни истамайман,— жавоб қилибди сув симирувчи.

Макома ҳассасини олиб, бир урган экан, у ҳам кич-

кина одамга айланиб қолибди. Макома уни ҳам халтасига солиб олибди-да, йўлида давом этибди.

Оқшом тушибди. Макома халтасидан дарахтларни еб тугатувчи, ўт-ўланларни еб тугатувчи ва сув симирувчини олиб, бир оз овқатланиб олишга рухсат берибди-да, уларга:

— Эрта тонгда биз шундай бир юртга кириб борамизки, у ерда Нъяндебву исмли бир маҳлуқ яшайди. Мен у билан олишиб, енгиним керак, сизлар менга бу ишда ёрдам берасизлар,— дебди.

Дарахтни, ўт-ўланларни еб тугатувчи ва сувни симирувчи бир овоздан:

— Бажонидил сенга ёрдам берамиз,— дейишибди.

Шундан сўнг Макома ўзининг уч йўлдоши билан йўлга тушибди. Ниҳоят ҳали ҳеч ким кесиб ўтолмаган қалин ўрмон олдига келиб қолибдилар. Макома дарахтларни еб тугатувчига мурожаат қилиб:

— Қани, ҳунарингни бир кўрсат,— дебди.

Дарахтларни еб тугатувчи бир чеккадан ўрмонни ея бошлабди. У шунчалик кўп ебдики, ўрмон уртасидан каттагина йўл ҳосил бўлибди. Макома ўз ҳамроҳлари билан шу йўлдан кетибди. Ўрмондан ўтганларидан сўнг, ўт-ўланлар одам бўйи ўсиб ётган текисликдан чиқиб қолишибди. Ўт-ўланлар шунақанги қалин эканки, ҳеч бир жонзот бу ердан ўтолмас экан.

Макома ўт-ўланларни еб тугатувчига қараб:

— Қани, ҳунарингни кўрсат,— дебди.

Ўт-ўланларни еб тугатувчи ўтларни бир чеккадан юлиб ея бошлабди. Шу йўсинда еб кетавериб, ўртадан йўл очибди. Макома ва унинг ҳамроҳлари бу тўсиқдан ҳам ўтиб олишибди. Энди барча машаққатлардан қутулдик деб турганларида, катта кўл бўйидан чиқиб қолишибди.

Буни кўрган Макома, ҳаяжонланиб:

— Нъяндебву яшайдиган кўл мана шу бўлади. Мен мана шу кўлда яшашни хоҳлайман. Нъяндебву — ёғингарчиликлар ҳукмдори. Мен ундан буни маҳрум қилмоқчиман. Шу ерда уй қурамиз.

Макома ва унинг ҳамроҳлари кўл бўйида уй қуришибди. Макома бўлса овга бориб, уйига анча гўшт олиб келибди. Уй гўштга тўлиб кетибди.

Эртасига Макома яна овга кетган пайтда, Нъяндебву сувдан чиқиб келиб унинг уйига кирибди. Ҳамма гўштларни паққос тушириб яна кўлга қайтиб кириб ке-

тйичи Катта улжа билан қайтган Макомага, ҳамроҳлари бўлган воқеани айтиб беришибди.

Бу ҳол уч кунгача такрорланибди.

Уч кун муттасил Нъяндебву сувдан чиқиб келиб, Макоманинг уйига кирармиш-да, у келтирган бор гўштни еб кетаверибди. Учинчи кун кечқурун Макома дўстларига:

Вақти соати етди. Эртага Нъяндебвунини жангга чақираман,— дебди.

Тонг отиши билан Макома сувни симирувчига қараб: — Қани, ҳунарингни кўрсат,— дебди.

У бўлса энгашиб, лабини кўл қирғоғига қўйибди-да, сувни симираверибди-симираверибди, ниҳоят кўлнинг туби кўринибди. Кўл қуриб қолганини кўрган Нъяндебву Макоманинг уйига қараб йўл олибди. Макома унинг қаршисидан чиқиб келибди.

— Сен менинг кўлимдаги ҳамма сувни олиб қўйибсан,— деб дўқ урибди Нъяндебву.

— Сен бўлсанг, менинг ҳамма гўштимни ўгирлабсан,— дебди Макома ҳам бўш келмай.

Шундай қилиб иккиси бир-бири билан олишиб кетибди. Макома ўзининг сеҳрли хассаси билан уни урган экан — ҳасса иккига бўлиниб кетибди. Пичоқ санчган экан — пичоғи синиб қолибди. Нъяндебву Макомани бойламоқчи бўлса, арқон узилиб кетибди. Хулласи калом, бир-бири билан роса олишиб, тинкаси қуриган икки муттаҳамни қайтадан сувга тўлган кўл ўз қаърига ютиб юборибди.

КҶР БИЛАН БУҚУР

Икки киши биргаликда дунё кезишарди. Бири кўр бўлиб, иккинчиси букур эди. Букур кўрни етаклаб юрарди.

Бир кун кўр оёқ остида ётган қандайдир нарсага қоқилиб кетибди. Кўр букурдан сўрабди:

— Мен нимага қоқилиб кетдим?

— Жайранинг ерда ётган дағал жунига қоқилиб кетдинг,— деб жавоб берибди букур.

— Ўшани менга олиб бер,— илтимос қилибди кўр.

Букур дағал жунни ердан олиб, кўрга берибди. У бўлса ўз халтасига солиб қўйибди ва улар яна йўлда давом эттирибди.

Бир оз юрганларидан сўнг кўр яна қандайдир нарсага қоқилиб тушибди ва букурдан сўрабди:

— Мен бу гал нимага қоқилиб кетдим?

— Бу сафар тошбақага,— дебди букур унга.

— Ушани менга олиб бер,— сўрабди кўр.

Букур тошбақани ердан олиб, кўрга берибди. У бўлса тошбақани ҳам халтасига солиб қўйибди ва яна йўлда давом этишибди.

Тез орада кўр яна йўлда ётган қандайдир нарсага қоқилиб кетибди ва букурдан сўрабди:

— Мен нимага қоқилиб кетдим?

— Сен бу сафар милтиққа қоқилдинг,— дебди букур.

— Ушани менга олиб бер,— дебди кўр.

Букур милтиқни ердан олиб, кўрга берибди. У бўлса милтиқни ҳам халтасига солиб қўйибди ва яна йўлда давом этишибди.

Оқшомга яқин кўр билан букур бир қишлоққа кириб боришибди. У ерда бир кампир яшар экан.

— Уйингда бир кеча тунасақ майлими?— деб сўрашибди, кўр билан букур кампирдан.

— Майли,— дебди кампир.— Биз бу ерда уч кишимиз,— мен билан яна иккита ёш аёл бор. Бизлардан ҳавотир олмасаларингиз бўлади. Аммо қишлоқ бир шерга қарашли бўлиб, ҳар тунда келиб, бу ердаги мусофирларни еб кетади.

— Биз жуда ҳам толиққанмиз,— дебди кўр билан букур.— Кулбангдан бизга жой ажратиб берсанг бўлгани. Шер билан ишинг бўлмасин.

— Ихтиёринглар,— жавоб қилибди кампир.— Мен сизларни олдиндан огоҳлантириб қўйдим.

Кампир шундай деб кулбадан жой кўрсатибди. Улар ичкарига кириб, эшикни ичидан қулфлаб олишибди.

Тун ўз қора кўланкасини ёйгач, қишлоққа шер кириб келиб, шу заҳотиёқ бегоналарнинг ҳидини сезибдида, кампирга мурожаат қилибди:

— Мен бегона кишиларнинг ҳидини сезаяпман. Кулбада кимлар бор?

— Иккита мусофир киши,— дебди кампир.

— Жуда соз, мен учун улар ажойиб егулик бўлади,— дебди шер наъра тортиб.

Шер кўр билан букур ухлаётган кулбанинг бўғоти остида, уйга ёруғлик тушиши учун қолдирилган туйнукка яқинлашиб, ичкарига қарабди,— аммо ҳеч нарса кў-

ришмабди, хона жуда ҳам қоронғи эмиш. Шер панжасини туйнукка тиқиб:

Кулбада ким бор?— деб сўрабди.

Кулбада биз бормиз,— дебди кўр билан букур.

Шер сўрабди:

- Сизлар ким — ҳақиқий одамсизлар?

— **Ҳа**, бизлар ҳақиқий одамлармиз, — дейишибди улар.

Шер бўлса:

— Қани менга сочларингизни кўрсатингиз-чи, қанақа одам эканлигингизни билиб олай,— дебди.

Шунда кур халтасидан жайранинг дағал жунини олиб, шерга узатибди. Сўнгра шерга мурожаат қилиб:

— Энди сен бизга ўз сочингни кўрсат, токи биз ҳам сени ҳақиқий шер эканлигинга ишонч ҳосил қилайлик,— дебди.

Шер бир тутам жунидан юлиб олиб, девордаги туйнук орқали узатибди-да, шундай дебди:

— Ўз териларингдан бир парчасини кўрсатинглар, кўрай-чи, қанақа одам экансизлар.

Кўр халтадан тошбақани олиб, туйнукка рўпара қилибди.

Сўнгра кўр билан букур, шерга мурожаат қилишибди;

— Ўкиргинчи, биз сенинг товушингни эшитайлик.

— Йўқ, аввал сизлар ўкиринглар,— деб шер эътироз билдирибди.

Бунга кўр рози бўлиб:

— Яхши, аввал биз ўкираемиз. Фақат яхши эшитиш учун сен қулоғингни туйнукка тўғрилаб туришинг керак,— дебди.

Шер қулоғини туйнукка тўғрилаб турибди. Кўр милтиқни қўлга олибди. Букур унинг оғзини туйнукка тўғрилаши билан тепкини босиб юборибди. Шер қулаб тушибди.

— Энди сен ўкир,— дебди кўр билан букур барабарига.

Шердан жавоб бўлмабди.

Тонг отгандан сўнг, кўр билан букур ҳужрадан чиқибди.

— Шер ўлиб ётибди,— дебди букур кўрга қараб.

— Тутқунликда яшаётган аёлларга уйланамиз,— деб таклиф қилибди кўр.

Букур бу таклифга рози бўлиб:

— Яхши, уларни ўзимизга хотинликка олайлик. Сен кампирни олгин, бари бир ҳеч нарсани кўрмайсан. Мен эса ёшларини оламан.

Бунга кўр эътироз билдирибди.

— Ахир, бизни қутқариб қолган барча нарсаларни мен топдим-ку, шерни ҳам мен ўлдирдим. Ёш аёллар меники бўлиши керак.

Шундан сўнг иккиси жанжаллашиб қолибди. Букур ўзини ушлаб туролмай, кўрнинг юзига бир урибди. Калтак еган кўрнинг кўзи мошдек очилиб кетибди. Энди у кўрадиган бўлиб қолибди. Қарасаки, шериги букур эмиш, шунда мушт билан унинг букур ерига бир урибди. Мўъжиза рўй бериб, букур алифдек тўғри бўлиб қолибди.

Шу тариқа кўр билан букур соғайиб қолишибди. Ҳар иккиси ёш аёлларга уйланишиб, кампирни оналари қатори кўриб, ўзлари билан олиб қолишибди.

КХАМБА

Ажойиб кунларнинг бирида Қхамба¹ исмли бир киши саёҳатга жўнабди. Йўлда ўз хотини билан кетаётган бир кишига дуч келибди. Сўнгра улар филга дуч келибдилар. Филга аёл ёқиб қолибди ва унинг эрига қараб:

— Хотининг менга ёқиб қолди, уни ўзим билан олиб кетмоқчиман,— дебди.

Эркак юраги ёрилгудек бўлиб, қўрқиб кетибди. Ниҳоят даражада қўрққанидан, бирон сўз дейишга ҳам мажоли қолмабди. Буни кўрган Қхамба филнинг олдига келиб,

— Ҳей, бировларнинг хотинини тортиб олишга ҳаққинг йўқ!— дебди.

Фил ғазабланиб, ўкириб:

— Сен ўзингга алоқаси бўлмаган бегоналарнинг ишига нега аралашяпсан? Ё мен билан олишишни истайсанми?— дебди.

Шундай дейиши биланоқ, Қхамба филнинг ҳартумидан ушлаб олиб, осмону фалакка шундай прғитибдики, у ҳатто кўзга кўринмай кетибди.

Қхамба ўз йўлида кетар экан, эртасига яна бир одамни учратибди, қўлида ўқсиз камон билан узоқларга ти-

¹ Қ х а м б а — қоплон.

килиб ўтирганмиш. Қхамба унга мурожаат қилиб, сўрабди:

— Инма учун сен узоқларга тикилиб ўтирибсан?

— Мен уқни камонда отаётганимда унга узоқда ўтлаб юрган кийик гўштининг юмшоқ еридан бир бўлагини олиб келгин деб топшириқ бердим. Афтидан бу орада кийик узоқлашиб кетган шекилли, отган ўқим ҳамон парвозда.

Қхамба ҳам бу одамнинг ёнига ўтириб олиб ўқни кутабошлабди. Ниҳояг анча вақтдан сўнг ўқ гўшт билан қайтиб келибди.

— Бундай ноёб ҳунар эгаси бўлган киши, ҳеч бир нарсадан хавотирланмаса ҳам бўлади,— дебди Қхамба мерганга қараб,

Бунга жавобан мерган:

— Мен фақат бир одамдан қўрқаман. Унинг исми Қхамба. Кеча у бир филни осмонга отиб юборган эди, фил шу вақтга қадар ерга қайтиб тушгани йўқ,— дебди.

— Қхамба — бу менман.

— Ундай бўлса ўзинг билан мени ҳам олиб кет,— дебди мерган илтимос қилиб.

— Маъқул,— дебди Қхамба ва мерган билан бирга йўл юришда давом этибди.

Эртаси куни Қхамба мерган билан шундай одамни учратибдилар-ки, у одам дарё бўйида турган бир ўйчани кўтариб олиб, энгаштириб дарёдан сув тўлдирибди-да, бошига кўйиб, тоғдаги қишлоқда яшайдиган қабила бошлиғи олдига олиб кетабошлабди.

Бундай паҳлавоннинг ортидан бир оз қараб турган Қхамба унга шундай дебди:

— Шунақанги куч-қудратга эга бўлган одам ҳеч кимдан қўрқмаса ҳам бўлади.

— Фақат биттасидан қўрқаман,— эътироз билдирибди паҳлавон.— Унинг исми Қхамба. Ўтган куни у бир филни осмон қаърига шунақанги улоқтирдик, фил шу вақтгача ерга қайтиб тушгани йўқ.

— Ўша мен эдим,— дебди Қхамба.

Шунда сув ташувчи ёлворибди:

— Сен билан бирга боришга рухсат бер.

— Кетдик,— рози бўлибди Қхамба. Шундан сўнг улар — мерган ва сув ташувчи биргаликда йўлда давом этишибди.

Эртаси куни Қхамба, мерган ва сув ташувчи ўн саккизта шерининг ўртасида қўрқмай турган бир кишини

учратишибди. Унинг буйруғи билан шерлар дарахтларини пидизи билан қўпориб, ҳужра ортига тахлашаётган эмишлар. Қхамба бир оз ҳайвон ўргатувчи ва шерларнинг ишига разм солиб турибди-да:

— Шундай ҳунаринг билан ҳеч кимдан қўрқмасанг керак,— дебди.

— Мен Қхамба исмли бир одамдан қўрқаман, холос. У бундан уч кун аввал бир филни осмони фалакка қараб шунақанги улоқтирдикки, мана уч кундирки фил ҳали ҳам ерга қайтиб тушгани йўқ.

— Уша одам — мен бўламан,— дебди Қхамба.

— Сен билан боришга рухсат бер,— дебди ҳалиги киши.

— Кетдик,— жавоб қилибди Қхамба ва мерган, сув ташувчи ҳамда шерларни ўргатувчи билан биргаликда йўл юришда давом этибди.

Эртасига сайёҳлар, ўзлари учун егулик бирон нарса тайёрламоқчи бўлибдилар. Лекин оловни қаердан топишни билмай бошлари қотибди. Яқин атрофда бирон-та ҳам кулба йўқ экан. Қхамба мерганни олов топиб келиш учун юборибди. У айланиб юриб бир кулбага кўзи тушибди, унинг олдида қари кампир ўтирган экан. Мерган унга мурожаат қилибди:

— Учоқдаги оловдан бераолмайсанми?

— Ҳужрага кириб, ёнаётган ўтиндан олақол,— дебди кампир.

Мерган қайрилиб, уйга кирмоқчи бўлибди. Шунда кампир тўсатдан унга ташланиб, қўл-оёғини бойлаб ташлабди-да, ҳужра ичига итқитиб юборибди.

Бу орада Қхамба, сув ташувчи ва ҳайвонларни ўргатувчи мерганни кутиб, тоқатлари тоқ бўлибди. Яна бир оз кутишгач, Қхамба олов олиб келишга сув ташувчинини юборибди. У ҳам йўл юриб, ўша, бояги кампир ўтирган кулба олдидан чиқиб қолибди. Мерган унга мурожаат қилибди:

— Сизда олов топилмайдими?

— Ҳужрага кириб, ёнаётган ўтиндан олақол,— жавоб қилибди кампир.

Сув ташувчи қайрилиб, уйга кирмоқчи бўлибди. Шу пайт кампир тўсатдан унга ташланиб, қўл-оёғини бойлабди-да, ҳужра ичига итқитиб юборибди.

Қхамба ва ҳайвонларни ўргатувчи, мерган билан сув ташувчинини келишини пойлаб тоқатлари тоқ бўлибди. Шунда Қхамба ҳайвонларни ўргатувчинини оловга юбо-

рибди. У ҳам юра-юра, кампир ўтирган кулба олдидан чиқиб қолибди. Ҳайвон ўргатувчи кампирдан илтимос қилибди:

— Озроқ олов олишга рухсат бермайсанми?

— Ҳужрага кириб, ёнаётган ўтиндан олақол,— жавоб қилибди кампир.

Ҳайвон ўргатувчи қайрилиб уйга кирмоқчи бўлган экан, кампир шу заҳоти унга ташланиб, қўл оёғини бойлабди-да, ҳужра ичига итқитиб юборибди.

Кхамба ҳамроҳларини кута-кута чарчабди. Ўзи олов топиш ва шу билан бирга ҳамроҳларини ҳам ахтариш мақсадида йўлга чиқибди. Йўл юриб, йўл юрсаям мўл юриб, кампир ўтирган ўша машъум кулба олдидан чиқиб қолибди. Кхамба ундан сўрабди:

— Озроқ олов олишнинг иложи йўқми?

— Бориб, ёнаётган ўтиндан олақол,— жавоб берибди кампир.

Кхамба ҳам қайрилиб уйга кирмоқчи бўлибди. Кампир сакраб туриб, Кхамбага ташланмоқчи бўлибди. Шу пайт, Кхамба бундан тўрт кун аввал осмонга отиб юборган фил ерга тушиб келаётган экан. Кампир энди Кхамбага ташланаман деб турган пайгда, фил унинг устига тушиб, кампирни пачақлаб ташлабди. Кхамба ҳужрага кириб, узининг уч дўстини кишандан халос қилибди. Ниҳоят, овқат пишириб, тўйиб овқатланишибди-да, ажойиботларга тўла саёҳатларини давом эттиришибди.

АЖДАҲОНИ ЕНГАН КИШИ

Қадим замонда икки ака-ука бўлган экан. Ака-укалар бир-бирига қуйиб қўйгандек ўхшаганларидан ҳеч ким уларни биридан иккинчисини ажрата олмас экан. Қаттасининг исми Шуау бўлиб, дунёга келганда, у билан баробар ит билан камон ҳам дунёга келган экан. Кичигининг исми Дъегте экан, у билан ҳам дунёга бир вақтнинг ўзида ит ва камон келган экан.

Кунлардан бир кун Шуау укасига шундай дебди:

— Мен сафарга отланмоқчиман. Кетишим олдидан бир дарахт ўтқазаман. Токи шу дарахт барқ уриб кўкариб турар экан, демак мен тирикман ва тани-жоним соғ-омон. Аммо дарахт қурий бошладим, билгинки бу меннинг ўлимимдан даракдир. Шунда мени топишга ҳа-

ракат қилгин.— Ана шундан сўнг, Шуау итини эргаштириб уйдан чиқиб кетибди.

Дунё кеза-кеза, қирғоғида бир кулба қаққайиб турган кўл ёқасига бориб қолибди. Унинг ичида бир ғузал қиз булиб, уни бу ерга мана шу кўлда яшайдиган баҳайбат аждаҳо учун қурбонликка олиб келишган экан. Кулбага кириб келган Шуау, қиздан ҳол-аҳвол сўраб, саломлашибди.

Қиз бунга жавобан:

— Сендан илтимос қиламан, бу ердан тезроқ кет. Ҳозир мени егани аждаҳо келади. Кет, акс ҳолда у сени ҳам ютиб юборади,— дебди.

— Йўқ, мен шу ерда қоламан. Сен аждаҳога ем бўлиш учун дунёга келмагансан. Мен сенга уйланмоқчиман,— дебди Шуау.

— Илтимос қиламан сендан, кетгин. Аждаҳоннинг тўртта боши бор.

Шуау бу гапларга парво ҳам қилмай, ўз итини уйга, укасидан узун пичоқни олиб келишга жўнатибди. Ит тезда пичоқни келтирибди.

Шу пайт, кўл тарафдан қўрқинчли товушлар кела бошлабди. Қиз қичқариб:

— Сендан илтимос, югур! Ҳозир аждаҳо ҳов анови қоядаги тешикдан чиқиб келади,— дебди.

— Мен шу ерда қоламан,— жавоб қилибди Шуау.

Қиз турган ҳужранинг қоқ ўртасида катта тешик бўлиб, у ердан тўғри кўлга борса бўлар экан, кўлдан қайтган аждаҳо мана шу тешикдан битта бошини чиқарибди. Пойлаб турган Шуау узун пичоғини олибди-да, бир зарб билан аждаҳонинг бошини узиб ташлабди. Аждаҳо кўлга қайтиб кетиб, ўша ердан бақарибди:

— Ким менинг бошимни узиб ташлади?

— Бу мен, Шуау!— деб жавоб қилибди паҳлавон.

— Мендан нима истайсан? Ҳозир қайтаман,— деб қичқарибди аждаҳо.

Яна пайдо бўлган аждаҳо, Шуауни ушлаб олиб кўлга итқитиб юборибди. Буни кўрган ит Шуауни ортидан ўзини сувга ташлаб, уни қирғоққа олиб чиқибди. Аждаҳо Шуауни кўлдан излаб тополмагач, қайтиб келиб иккинчи бошини тешикдан чиқарибди. Шуау бу бошни ҳам узиб ташлабди. Аждаҳо учинчи бошини чиқарибди, уни ҳам узиб ташлабди. Шунда аждаҳо тўртинчи бошини чиқариб, Шуауни ушлаб олиб, кўлга отиб юборибди. Вафодор ити бу гал ҳам ўзини сувга ташлаб, кўл-

дан ўз эгасини олиб чиқибди. Аждаҳо Шуауни кўлдан роса ахтарибди, аммо тополмабди. Шундан сўнг қайтиб келиб, бошини ҳужрадаги тешикдан чиқарибди. Шуау унинг сўнгги бошини ҳам узиб ташлабди. Аждаҳо эса жонсиз ҳолда қулабди. Шундан сўнг Шуау унинг тўртта калласини ҳуржунига солиб олибди.

Шуау аждаҳо билан олишар экан, теваарак атрофда худди ер силкинаётгандек шовқин-сурон бўлиб турибди. Шу юртнинг подшоси ва ҳалойиқ, бу шовқинни эшитишибди. Подшоҳ иккита чорикорини чақариб:

— Бориб қаранглар-чи, бу шовқин нимадан экан?— деб уларни кўл бўйидаги ҳужрага жўнатибди.

Икки чорикор бориб қарашса, подшоҳ қизининг олдида аждаҳо ўлиб ётган эмиш. Шуау эса бу пайт, кўлнинг нариги қиргоғида ювинаётган экан. Улар қизни олишибди-да, орқага қайтиб келишибди.

— Биз аждаҳони ўлдириб, қизингни қутқариб қолдик. Бизни мукофот билан тақдирлашинг керак,— дейишибди улар подшога.

— Шошмай туринглар,— дебди подшо.

Подшо ўз қизи билан ёлғиз қолгандан сўнг, қизи унга:

— Бу одамларинг ёлғон гапирди. Аждаҳо ҳақиқатдан ҳам ўлган. Лекин уни овчи Шуау — мусофир бир йигит ўлдирди,— дебди.

— Бу тўғрида ҳеч кимга оғиз оча кўрма,— дебди подшо қизига.

Шуау ювиниб бўлиб, кулбага келиб қараса подшонинг қизи у ерда йўқ эмиш. У ўз итини қизни топиб келиш учун жўнатибди. Ит тўғри подшонинг олдида келибди. Қиз отасига мурожаат қилиб:

— Итнинг қорнини яхшилаб тўйғазсам майлими?— Бу ит — Шуауга қарашли,— дебди.

Подшо розилик берибди.

Тез орада итнинг ортидан Шуау ҳам кириб келибди. Подшога салом бергач, унга мурожаат қилиб:

— Менинг исмим Шуау. Аждаҳони мен ўлдирдим. Қизингни менга турмушга берсанг дегандим,— дебди.

Чорикорлар бараварига:

— Шуау алдаяпти! Аждаҳони биз иккимиз ўлдирдик!— дейишибди.

— Аждаҳо кўл бўйида ётибди. Унинг тўрттала боши узиб ташланган. Ҳақиқатдан ҳам сизлар ўлдирган бўл-

...ларинг, унинг бошини кўрсатиб ўз сўзингизни исбот-
ланг, - дебди подшо уларга.

Биз аждаҳонинг бошини қиймалаб ташлаган-
миш, - дейишибди бунга жавобан чорикорлар.

Шунда Шуау ҳуржунидан тўртта каллани олиб, ер-
га ташлабди-да:

- Мана, аждаҳонинг бошлари!— дебди.

Чорикорлар лом-мим деёлмай қолибдилар. Подшо ўз
қизини Шуауга қаллиқликка берибди.

Келин-куёв учун подшо янги уй қуриб берибди. Под-
шонинг қизига уйлангандан сўнг Шуау бир неча ой у
билан яшабди. Кунлардан бир кун хотинига қараб:

— Мен овга жўнамоқчиман, Егулик бирон нарса
тайёрлаб берсанг. Узоқ сафарда бўламан,— дебди.

Хотини у айтгандек егулик тайёрлабди. Шуау ити
билан бирга йўлга чиқибди.

Бу сафар Шуауга икки бошли аждаҳо дуч келиб,
йўлини тўсибди. Аждаҳо кураш тушишни таклиф қи-
либди. Шу заҳоти Шуауни кўтариб ерга отибди-да, тиш-
лаб олибди. Шуау жон берибди. Буни кўрган Шуаунинг
ити, югуриб келиб уни тирилтирибди.

Ажабланган аждаҳо, Шуауга қараб:

— Кел, яна кураш тушамиз. Фақат итингни бойлаб
қўямиз, чунки мен бир ўзим, сизлар эса иккитасизлар,—
дебди.

Шуау итини бойлаб қўйишга рози бўлибди ва яна
аждаҳо билан кураша бошлабди. Аждаҳо яна Шуауни
ерга отибди-да, тишлаб олиб ўлдирибди. Сўнгра ит бой-
лоқлик ерга бориб, уни ҳам тишлаб ўлдирибди.

Шуаунинг укаси, бу вақтда ҳар куни акаси экиб кет-
ган дарахтга разм солиб турар экан. Бир куни унинг
сўлиб қолганини кўрибди.

Шунда у:

— Менинг акам ўлибди,— дебди.

Дъегге ўз итини олиб, акасини ахтариб йўлга чиқиб-
ди. Ити йўл кўрсатиб борар эмиш. Шу юришда акаси-
нинг уйига етиб келибди.

Уни кўрган ёш келин, эрим қайтиб келди деб ўйлаб:

— Нега узоқ вақт йўқ бўлиб кетдинг?— деб сўрабди.

— Йўл узоқ эди,— дебди Дъегге.

Дъегге ёш келин билан бирга уйга киришибди. Кеч
бўлгач, Дъегге ҳужранинг бошқа бурчагига жой сол-
дириб ётибди.

— Йўлдан жуда толиқиб келганман,— дебди.

Эрта тонгда Дъегге акасининг хотинига мурожаат қилиб:

— Мен ов қилишга бормоқчиман,— дебди.

Шундай деб итини етаклаб овга жўнабди. Ит яна йўл бошлабди. Дъегге акасининг жасадини ва қумда ётган ўлик итни топибди. Ут-ўланлардан тайёрланган доридармонлар билан акасини ва итни тирилтирибди. Ака-укалар ўз итлари ҳамроҳлигида ўша йўлдан ортга қайтишибди. Шуаунинг уйига яқинлашиб келишгач, акасининг хотини уларни кўргач, ҳайратидан:

— Бу қандай мўъжиза, эрим иккита бўлиб қолибди-ми?— деб юборибди.

— Наҳотки сен ўз эрингни танимасанг?— деб сўрабди Шуау.

— Йўқ, мен иккалангининг орангизда ҳеч қандай фарқни сезмаяпман,— деб жавоб қилибди аёл.

Шунда Дъегге:

— Мана бу — сенинг эринг Шуау, мен бўлсам,— унинг укаси Дъегге бўламан. Кеча оқшом жойимни алоҳида қилиб тўшатганимнинг боиси шунда эди,— дебди.

— Энди мен ҳаммасига тушундим,— дебди аёл.

Ўз вазифасини бажарган Дъегге итини олиб яна ўз уйига йўл олибди.

ҚИЗЧА ВА УНИНГ ШУҲ УКАСИ ҲАҚИДА ЭРТАК

Қадим замонда бир қиз ўз укаси билан яшар экан. Уларнинг кексайиб қолган отаси бўлиб, ўлими яқинлашиб қолганини сезгач, қизини ёнига чақириб:

— Менинг ўлимим яқинлашиб қолди, мендан сўнг укангининг кўнгли нимани истаса, илтимосини бажо келтиришга ҳаракат қилгин,— дебди-да кўп ўтмай оламдан ўтибди.

Онаси ҳам ўлими олдидан, қизини олдига чақириб:

— Уканг нимани истаса, йўқ демасдан илтимосини бажо келтиришга ҳаракат қилгин,— дебди.

— Яхши,— деб жавоб қилибди қиз.

Онаси ҳам бандаликни бажо келтирибди.

Бир оз вақт ўтгач укаси пиқиллаб йиғлай бошлабди.

— Нега йиғлаяпсан?— деб сўрабди қиз укасидан.

— Чорикорларимизни қулликдан озод қилмоқчиман,

токи улар хоҳлаган томонларига кетишга эга бўлсинлар, дебди бола.

Опаси унга:

Асло бундай қила кўрма. Агар чорикорларга озодлик берсанг, биз қашшоқлашиб қоламиз,— дебди.

Бизнинг ота-онамиз, сенга нима дейишган эди?— дебди бола.

Бор, билганингни қил,— дебди опаси.

Шундан сўнг бола чорикорларнинг олдига бориб:

— Хоҳласаларинг кетишларинг мумкин, мен сизларга озодлик бердим,— дебди.

Тез орада укаси яна йиғлашга тушибди.

— Яна нима бўлди сенга, нима учун йиғлаяпсан?— дебди қиз.

— Мен молхонамизни ичидаги моллари билан ёқиб юбормоқчиман,— жавоб қилибди бола.

— Асло бундай қила кўрма,— дебди опаси.

— Ота-онамиз сенга нима дейишган эди?— деб эътироз билдирибди бола.

— Бор, билганингни қил,— дебди опаси.

Бориб молхонага ўт қўйибди. Олов молхонани молхоли билан куйдириб юборибди.

Тез орада бола яна йиғлашга тушибди.

— Яна нима истайсан?— деб сўрабди опаси.

— Дон-дунларимизни ёқиб юбормоқчиман,— дебди бола опасига.

— Дон-дунларимизни ёқиб юборсанг, нима билан тирикчилик қиламиз?— дебди опаси.

— Ота-онамиз сенга нима дейишган эди,— дебди бола.

— Бор, билганингни қил,— дебди опаси болага.

Опаси тезда билдирмай бориб, доннинг бир қисмини беркитиб қўйибди. Укаси бўлса ўт қўйиб, қолган доннинг ҳаммасини ёқиб юборибди. Қиз бориб, беркитган донидан озгина олиб келиб, ширгуруч тайёрлабди. Иккиси шу билан қорин тўйғазибдилар.

Бир куни укаси озгина кул олиб, тугунча килиб тушибди-да, опасининг сочига бойлаб қўйибди. Эрта билан турган опаси, дон учун борибди, кул эса юрган йўлидан сочилиб борибди. Дон олиб орқага қайтгач, овқат тайёрлабди ва улар овқатланиб олишибди. Келаси сафар опаси яна дон учун борганда, бола унинг ортидаги беркитиб қўйибди донни ширилган ерни кўриб олибди.

Шундан сўнг яна йиғига тушибди. Опаси ундан сўрабди:

— Яна нима истайсан?

— Сен беркитиб қўйган донларни ёқиб юборишни истайман,— дебди бола.

— Шу озгина донни ҳам ёқадиган бўлсанг, унда нима билан тирикчилик қиламиз? Сен бизни қашшоқ қилиб қўйдинг, қулларга жавоб бериб юбординг. Молларни ва дон-дунларни ёқиб юбординг. Бундай қила кўрма!— дебди опаси.

Бола бўлса ўзини гапани маъқуллар эмиш:

— Ота-онамиз сенга нима дейишган эди?

Шунда опаси унга шундай дебди:

— Бор, билганингни қил.

Бола шу заҳоти бориб, беркитилган донни ҳам ёқиб юборибди-да яна йиғлашга тушибди.

— Яна нима истайсан?— дебди унга опаси.

У бўлса опасига:

— Уйимизни сотмоқчиман,— дермиш.

Опаси бунга жавобан:

— Бундай қила кўрма. Донимизнинг ҳаммасини ёқиб, қашшоқ қилиб қўйдинг. Уйни сотсанг, кўчада қоламиз-ку. Мени тиланчилик қилишимни истайсанми?!— дебди.

Лекин укаси бунга жавобан унга:

— Ота-онамиз сенга нима деган эди?— дермиш.

Шунда опаси:

— Билганингни қил,— дебди.

Укаси бориб, одамларни бошлаб келибди, харидор уларнинг уйларини сотиб олибди.

Шундан сўнг, опаси тушкунликка тушиб:

— Мен бу шаҳарда ортиқ қололмайман,— дебди.

Майда-чуйдаларини йиғиштириб, укасини ёнига олиб, бошқа шаҳарга қараб йўл олибди. У ерга боргач, укасини бир уйда қолдириб, ўзи ишлаш учун далага чиқиб кетибди.

Ёлғиз қолган бола, қўшни болаларни йиғиб ўғир туйиш ўйинини ўйнамоқчи булибди.

У ўғирнинг ичига тушиб ётибди, болалар энди ўғир дастан олиб янчишга тушмоқчи бўлганларида, ўғирнинг ичидан сакраб чиқиб, болаларни ҳаммасини тутиб ўғирга солибди-да, даста билан янчабошлабди. Обдон мажақлаб бўлгандан сўнг, бирма-бир эшиклари олдига ётқизиб чиқибди.

Опаси бўлса, укасининг ярамас қилиқлари борлигини биллиб, безовталаниб:

- Мен уйга кетдим,— дебди.

Келиб, укаси қилган ишни кўргач:

- Нима бало қилиб қўйдинг?!— деб бақириб юборибди.

Ҳеч нарса қилганим йўқ, фақат ўғир-даста ўйнашдик, деб жавоб қилибди бола.

Ишнинг пачавалигини кўрган опаси, укасини олибди да, ўрмонга қараб қочиб қолибди. У ерга катта қуш учиб келиб, «Мен сизларни ўзим билан олиб кетмоқчиман», дебди. Қуш шундай дебди-ю опа-укани елкасига миндириб учиб кетибди. Парвоз қилиб чарчагач, бир дарахтга келиб қўнибди.

Бу орада шаҳарликлар даладан қайтиб келиб қаранса, болалари боши мажақланган ҳолда эшикларни олдида ётган эмиш. Отларини эгарлаб, опа билан укани топиш учун йўлга тушибдилар. Ахтара-ахтара тополмагач, тинкалари қуриб, орқага қайтишибди.

Бола қушнинг қип-қизил елкасини кўриб, пичоғини чиқариб, опасига шундай дебди:

— Пичоқ билан қушнинг орқасига тиқиб олмоқчиман.

Опаси бунга жавобан:

— Агар унга пичоқ тиқиб олсанг, бизни дарахтда қолдириб, ўзи учиб кетади-ку,— дебди.

Укаси бунга эътироз билдириб:

— Бари бир бу қушга пичоқни тиқиб оламан,— деяверибди.

Шундай қилиб пичоқни тиққан экан, қуш уларни дарахтда қолдириб, ўзи учиб кетибди.

Буни кўрган бола сеҳр ишлатиб, сув чақирибди. Ҳамма ёқни сув босиб, дарахтни ҳам кўмабошлабди. Шунда дарахт ёнига одамлар қайиқда сузиб келишиб, уларни қутқариб олишибди.

Опа билан ука, бир қари кампирнинг уйида истиқомат қилабошлабдилар. Бир куни кампир улардан:

— Сизлар қаердан келгансизлар?— деб сўрабди.

— Бизлар бошқа шаҳарликмиз,— деб жавоб қилишибди улар.

— Бу шаҳарда ҳеч кимни танимайсизларми?— деб сўрабди кампир.

— Йўқ, бу ерда ҳеч кимни билмаймиз,— деб жавоб қилибди опа-ука.

Кампир уларга овқат тайёрлабди. Опа-ука овқатни еб бўлишгач:

— Ҳар куни тунда, бу ерга бир дев келади,— дебди қари кампир.

Шунда болакай тош йиғиб келиб, оловга ташлаб қўйибди.

Шаҳарликлар қўрқувдан эшикларини беркитиб, ётиб олишган пайтда дев пайдо бўлибди, у шаҳар бўйлаб қичқириб келаётган эмиш. Дев опа билан ука яшаётган уйга етиб келибди. У болакайни емоқчи бўлган экан, бола оловда қизиб ётган тошларни олиб, девга қараб отабошлабди. Дев ёниб турган тошларни бирин-кетин ютиб юбораверибди. Ниҳоят юраги ёниб кетиб, ўлибди. Бола дев оёғидаги чориқларни счиб олиб, беркитиб қўйибди-да, уйқуга кетибди.

Эрта билан ҳамма ўлиб ётган девни кўриб:

— Девни ким ўлдирди?— деб бир-бировларидан сўрашибди.

Шу ернинг подшоши:

— Девни ўлдирган ким бўлишидан қатъий назар, унга ўз қизим ва ярим давлатимни бераман,— деб фармон чиқарибди. Кимнинг чориғи девнинг оёғига тўғри келса ўша девни ўлдирган деб ҳисобланадиган бўлибди. Ҳамма ўз оёғидаги чориғини ечиб, девга кийдириб кўрармиш, аммо ҳеч бириники тўғри келмасмиш. Бири ҳатто уйидаги чориқларни ҳам олиб келибди, аммо улар ҳам тўғри келмабди. Анча одам шундай овора бўлибди.

Шунда бир киши:

— Қари кампирнинг уйида, иккита мусофир бор, ўшаларни ҳам бу ерга таклиф этиш керак,— дебди.

Опа билан укани чақириб келишибди. Бола чориқни олиб, девнинг оёғига кийдириб:

— Девни мен ўлдирдим,— дебди.

Бунга жавобан подшо:

— Мен сенга ўз қизимни ва ярим давлатимни бераман,— дебди.

Ва шундай бўлибди. Опаси ҳам укаси билан бирга подшо саройига бориб фаровон ҳаёт кечирибди.

ОДАМХҲР БЎЛИБ ҚОЛГАН АЕЛ ҲАҚИДА ЭРТАК

Кексайиб қолган бир киши уйланибди, хотини тез орада бир қиз туғиб берибди. Қариб қолган эри ўлгач

... икка ўзи чангалзорга кетиб қолибди ва ўша ерда шай бошлабди. Қизининг бу орада бўйи етиб, турмушга чиқди. Икки ёш туғилиб ўсган ерларидан узоқроқда шай бошлабдилар.

Кулардан бир куни, кимдир қизга унинг онаси тўғрида ёмон хабар келтириб:

Сенинг онанг одамхўр бўлиб қолган ва инсонларни ея бошляпти. Ҳа, ҳа, унинг овқати — инсон зурри! — дебди.

Вақти-соати келиб, ёш аёлнинг кўзи ёриб, фарзандлик бўлибди. Соғайиб, оёққа туриб олгач, эрига муродлар қилиб:

Бориб онамни кўриб келишим керак, — дебди.

Нималар деяпсан, — дебди унга эри. — Наҳотки одамлар гапираётган гапларни эсингдан чиқарган бўлсанг. Сенинг онанг одамхўр бўлиб қолган ва унинг сенин одам гўшти, дейишяпти-ку, ахир.

Бу гапларнинг бариси ёлғон, — дебди аёл ва тезда онасининг олдига меҳмонга жўнабди. У ҳам кўпчилик аёллар сингари, йўлга тушаётганида ўз фарзандини орқасига бойлаб олибди. Онаси истиқомат қиладиган уйга кириб келиб унинг сават тўқиб ўтиргани устидан чиқибди.

— Болагинам, кўряпсанми сочларим ўсиб кетган, соғлигим яхши эмас. Шунга қарамай, бирон бир обон ёвдон пишириб бсрадиган ҳеч кимим йўқ, — дебди онаси унга.

Юраги ачишган қизи, онаси ёнига ўтирар экан, кўрпачи остида ётган одам жасадига кўзи тушибди. Онаси эса, шундай дебди:

— Кўзани олиб бориб сув келтиргин-да, менга шўр-ва қайнатиб бер.

Қиз кўзани олиб кетаётган экан, онаси унга қараб:

— Болангни менга бер, мен унга қараб тураман, — дебди.

— Йўқ, ўзим билан бирга бўлгани маъқул, — деб эътироз билдирибди қизи.

Шунда онаси жаҳли чиқиб, буюрибди:

— Болангни менга бер деяпман, уни ўзим овутиб ўтираман!

Қизи: «Онамнинг айтганини қилмасам, гуноҳкор бўламан-ку» деб ўйлабди-да боласини онасига бериб, дарёга қараб йўл олибди. Қайтиб қелгач, болани онаси кўлида кўриб:

— Болани менга берақол, овқатлантирадиган вақт ҳам бўлди,— дебди унга.

— Жонгинам, болагинанг ҳозиргина уйқуга кетди.

— Менга бер уни, эмизишим керак!— дебди қизи.

— Ухлаяпти деб айтяпман-ку, сенга!— дебди онаси.

— Мен уни уйғотаман. Ҳозироқ, менга уни бер!

— Ноқулай ерда ўтирибман, узатиб ҳам бўлмайди.

— Ҳечқиси йўқ, мапа бу ердан, устуннинг ёнидан узатақол,— дебди қизи.

Ниҳоят онаси болани унга берибди. Қиз унга термулиб қарар экан, уйғотишга ҳаракат қилибди. Аммо бола қимир этмасмиш, юзини ювса ҳам уйғонмабди. Шундагина бола ўлик эканлигини тушуниб етибди — онаси уни ўлдирган экан.

— Бориб бутазор ичига ташлаб келаман,— дебди қиз, чунки уларда ўлган кишининг жасадини шундай жойга ташлашар экан.

Қиз ўрнидан турганда, онаси ҳам турибди. Болани қўлига олиб;

— Қизгинам, сен ўзинг ҳали гўдаксан, шунинг учун мурдани нима қилишни билмайсан. Болани мен ўзим ташлаб келаман!— дебди.

Шундай деб, кампир болани олиб уйдан чиқибди. Қизи ҳам унинг ортидан билдирмай чиқибди-да, онам нима қилар экан деб пойлаб бораверибди. Кампир молларни қамаб қўядиган қўтон эшиги олдига етганда, боланинг бир қўлчасини узиб олиб, зум ўтмай ютиб юборибди. Сўнгра иккинчи қўлини ҳам узиб олиб, еб қўйибди. Бундай даҳшатли воқеани кўрган қиз, онаси қайтиб уйга кириб келгунгача беркиниб турибди. Онаси уйга қайтиб келгач, бундай бадбахт ердан тезда узоқлашиш учун оёғини қўлига олиб югуриб кетибди.

Кампир қизини қидириб тополмагач, ўлдирган одамларнинг терисини шилиб оладиган пичоғини эшик тепасидаги токчадан олибди-да, қизи ортидан қувиб кетибди. Пичоқни қўлида маҳкам ушлаган ҳолда:

— Гўшт қўлдан чиқиб кетаяпти. Лекин узоқдан ҳам уни қийма-қийма қилишни биламан,— дермиш.

Шундай деб пичоқни қизининг ортидан отибди. Пичоқ ўқдай учиб бориб, қизнинг оёғи остида ерга санчилибди. Қизи янада тезроқ югуриб, тепалик ортига ўтиб кўздан ғойиб бўлибди. Одамхўр она пичоқ санчилиб турган ерга чопиб келиб, уни суғуриб олибди-да, «мен

«Мизод суягини майдалашни биламан» деб куйлай бош-
лабди.

Қизи бўлса ҳамон чопишда давом этиб, ўз қишлоғи-
га яқин қишлоққа етиб келибди. Шунда одамхўр яна
пичоқни отган экан, у бориб қизнинг оёғи остига сан-
чилибди. Қиз нима қилишини билмай, баланд дарахтга
чиқиб олибди. Одамхўр пичоқни олиб, дарахт тагига
утириб олибди. Юқорига қараб қизига шундай дебди:

— Чиқиб олган жойингни қара, қизим! Пастга туш,
мен сени ейман, шу билан иш тамом, вассалом!

— Анойини қара! Пастга тушиб бўпман! Бу ердан
қишлоғимга оз масофа қолди!

Одамхўр пичоқни олиб, юқорига қараб отган экан,
пичоқ бориб қиз ўтирган шохни кесиб кетибди. Қиз ёни-
даги шохга тирмашиб ўлимдан қутулиб қолибди. Одам-
хур пичоқни яхшилаб чархлабди-да, яна қиз ўтирган
шохни қирқиб ташлабди. Қиз учинчи шохга ёпишиб
олибди-да;

— Хе...хе...хе, одамлар! Менинг онам одамхўр бўлиб
қолиб, ҳаммани еб қўйяпти. Ёрдам бермасангиз мени
ҳам еб қўяди!— деб одамларни ёрдамга чақира бошлаб-
ди.

Одамхўр-она яна пичоқни қўлига олиб:

— Бақир, бақиравер, одамларни чақир! Мен сени
еганимдан кейингина бу ердан кетаман!— дебди қизига.

Пичоқни отиб, яна қизи ўтирган шохни кесиб юбо-
рибди. Қиз бу сафар ҳам ўлимдан қутулиб ўзини ушлаб
қолиб, яна бақира бошлабди. Унинг товушини эри эши-
тиб, ёрдамга ошиқибди. Одамхўр яна қизи ўтирган шох-
ни кесибди. Дарахтдаги энг сўнгги шох унинг учидаги
шох бўлиб, қиз ана ўшанга ёпишиб, жон сақлаб қолиб-
ди. Бу дақиқада эри дарахтга яқинлашиб қолган экан.
Унинг қўлида ҳанжар бўлиб, югуриб келиб, одамхўрга
уни санчиб олмоқчи экан, кампир ўзини четга олиб қо-
либди. Иккинчи зарбадан қочиб қутулолмабди ва ҳан-
жар унинг бўйнини кесиб кетибди. Одамхўр жонсиз ҳол-
да қулабди ва йигитча уни майда-майда қилиб чопиб
ташлабди. Фақат шундан сўнггина одамхўрнинг қизи
дарахтдан тушишга журъат қилибди. Сўнг эри билан
уз уйига йўл олибди.

ОВЧИЛАР ВА ОДАМХҲР АЁЛ

Бир неча эркак йиғилишиб овга бормоқчи бўлишибди, шунда:

— Сизлар тоғ ортида ов қилишларинг мумкин эмас!— деган товуш эшитилибди.

Эркаклар, овга жўнашибди ва бир ҳайвонни отиб ярадор қилишибди. Ярадор бўлган ҳайвон тоғ ортига ўтибди-да гурс этиб йиқилибди. Овчилар унинг танасини майдалай бошлаганларида, тоғнинг эгаси бўлмиш жин яна товуш чиқариб улардан:

— Ким сизларга бу тоғда ов қилишга рухсат берди?— деб сўрабди.

Шундан сўнг уларга қарши бўронни юборибди. Кучли шамол овчиларни осмонга олиб чиқиб, пирпирак қилиб учуриб бориб, дарёга ташлабди.

Дарёдан бир амаллаб чиқиб олган овчилар, бошқа тоққа бориб, у ерда ҳам бир ҳайвонни отишган экан, ҳайвон шу ердаёқ жон бериб йиқилибди. Овчилардан бири:

— Бориб, олов топиб кел!— деган товушни эшитибди.

У бир ўзи кетибди. Юриб, юриб, кўзи бир уйга тушибди, уй олдида бир аёл луб толасидан халта тўқиб ўтирган эмиш. Овчи аёлдан сўрабди:

— Қаердан олов топса бўлади?

Бунга жавобан аёл:

— Уйга кириб ёниб турган кўмирдан олгин-да, кетаётганингда албатта мени чақиргин,— дебди.

У уйга кириб, ёнаётган кўмирдан олибди-да:

— Ҳой, мен кетмоқчиман!— дебди.

Аёл уйга кира солиб, овчининг бўйинини қайирибди-да, шип тагидаги тоқчага тиқиб қўйибди.

Энди иккинчи овчига ҳам бояги товуш буйруқ берибди:

— Бориб, олов топиб кел!

У ҳам йўл юриб, ўша уйни, унинг олдида луб толасидан халта тўқиб ўтирган аёлни кўрибди.

— Ҳой аёл, менга оловдан бер!— дебди овчи.

— Уйга кириб, ёнаётган кўмирдан олақол, фақат кетаётганингда мени чақиргин,— дебди.

У уйга кириб, кўмирдан олибди ва аёлга қараб:

— Хўп, мен кетдим,— дебди.

Аёл уни ҳам бўғиб ўлдириб, шип остидаги токчага жойлаб қўйибди.

Учинчи овчи ҳам бояги товушни эшитибди.

Олов топиб кел! Сендан олдин кетганлар қайтиб келмайди.

Учинчи овчи ҳам олов қидириб кетибди. У ҳам ўша ушни ва аёлни кўрибди.

Менга оловдан бер!— дебди аёлга қараб.

— Уйга кириб ўзинг олақол, кетаётиб мени чақирар-сан.

Овчи кириб, кўмирдан олибди-да:

— Мана, мен тайёрман,— дебди.

Аёл кириб, уни ҳам ўлдирибди-да, ўша токчага жойлаб қўйибди.

Тириклардан фақат бир киши—охиргиси қолибди. У бир кўзли бўлиб, жуда айёр экан. Оғайнилари борган ерга келиб, шундай дебди:

— Ҳой аёл, менга оловдан бер!

— Ўзинг кириб уйдан олақол, кетаётиб менга айтиб кетишни унутма,— дебди аёл.

Бир кўзли уйга кириб, кўмир устидаги кулни уриб тушираётган экан, унинг устига қон томчилари томабошлабди. Бошини кўтариб юқорига қараб, аста ўрнидан турибди-да, токчада ётган шерикларини кўрибди. У секин уйдан чиқиб, қочиб қолибди. Анча ерга чопиб боргач, овозининг борича қичқирибди:

— Эй, эй-е-ей, мен ҳозир кетаман!

Аёл ўрнидан турибди-ю, шу заҳоти қочиб кетаётган овчига кўзи тушибди. Унинг ортидан шундай деб, бақчириб қолибди:

— Мени лақиллатиб кетганинг учун сени худо жазоласин. Бир умр дунё бўйлаб тентираб юриб, жаҳаннам азобларига дучор бўлгин, илонлар вижирлаб ётган ўрмондан, чақир тиканаклар ўсиб ётган саҳродан ўтишингга тўғри келсин!

Овчи шу югурганча, роса югурибди, аёл айтган ҳамма қийинчиликларни кўриб, ниҳоят ўз қишлоғига омонсон етиб келибди.

УГАЙ ОНА ҲАҚИДА ЭРТАК

Бир киши уйланибди, бир оз вақт ўтиб, иккинчи мар-
та бошқа аёлга уйланибди. Тез орада икки аёл кетма-

кет ўғил туғиб берибди. Иккала боланинг ҳам исмини Кимвели — Қамар деб қуйишибди. Кўп ўтмай биринчи хотини вафот қилиб, болаларни иккинчи хотини тарбия қила бошлабди.

Шу ерлик халқ масаи қабиласи билан жанг қилиш учун отланибди. Жанг улар фойдасига ҳал бўлгач, анча-мунча қорамол ўлжага қолибди. Икки ўғилнинг отаси уйга ўз улуши бўлмиш чорвани ҳайдаб келибди. Бир ой вақт ўтгач, жангчилар гуруҳи яна жанг қилиш учун жўнашибди. Бу орада ўғай она, биринчи хотиннинг ўғли улар учун ортиқча ташвиш, текин томоқ бўлиб қолаётганини ўйлаб, ундан қутилиш йўлини излай бошлабди.

Уйнинг ичидан, эшикка яқинроқ жойдан ўра қазибди-да, устига пўстак ёпиб қўйибди.

Куни билан мол боққан ака-ука, кечқурун уйга қайтиб келиб, молларни қўтонга қамабдилар.

— Уйга бориб, егулик овқатни шу ерга олиб кела қол,— дебди, иккинчи хотиннинг ўғли, ўғай болага.

Ўғай бола уйга киргач, тўрга чиқиб ўтирибди. Бунни кўрган ўғай она:

— У ерда ўтирма! Мана бу пўстакка келиб ўтир!— дебди.

Бола ўрнидан туриб, ўғай она кўрсатган пўстакка ўтириши билан ўрага қулаб тушибди. Ўғай она ўрани тошлар билан кўмиб ташлабди. Хотиннинг ўғли ўз акасини қидирмаган ери қолмабди, аммо уни ҳеч қаердан тополмабди.

Орадан бир қанча вақт ўтиб, улар бу ерларни ташлаб, бошқа яйловга кўчиб ўтибдилар.

Кунлардан бир куни Кимвели ўз молларини ҳайдаб эски уйлари атрофига яқинлашиб қолибди.

Шунда унинг қулоғига ер қаридан келаётган товуш эшитилибди:

— Кимвели! Кимвели! Сен ким учун бизнинг катта буқамизни боқаяпсан, Кимвели! Сенинг онанг қотил, Кимвели, у мен учун ўра қазиб, мени тириклайин кўймоқчи бўлди, Кимвели.

Бола молларини тезда уйга ҳайдаб бориб, отасига бўлган воқеани айтиб берибди.

— Мен акам Кимвелининг товушини эшитдим.

— Қаерда эшятдинг, менга тезроқ кўрсат!— дебди отаси.

Улар илгари яшаган ерларига бориб, яна шундай товуш эшитибдилар.

— Кимвели! Кимвели! Сен ким учун бизнинг катта буқамизни боқаяпсан, Кимвели! Сенинг онанг — қотил, Кимвели, у мен учун ўра қазиб, мени тириклайин кўмоқчи бўлди, Кимвели.

— Кел, уни ковлаб оламиз,— дебди отаси.

Улар ўрани ковлаб, болани қутқариб олиб, уйга олиб келибдилар. Йўл-йўлакай ундан сўрабдилар:

— Ким сени ўрага итариб юборди?

— Биз молларни қўтонга ҳайдаб киритгач, уйга бориб бирон егулик олиб келмоқчи бўлдим. Уйга кириб, нўстакка ўтиришимни биламан, ўрага қулаб тушдим. Шундан сўнг ўгай онам ўрани тош билан тўлдириб ташлади.

Уйга етиб келгач, эр хотинига шундай дебди:

— Мен билан юр, дарё бўйига борамиз!

Эр-хотин дарё бўйига етгач хотинини қилич билан майда-майда қилиб чопиб ташлабди.

Қотил ўгай онанинг жазоси шундай бўлибди.

ЭЧКИ БОҚУВЧИ ЧУПОН

Қадим замонда бир киши яшаган экан. У уйланибди, хотини унга икки ўғил ва бир қиз туғиб берибди. Вақти соати етиб ота билан қиз ўлиб, икки ўғил етим қолибди. Онаси ҳам ўлим тўшагида ётар экан, қатта ўглига қараб:

— Уканг ҳар доим эчкиларни боқсин, сен унга кўз-қулоқ булиб туришинг керак,— дебди.

— Мен албатта укамга ғамхўр бўламан,— деб ваъда берибди катта ўғил.

Онаси жон берибди. Маълум вақт ўтгач катта ўғил уйланибди. Укаси бу вақтда эчки боқиш билан овора бўлибди. Акасининг хотини бир куни эрига:

— Даладаги ишлар кўпайиб кетган ҳозирги пайтда, уканг бу ишларда ҳам бизга ёрдам берса яхши бўларди,— дебди.

Шундан сўнг акаси, укасини ёнига чақириб:

— Эчки боқишни икки кунга қўйиб, дала ишларида бизга ёрдам беришингга тўғри келади,— дебди.

— Иккимиз ҳам далада ишлайдиган бўлсак, эчки-

ларга ким қарайди?— деб сўрабди укаси.— Онамиз ўлим олдидан нима деганини бир эслагин.

— Тўғри айтасан. Майли эчкиларни боқавер,— дебди акаси.

Акаси хотини билан бирга далага чиқиб кетибди. Иккиси у ерда уч кун роса меҳнат қилишибди, тўртинчи куни хотини эрига қараб:

— Овқат пайти бўлганда, уканг ҳар доим ҳозирнозир. Далада ишлашга келганда эса, у ўз билганини қилади,— дебди.— Уканг учун бундан кейин овқат тайёрлашни истамайман.

Шу кундан бошлаб, укага овқат тегмайдиган бўлибди. У ўрнига оч ётар экан. Кунлардан бир кун укасининг тушига онаси кирибди.

— Эрталаб тургач, эчкиларнинг энг кексаси билан гаплашишга ҳаракат қилиб кўр,— дебди онаси.— Айтадиган гапинг шундай бўлсин: «Уруғ-аймоғинг, ота-онанг қандай иш қилган бўлса сен ҳам шундай қилишинг керак!»

Тонг отгач, укаси бояги гапларни айтган экан, эчкининг елинидан турли-туман мазали овқатлар тушабошлабди-ки, укаси уларни еб тўйиб олибди. Энди ҳар гал толиққанини сезгач, у эчкининг олдига бориб, ўша сеҳрли сўзларни қайтарар экан: «Уруғ-аймоғинг, ота-онанг қандай иш қилган бўлса, сен ҳам шундай қилишинг керак!» Эчки уни тўйимли овқатлар билан таъминлар экан. Шунинг учун укаси, кун сайин семириб, кўркамлашиб бораверибди.

Овқат бермаса ҳам укасининг ахволини кўрган акасининг хотини, яна гингиний бошлабди:

— Кимдир эчкиларни боқини керак, мен бунга розиман. Бу ишни мен узим қиламан, сен эса уканг билан дала ишларини бажаришинг керак, дебди

— Бу тўғрида мен укам билан масъула бўлиб кўраман,— дебди эри.

— Хотиним эчкиларни ўзи боқмоқчи, дебди ака укасига.— Биз эса иккимиз, дала ишларини қилишимизга тўғри келади.

— Жуда яхши,— деб маъқуллабди унинг ганини укаси.

Эрта тонгда укаси эчкиларни акасининг хотинига топширар экан, шундай дебди:

— Эчкиларни ҳайдаш учун хивини боқибдан дарах-

тингдан кесиб олишинг мумкину, аммо бамбасули дарахтидан хивич кесиб ола кўрма.

— Мен бунни ёдда тутаман,— дебди аёл.

Шундай қилиб ака-ука далага чиқиб кетибди. Аёл эса бир ўзи қолгач, атайин бамбасули дарахтидан хивич кесиб олиб, эчкиларни ҳайдаб кетибди. Эчкилар эса шу заҳотиёқ, тошдан бошқа ҳеч нарса йўқ баланд тоққа чиқиб кетишибди. Ака-ука уйга қайтиб келгач, аёл уларга шундай дебди:

— Эчкилар баланд тоққа чиқиб кетишди. Мен уларни тўхтатиб қололмадим.

— Эртага мен тоққа чиқиб, уларни ахтариб кўраман,— дебди укаси.

Эртасига тонг ёришар-ёришмас, укаси тоққа қараб жўнабди. У юқорилаб борибди, яна бир оз кўтарилгач, силлиқ, баҳайбат қоялар унинг йўлини тўсибди. Нима, қилишни билмай ҳайрон бўлиб ўтирган экан, каттакон қуш учиб келибди-да, унинг ёнига қўниб:

— Сенга нима бўлди?— деб сўрабди.

— Акамнинг хотини эчкиларни боқаётган эди, улар мана шу қоянинг устига чиқиб кетишибди,— дебди укаси.

— Уларни топишда сенга ёрдам беришим мумкин, устимга чиқиб, маҳкам ушлаб олсанг бўлгани,— дебди қуш.

Укаси катта қушнинг елкасига миниб, маҳкам ушлаб олибди. Қуш йигит билан юқорига парвоз қилиб, қоянинг устига чиқиб, бир булоқ бўйига туширибди. Йигит у ерда қишлоқ борлигини кўрибди. Шунда бояги қуш унга:

— Мана шу қишлоқда бир кампир яшайди. Сенинг эчкиларинг ана ўша кампирда. Унинг олдида бор. Кеч бўлгач у сендан қайси хонада — ўғил болалар хонасидами ё темирчи устахонасида ухлайсанми деб сўрайди. Сен унисига ҳам, бунисига ҳам кўнмагин. Ҳамма хоналарни кўрсатишни сўраб, ниҳоят қизлар ётоқхонасини танлагин. У ерда бир кунгина меҳмон бўлгин холос. Сўнгра мана шу булоқ бошига келгин, мен сени шу ерда кутаман,— дебди.

Шу гапларни айтгач, қуш учиб кетибди.

Йигит қишлоққа қараб йўл олибди. Тўппа-тўғри кампирнинг уйига кириб борибди.

— Тоққа қандай юмуш билан келдинг?— деб сўрабди кампир.

— Менинг эчкиларим шу тоққа чиқиб кетибди,— жавоб қилибди йигит.

— Эчкиларинг нечта эди?— деб сўрабди кампир.

— Ун иккита,— дебди.

— Яхши,— дебди кампир.— Эртага тонг отиши билан мен сенга ҳамма эчкиларингни қайтариб бераман.

Кеч киргач кампир йигитдан:

— Қаерда ухлашни истайсан? Уғил болалар хонасидами ёки темирчи устахонасида?— деб сўрабди.

— Меҳмонга жой кўрсатиш уй бекасининг вазифаси. Агар рухсат берсангиз, мен қизлар ётоқхонасида ухласам,— дебди йигит.

— Сен айтгандек бўлсин,— рози бўлибди кампир.

Йигит аёллар хонасига кирган экан, у ерда бир қизни кўрибди.

— Тоғ чўққисидаги қишлоққа сени қандай ташвиш бошлаб келди?— деб сўрабди қиз йигитдан.

— Менинг эчкиларим шу тоққа чиқиб олибди,— жавоб қилибди йигит.— Эртага кампир уларни менга қайтариб бермоқчи.

— Мен ҳам қочиб кетган эчкиларимни олиб кетиш учун келганман,— дебди қиз.— Агар истасанг, эртага бу ердан бирга қайтамыз.

— Жуда яхши,— деб рози бўлибди йигит.— Булоқ бошида катта қуш мени кутиб турадиган бўлган. У иккимизни пастга тушириб қўяди.

Эрта билан тонгда кампир унинг ўн иккита эчкисини қайтариб берибди.

— Бешта эчкини меҳнатинг учун олиб қол, мен эса еттитасини олиб кетаман,— дебди йигит.

— Ун иккитанинг ҳаммасини олиб кетавер,— дебди кампир.— Менинг тоғимда миңглаб эчки адашиб юрибди, олиб кетгани эса ҳеч ким келмайди.

Йигитча ўн иккита эчкисини олиб, булоқ бошига келибди. Бу ерда уни катта қуш кутиб турган экан.

— Сен қайси хонада ухладинг?— деб сўрабди қуш йигитдан.

— Қизларнинг хонасида, деб жавоб қилибди йигит.

— У ерда кимни учратдинг?— деб сўрабди катта қуш.

— Бир қизни учратдим, у ҳам эчкиларини йўқотиб қўйган экан.

Шу орада қиз ҳам келиб қолибди. Катта қуш эса шундай дебди:

— Келинглар, аввал эчкиларни пастга қилиб туши-

рамиз, сўнгра эса, мен сизларни олиб тушиб қўяман.

Йигит билан қиз эчкиларни пастга ҳайдаб юборибдилар.

— Мана энди ҳар иккингиз менга мингашиб, маҳкам ушлаб олинглар,— дебди катта қуш.

Йигит билан қиз қушнинг устига чиқиб, маҳкам ўрнашиб олибдилар, у парвоз қилиб, бир зумда уларни пастга тушириб қўйибди.

Бу орада кампир булоқ бошига шер, қоплон ва илонни юбориб, йигит билан қизни еб қўйишни буюрган экан, лекин улар бунга улгуролмай қолибдилар.

Йигит билан қиз эса, бу вақтда акасининг уйига ўз эчкиларини ҳайдаб келган эканлар. Акаси укасига қараб:

— Сен билан келган қиз сенга яхши хотин бўлади,— менинг хотиним бўлса ярамас. Эчкиларни боқишга энди менга рухсат бер,— дебди.

— Яхши,— рози бўлибди укаси.— Фақат бир нарсани унутмасанг бўлгани. Хоҳлаган дарахтдан хивич қилиб олишинг мумкин, аммо бамбасули дарахтидан хивич қила кўрма.

— Мен бу гапингни ёдда тутаман,— дебди акаси.

Эртаси кун тонгда акаси эчкиларни молхонадан ҳайдаб чиқибди. Укаси айтган гапи ёдидан чиқиб, бамбасули дарахтидан хивич қилиб олибди-да, эчкиларни ҳайдаб кетибди. Улар эса шу заҳотиёқ қочиб тоққа чиқиб кетишибди. Уларнинг орқасидан борган акаси, тоққа тирмашиб чиқиб, тик қоя олдига келиб, нима қилишини билмай қаққайиб туриб қолибди. Тинка мадори қуриб беҳос ерга чўкибди. Мана шу пайт катта қуш учиб келиб, унинг ёнига қўнибди-да, шундай мурожаат қилибди:

— Сенга нима бўлди?

— Менинг эчкиларим тоғ чўққисига чиқиб кетиб қолди,— дебди акаси.

— Мен сенга ёрдам бераман,— дебди катта қуш.— Менинг устимга мингашиб, маҳкам ушлаб ол.

Қуш йигитни тоғ чўққисига олиб чиқиб қўйибди. Булоқ бўйига қўниб, уни ерга туширар экан:

— Сенинг уканг кампирнинг бу қишлоғи тўғрисидаги ҳамма гапларни айтиб берган бўлса керак. Энди менинг гапимга қулоқ сол. Қайси бир хонада ухлайсан деб сўраганда, темирчи устахонасини танлагин. Эртага мен бу ерга қайтиб келаман,— дебди.

Акаси кампирнинг қишлоғи томон йўл олибди. Етиб келгач, кампир ундан сўрабди:

— Сени бу ерга қайси шамол етаклаб келди?

— Менинг эчкиларим шу тоққа қочиб кетди,— дебди акаси.

— Улар қанча эди?— деб сўрабди кампир.

— Ун иккита,— жавоб берибди йигит.

— Яхши, эртага мен эчкиларингни қайтариб берман,— дебди кампир.

Кеч бўлгач, кампир акасидан сўрабди:

— Сен қаерда ухлашни истайсан, ўғил болалар хонасидами, ёки темирчи хонасидами?

— Мен темирчи хонасида ухлашни истар эдим,— дебди акаси ва темирчи хонасида қолибди.

Шу заҳотиёқ йигитча олов ёқиб, ишга киришиб кетибди. Тез орада болта, пичоқ, камон ва ўқ ясаб олибди.

Эрта билан кампир, келишилганидек ун иккита эчкини қайтариб берибди. Шунда акаси унга қараб:

— Унта эчкини қилган меҳнатинг учун олиб қол. Мен иккитасини олиб кетман,— дебди.

— Ҳаммасини олиб кетавер,— дебди кампир.— Менинг тоғимда минглаб эчки адашиб юрибди, олиб кетгани ҳеч ким келмайди.

Йигитча ўн иккита эчкисини олиб, булоқ бошига келибди. Катта қуш ҳали учиб келмаган экан. Акаси булоқ бошида ўтириб, кута бошлабди.

Бу орада кампир булоқ бошига шер, коплон ва плонни юбориб, йигит билан унинг ўн иккита эчкисини еб қўйишни буюрибди. Бунни кўрган акаси, камон билан шерни ўлдирибди. Сўнгра, болтани олиб, қоплонни ўлдирибди. Пичоқ билан илонни қийма-қийма қилиб ташлабди. Шу орада қуш ҳам учиб келибди. Йигитнинг ёнига аста қўниб, шундай дебди:

— Аввал эчкиларни пастга ҳайдаб юбор, сўнгра менга мингашиб, маҳкам ушлаб олсанг, мен сени пастга олиб тушиб кўяман.

Йигит эчкиларни пастга ҳайдаб юбориб, қушга мингашиб олибди ва улар парвоз қилиб пастга тушибдилар.

Шундай қилиб акаси ўн иккита эчки билан қишлоғига қайтиб келибди. Унинг қаршисига чиқиб келган укаси:

— Сен йўқлигингда, хотининг уйдан кетиб қолди,— дебди.

— У жуда ҳам ярамас аёл эди,— жавоб қилибди акаси.— Агар сен қаршилиқ қилмасанг, хотининг билан икковингга дала ишларини топшириб, ўзим эчкиларни боқсам.

— Мен розиман. Биз сени бошимизга кўтариб, иссиқ-совуғингдан хабар олиб турамиз. Чунки менинг хотиним, дунёда тенги йуқ ажойиб аёл,— дебди укаси.

ОПА-СИНГИЛ

Қадим замонда опа-сингиллар яшашган экан. Катта-си турмушга чиқибди. Бир неча вақт ўтгач, туғилиб усган қишлоғига келиб, синглисини эри учун иккинчи хотин қилиб олиб кетибди. Уларнинг эрининг исми Илофи экан.

Кунлардан бир кун Илофи ўз қишлоғидаги онасини кўриш учун отланиб, катта хотинига шундай дебди:

— Йўлга сгулик тайёрлагин, онамни кўриб келамиз.

Хотини эри айтган нарсаларни тайёрлагач, эрта тонгда йўлга чиқибдилар. Йўлда боришар экан, эри хотинига панд-насиҳат қилиб борибди:

— Ҳозир мен сенга онам яшайдиган қишлоқдаги урф-одатлар тўғрисида гапириб бераман. Ҳурмо меваларини оёқлари билан узиб, ариқдан сувни бошларни билан олаётганликларини кўрсанг, ҳеч ҳам кула кўрма. Бананни қовурмоқчи бўлсанг, унинг пўстини қовургин, шунда у мазали мевага айланади. Сенга балиқ беришса, унинг фақат суяги ва тангаларини қовургин, улар балиққа айланиб қолади. Ҳурмо меваларини беришса, мевасини олмай, данагини олиб қовурсанг, улар ҳурмо меваларига айланади. Агар сенга картошка беришса, пўстини олиб қайнагсанг у ҳам картошкага айланади-қолади. Ҳамма егулик нарсалар билан шундай қилишинг керак. Кечаси одамлар ўйинга тушадилар, сен асло уларни кўргани чиқакўрма. Улар ноғора чалишиб, қўшиқ айтишади, шунда ҳам сен уйдан чиқмагин. Уйга қайтадиган кунимизда эса, улар сенга зулуклар ғужғон ўйнаб ётган ариққа тушишни таклиф қиладилар. Гапларини асло қайтара кўрмагин, сувдан кўпдан-кўп ажойиб қимматбаҳо нарсалар, яъни оёғингда билакузуклар, бўйинингда мис маржонлар, марварид ва пушти-қизил ёқутлар билан чиқасан. Бу қишлоқ аҳлининг сенга берган хайрлашув совғаси бўлади.

Хотини эрининг ҳамма айтганларини бажо қилибди ва улар уйларига кўпдан-кўп қимматбаҳо совғалар билан қайтибдилар. Уйга қайтиб келишгач, Илофи совгаларнинг бир қисмини қариндош-уруғларига берибди, қолган қисми катта хотинида қолибди.

Орадан бир печа кун ўтгач, Илофи яна онасини кўрмоқ учун қишлоққа бормоқчи бўлибди. Буни билиб қолган кичик хотини эрига хархаша қилиб:

Бу сафар сен билан мен бораман, опам уйни кўриқлаб қолсин,— дебди.

Илофининг жаҳли чиқибди-ю, лекин катта хотинига қараб:

— Сенинг синглинг мен билан бормоқчи бўлаяпти, уйда қолишингга тўғри келади,— дебди.

— Нима ҳам қилардим, қолсам қолавераман. Аммо синглим жуда ҳам тантиқ. Онангининг қишлоғидаги тартибга кўникиши мушкул бўлар, чунки у ерда ҳамма нарса ўзгача. Яхшиси у шу ерда қолақолсин.

Шундай деб опаси синглисини чақирибди-да, ундан сўрабди:

— Менга айтчи, ҳақиқатдан ҳам эримизнинг онаси яшайдиган қишлоққа бормоқчимисан?

— Ҳа.

— Лекин у ерда сенга жуда қийин бўлади.

— Жуда қийин? Сен ўтган сафар қаерда бўлган эдинг, ахир ўша ерда эмасми?— жаҳли чиқибди синглисининг.

— Ҳа, мен ҳақиқатан уша ерда бўлдим. Лекин сен ҳеч ҳам у ерга кўнкаолмайсан.

— Ўтган сафаргидек совғаларни яна ўзинг олмоқчисан, шекилли, билиб турибман, шунинг учун мени боришимга қаршилик қилаяпсан.

— Йўқ, асло бундай эмас! Агар истасанг, менга боришган нарсаларни олишинг мумкин.

— Сенинг нарсаларинг менга керак эмас. Мен ўзим шундай нарсаларга эга бўлишим мумкин. Шунинг учун, албатта, у ерга боришим керак!— дебди.

Синглиси қайсарлик қилиб, узоқ вақт жанжаллашибдилар. Ҳамма уларни тинчлантиришга ҳаракат қилибди, аммо фойдаси бўлмабди.

— Жанжаллашишни бас қилинглар! Сенинг айтганларингга қулоқ солмаяптими, қўявер, билганини қилсин! Ҳамма бало бошига тушгандан сўнг, ўзидан кўрсин.

Мана шу гап-сўзлардан сўнг Илофи йўлга отланиб, кичик хотинига:

— Йўлга егулик тайёрла!— дебди.

Бундай таклифни кутмаган кичик хотин тезда керакли нарсаларни тайёрлаб, сафар тараддудини кўрибди.

Тонг отар-отмас йўлга чиқибдилар.

Ўрмонга яқинлашиб келганларида Илофи хотинига шундай дебди:

— Менинг гапимга қулоқ сол, онам яшайдиган қишлоқнинг урф-одатлари жуда ажойиб. Агар сен хурмо меваларини оёғи билан узаётган одамни кўрсанг, ёки буйра туқиётган бургани кўрсанг, ҳеч ҳам кулмагин. Агар сенга овқат тайёрлаш учун бирон нарса беришса, бундай қил...— Эри бу хотинига ҳам худди каттасига айтган гапларни айтибди.

Бу гапларни эшитган хотини, ҳайрон булиб: «Сизларга жуда қийин экан!»— деб хахолаб кулабошлабди.

— Балким сен буларнинг ҳаммасига чидаш беролмасан, яхшиси орқага қайта қолайлик,— дебди Илофи.— Мен энди билдим, сен жудаям ўжар экансан, шунинг учун ҳеч қачон, у ернинг одатларига куникаолмайсан!

— Ҳа, йўқ. Юравер, кўрасан ҳали ҳаммасига кункиб кетаман!— дебди хотини ишонтиришга ҳаракат қилиб.

Эр-хотин яна йўлда давом этибдилар.

Қишлоққа кириб келишлари ҳаманоқ, кимдир унинг эри билан сурашаётганини эшитибди.

— Илофи, бу сенми яна келган!

Хотини бошини кутариб, юқорига қараса, бир киши хурмо меваларини оёғи билан узаётган эмиш. Буни кўрган хотин кулабошлабди, эри эса қовоғини солиб, кўзи билан ишора қилиб, шундай дебди:

— Қулишни бас қил!

Аmmo хотини аввалгидан баттар кулармиш.

Йўлда давом этарканлар, улар бир ҳужра олдида буйра тўқиб ўтирган бургани кўришибди. У меҳмонларни қутлаб:

— Хуш келибсизлар!— дебди.

Шунда хотини Илофидан сўрабди:

— Демак, бурга буйра тўқишни билар эканда?

Эри унга аста:

— Товушингни ўчир!— дебди.

Улар шу кетишда, икки қишлоқ ўртасидаги майдондан ўтиб боришар экан, у ердаги ариқдан одамлар бошлари билан сув олаётганликларини кўришибди. У ердаги одамларнинг ҳаммаси Илофини қутлашиб:

— Хуш келибсан, Илофи,— дер эмишлар.

Шундан сўнг ундан:

— Бу сенинг хотинингми?— деб сўрашибди.

— Ҳа,— деб жавоб қилибди Илофи.— Катта хотинининг синглиси бўлади. У ўтган сафар келган эди.

Илҳоят Илофи хотини билан онаси яшайдиган қишлоққа етиб келишибди.

Уларни хурсандчилик билан кутиб олишибди, турлитуман сгуликлар келтирибдилар. Илофи яна бир бор хотинига, йўлда айтган гапларини эслатиб қўйибди. Аммо хотини у жарлик қилиб унинг гапига қулоқ солмабди ва ҳамма иш чаппасига кетаверибди. Тайёрлаган овқати пишмас эмиш, оловга қўйилган банан пўстлоққа айланиб қолиб, қовурмоқчи бўлган балиғидан, суяк билан тангачалар қолар, хурмо мевалари эса пишмас эмиш.

Бўлаётган ишларни кўрган Илофи, ўз туғишганларига шундай дебди:

— Мен бу ерда узоқ қололмайман, чунки катта хотиним уйда ёлғиз қолган, мени кутяпти.

Бу орада қуёш ботиб, кеч кирибди. Илофи хотинига яна эслатибди:

— Одамлар ўйинга туша бошлаганларида, асло ташқарига чиқиб, томоша қила кўрма, ҳатто сени чақирсалар ҳам уйдан чиқмагин. Мен эса бошқа ерда тунайман, чунки бу ернинг одатига кўра эр-хотин бир уйда ётмайди.

— Боравер, кўнглинг тўқ бўлсин,— деб жавоб қилибди хотини.

Энди ётмоқчи бўлиб турган экан, қишлоқ аҳли, Илофи тоғасининг ҳовлисига тўпланиб, ўйин бошлаб юборишибди. Аёл қанчалик ухлашга ҳаракат қилмасин, кўзига уйқу келмабди. Жуда ҳам ўйинга тушгиси келармиш. Узини қанчалик тутншга уринмасин, иложи бўлмабди. Эшикни очиб, ташқарига чиқибди.

Чиққани замоноқ, одамлар ушлаб олиб, калласини узиб ташлабдилар-да, майда бўлақларга бўлиб, тонг отгунча бир-бирларини меҳмон қилишибди.

Тонг отибди. Илофи хотини ётган уйга кириб, уни тополмабди. Шунда қариндош-уругларини йиғиб, уларга шундай дебди:

— Менинг хотинимни нима учун ўлдирдингиз?

— Буни нима учун сўраяпсан? Ахир сен бизнинг урф-одатларимизни билмайсанми? Биз сенга унинг тавонини тўлаймиз,— деб жавоб қилишибди.

— Пулни олиб келинглар, мен қайтаман,—дебди Илофи уларга.

Илофи уйга боргач, ҳаммасини яқинларига гапириб берибди. Катта хотини бунни эшитиб жуда қайғурибди, лекин нима ҳам қила оларди, ҳамма айб синглисининг ўзида эди-да.

ҲАЙВОНЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ЭРТАКЛАР

НИМА УЧУН ОСМОНДА ОЙ БОР?

Анансининг биринчи фарзанди туғилгандан сўнг: «Ўғлимга қандай исм қўйсам экан?» деб ўйланиб қолибди. Аммо кутилмаганда чақалоқнинг ўзи тилга кириб сўзлай бошлабди:

— Менга исм топишнинг ҳожати йўқ. Менинг исмим бор. Мени Акакан деб чақиришади.

Акакан, бу «фалокат содир бўлишини айтиб берувчи» — дегани экан.

Анансининг иккинчи ўғли ҳам туғилиши биланоқ, тилга кириб, ўз исми борлигини айтибди.

— Мени Тва Акван деб чақиришади, — дебди у.

Тва Акван бу «йўл қурувчи» дегани экан.

Учинчи ўғли ҳам туғилибоқ, тилга кириб шундай дебди:

— Мени Хва Нсуо деб чақиришади. Бу демак, «дарёларни қуритувчи» дегани.

Тўртинчи ўғлининг исми ўзининг туғилибоқ айтиши бўйича Адвафо, яъни «жониворларга қирон солувчи» экан.

Бешинчи ўғлининг исми Тото Абуо яъни «тош отар» экан.

Олтинчи ўғлининг исми Дайя бўлиб, бу «ёстиқ каби ерда ётувчи» дегани экан.

Уша вақтларда Анансининг фақат олтига ўғли бор экан. Интикума ва Кваку Тсинлар ҳали дунёга келмаган эканлар.

Қунлардан бир кун Ананси саёҳатга жўнабди. Сафарга чиққанига бир ҳафта бўлган бўлса ҳам у ҳа деганда уйига қайтавермабди. Унинг катта ўғли бўлмиш Акакан яъни фалокат содир бўлганини билувчи, оталари

Анансини чангалзордан оқиб ўтувчи дарёга чўкиб кетганини айтиб берибди.

Иккинчи ўғли Тва Акван, яъни йўл қурувчи бўлмиши, чангалзор оралаб йўл солибди ва ака-укаларни дарё бўйига бошлаб борибди.

Дарёларни қуритувчи ўғли бўлмиш Хва Нсуо тезда дарё сувини қуритибди. Шунда улар дарё тубида ётган, ўз оталарини ютиб юборган каттакон балиқни кўриб қолдилар.

Жониворларга қирон солувчи угил — Адвафо, балиқнинг қорнини ёриб, отасини у ердан озод қилибди.

Анансининг ўғиллари уни дарё қирғоғига олиб чиқишлари биланоқ каттакон бургут учиб келиб, Анансини чангаллаб олибди-да, осмону-фалакка парвоз қилибди.

Тош отувчи ўғли Тото Абуо бир тош отган экан у бургутга тегибди. Бургут Анансини шу заҳоти ерга ташлаб юборибди.

Ананси пирпирак бўлиб ер томон тушиб келар экан, Дайя исмли ўғли ерга ёстиқ бўлиб ётиб олибди ва отаси унинг устига юмшоққина тушибди.

Шундай қилиб Анансини олтовлон ўғли қутқариб қолишибди ва ўз уйи, туғилган қишлоғига олиб келишибди.

Орадан анча вақт ўтибди. Кунлардан бир кун Ананси ўрмон оралаб сайр қилиб юриб, гўзал ва ялтироқ бир нарсани топиб олибди. Бу тўлтин ой экан.

Бунинг сингари гўзал нарсани Ананси ҳеч ерда кўрмаган экан. Шунинг учун ойни ўғилларидан бирига совға тариқасида тақдим этмоқчи бўлибди.

Ўзининг бу топилмаси тўғрисида у осмон худоси бўлмиш Нямага хабар қилиб, ундан топиб олган ойни, дарё тубидан қутқариб олишда жонбозлик кўрсатган ўғилларидан бирига тақдим қилишни илтимос қилибди.

Осмон худоси келиб, ойни кўлига олибди. Анансига ўғилларини чақириб келишни буюрибди. Ўғиллари келишиб, ойни кўришибдилар-у, ҳар бири бу совгани узиники қилиб олиш ниятига тушибди. Улар ҳатто тортишиб қолишибдилар. Чунки уларнинг ҳар бири бу совғага фақат ўзини лойиқ деб ҳисоблар экан. Анансини дарё тубида ётганини кўргани ҳам, йўл қургани ҳам, дарёни қуритгани ҳам, балиқнинг қорнини ёриб, Анансини қутқаргани ҳам, бургутни тош билан ургани-ю, ёстиқ бўлиб ерга ётгани ҳам бўш келмай совгани талашаверишибди. Осмон худоси бўлмиш Няма эса, ўғиллардан қай бири кўп-

роқ бундай совғага муносиб эканлигини аниқлай олмабди.

У тортишувни узоқ кузатибди. Ниҳоят буларнинг ҳаммаси жонига тегибди, ўрнидан турибди-ю, ўзи билан ойна олиб, осмону-фалакка олиб чиқиб кетибди.

Мана шунинг учун Ананси топиб олган ой осмон худоси Няма олиб чиқиб кетган осмону-фалакдан ерга уз ёғдусини сочиб тураркан.

АНАНСИ — ЖОНИВОРЛАРНИНГ ЭНГ КЕКСАСИ

Кунлардан бир кун дала ва ўрмон жониворлари бир ерга тўпланишиб, ораларидаги энг кекса ва ҳурматга сазоворини аниқлашмоқчи бўлишиб, бахслашиб қолишибди. «Энг кексаси мен ўзим», деб ҳар бири ўз гапини маъқуллар эмиш.

Улар узоқ тортишиб, бирор қарорга келишаолмагач, ниҳоят қозига мурожаат қиладиган бўлишибди. Шундай қилиб, ўргимчак Анансининг уйи томон йўл олишибди.

— Кваку Ананси, марҳамат қилиб орамиздаги энг кекса ва зур ҳурматга сазоворимизни аниқлаб бер,— дейишибди.

Бу гапни эшитган Ананси ўз болаларига ёнғоқ пўчоғини олиб келишни буюрибди ва худди қабила бошлиги жимжимадор безатилган тахтга чиқиб ўтиргани каби устига виқор билан чиқиб ўлтирибди-да, арзчиларга диққат билан қулоқ солибди.

Биринчи бўлиб гапни тустовуқ бошлабди.

— Гапирган гапларим тўғрилигига қасамёд қиламан!— дебди у.— Жонзотларнинг ичида энг кексаси менман. Чунки мен туғилганда ўрмонда катта ёнғин булган эди. Бу дунёда мендан бўлак ҳеч ким бундай ёнғинни ўчиролмаган бўларди. Чунки мен ёнғиннинг қоқ уртасига кириб бориб, оёқларим билан тепкилаб ўчирдим. Ушанда қаттиқ куйган эканман, иппонмасангиз, оёқларимга қаранг, ҳанузгача қип-қизил гўшти чиқиб ётибди.

Шунда тўпланганлар бир овоздан:

— Тўғри, тўғри! Орамизда энг кексаси тустовуқ,— дейишибди.

Шундан сўнг тўтиқуш гап бошлабди:

— Гапирган гапларим тўғрилигига қасамёд қиламан!— дебди у ҳам.— Ер юзида ёмирлаб юрганларнинг ичида энг кексаси мен бўламан. Чунки мен дунёга кел-

ган пайтда, ер юзида ҳеч қандай асбоб-ускуна, қуроляроқ йўқ эди. Биринчи бўлиб темирчиларга ўзим босқон ясаб берганман. Тумшуғим билан темирни уриб асбоб тайёрлаганман, шунинг учун тумшуғим қайрилиб қолган.

Ҳамма тўтиқушнинг тумшуғига қараб, бараварига чуғурлашиб:

— Тўғри, тўғри! Тўтиқуш ҳақиқатдан ҳам орамизда энг кекса,— дейишибди.

Сўнгра фил гап бошлабди:

— Гапирадиган гапларим тўғрилигига қасамёд қиламан! Мен тўтиқуш ва тустовуққа қараганда анча кексаман. Туғилганимда осмон худоси фақат менгагина узун ва чиройли бурун берган. Шунинг учун ҳам бошқа жониворлар кичкина бурун билан кифояланиб қолишган.

Ҳайвонлар диққат билан филнинг бурнига қарашиб:

— Тўғри, тўғри! Ҳақиқатдан ҳам орамизда энг кексаси фил,— дейишибди.

Филдан сўнг қуён сўз бошлабди:

— Гапирадиган гапларим тўғрилигига қасамёд қиламан! Орангизда энг кексаси ўзимман. Чунки дунёга келганимда, кун ҳам тун ҳам бўлган эмас.

Ҳайвонлар қарсак чалиб қуёнинг гапини маъқуллашибди:

— Тўғри, тўғри! Ҳақиқатдан ҳам орамиздаги жониворларнинг энг кексаси қуён!

Ҳаммадан кейин жайра суз бошлабди:

— Фақат ҳақиқатни гапиршга қасамёд қиламан! Орангизда энг кексаси мен эканлигимни барчангиз тан олишингизга тўғри келади. Мен туғилганимда ер ҳали ўз кўринишини олмаган бўлиб, чала ҳолда эди. У худди сариеғ сингари юмшоқ бўлиб, унинг устида юриб бўлмасди.

У келтирган далиллар ишонарли бўлиб, барча тўп-ланганлар бир бўлиб, қичқириқлар билан жайрани табриклай бошлабдилар:

— Тўғри, тўғри! Қим ундан кекса бўлиши мумкин?!

Шундан сўнг ҳамма жим бўлиб, Ананси қандай қарор қабул қилишини кутишибди.

У бўлса ёнғоқ пўчоғи устида гердайиб ўтириб, бошини сарак-сарак қилиб, шундай гап бошлабди:

— Агарда сизлар бир оз олдинроқ менга мурожаат қилганларингда эди, шунча вақт бекорга тортишиб ўтирмаган бўлардиларинг, чунки барча жонзотлар ичида энг

кекcаси — менман. Мен туғилганимда ер ҳам бұлмаган эди ва умуман ҳеч нарса бұлмай, ҳаттоки оёқ қўйишга ҳам жой эди. Менинг отам вафот қилганда, уни кўмадиган жой тополмаганмиз. Шунинг учун уни мен ўз бошимга кўмишга мажбур бўлганман.

Бу сўзларни эшитган жониворлар ҳайратдан ёқа ушлашиб:

— Тўғри, тўғри! Қваку Ананси ҳаммадан кекса. Ахир бунга шубҳа қилиб бўладими?— дейишибди бараварига.

УРГИМЧАКНИНГ ОСМОН ХУДОСИДАН ЭРТАК ОЛГАНЛИГИ ТУҒРИСИДА

Кунлардан бир кун ўргимчак Қваку Ананси осмон худоси бўлмиш Ньян-конпон ҳузурига келиб, ундан илтимос қилибди:

— Менга ўз эртақларингни берсанг.

— Унинг ўрнига мен сўраган нарсаларни бера оласанми?— дебди Ньян-конпон.

— Эҳтимол,— дебди ўргимчак.

— Менинг эртақларимга эга бўлиш учун Кокофу, Бекваи ва Асуменгьяга ўхшаганлар келишиб, қуруқ қайтиб кетишган, сен бўлсанг оддий бир ўргимчаксан, бундай орзун сенга ким қўйибди!— дебди фиғони чиқиб Ньян-конпон.

— Ўз эртақларинг учун нималарни олишни истайсан?— сўрабди ўргимчак.

— Мен бўғма илон Онини, қоплон Осэбо, шайтон Моатиа ва қовоғари Моборони олмагунумча эртақларини сенга бермайман,— дебди Ньян-конпон.

— Келишдик, айтганларингни ҳаммасини мендан оласан, мен эса сенга яна ўз онам — Нсирони ҳам олиб келишга ваъда бераман.

— Жуда яхши,— рози бўлибди осмон худоси.—Агар ваъдангинг устидан чиқадиган бўлсанг, эртақларга эга бўласан.

Ўргимчак уйга қайтиб келибди ва онасига шундай дебди:

— Мен Ньян-конпон эртақларига эга бўлишни истайман ва бунинг учун унга бўғма илон Онини, қоплон Осэбо, шайтон Моатиа, қовоғари Моборо ва сени олиб бориб беришга сўз бердим.

Шундан сўнг Қваку Ананси хотини Асо билан, осмон худосининг биринчи шартини, яъни бўғма илон Онинини

— Бир оёғингни бунисига, иккинчисини мана буни-
сига қўй!

Қоплон, ўргимчак қандай буюрган бўлса ҳаммасини шундай бажарибди. Аммо ўрадан боши чиқиши биланоқ Кваку Ананси ёнидан пичоғини олиб, ғарчиллатиб қоплоннинг гарданига санчибди. Қоплон жонсиз холда ўра тубига қулабди.

Шундан сўнг Ананси ўрага нарвои қўйиб пастга тушибди-да, қоплонни елкасига олиб, ўрадан чиқибди:

Қоплон Осэбони осмон худоси томон олиб борар экан, ўргимчак тинмай жаврармиш:

— Эҳ, тентаквой, сен учун Ньян-конпон менга ўз эртакларини беради.

Осмон худоси қоплонни кўришни биланоқ, шундай дебди:

— Қоплонни олдим, аммо бу ҳали иш битди, дегани эмас.

Шундан сўнг ўргимчак уйига равона бўлибди ва ёғочдан япалоқ юзли қўғирчоқ Акуа қиёфасини йўна бошлабди. Сўнгра елим дарахти танасини тилиб, оқиб тушган елимни йиғибди-да, қўғирчоқнинг танасига суртиб чиқибди. Ва ниҳоят пишган картошкани эзиб бўтқа тайёрлаб, уни қўғирчоқнинг икки кафтига солиб қўйибди. Сўнгра тапасига арқон ўраб, ёнгоқ дарахти остига обориб, турғизиб қўйибди. Шайтонлар мана шу дарахт остида тўпланишиб, ўйинга тушар эканлар. Ниҳоят, Моатна сингисин билан пайдо бўлибди. Моатна Акуанинг ёнига келиб, унинг қўлидаги эзилган юмшоқ картошка бўтқасини кўриб:

— Акуа, озгина есам майлими?— деб сўрабди.

Шу пайт ўргимчак арқоннинг учидан тортган экан, қўғирчоқ бошини қимирлатибди. Моатна сингисига:

— Кўрдингми, у овқат ейишим учун рухсат берди,— дебди.

— Жуда яхши, ундай бўлса тамадди қилиб ол,— деб жавоб қилибди сингисини.

Моатна овқатни еб бўлгач Акуага миннатдорчилик билдирибди. Аммо ундан миқ этган садо чиқмабди.

— Кўрдингми, мен унга «рахмат» десам, ундан садо ҳам чиқмади,— дебди таажжубланган Моатна.

Шунда сингисини маслаҳат берган бўлиб:

— Юзига шапалоқлаб бир тушир,— дебди.

Моатна шапалоқлаб қўғирчоқни бир урган экан, кўли унинг юзига ёпишиб қолибди.

— Менинг қўлим ёпишиб қолди!— дея бақириб юборибди Моатиа.

— Иккинчи қўлинг билан шапалоқлаб ур,— деб маслаҳат берибди синглиси.

У яна бир урган экан, иккинчи қўли ҳам қўғирчоқнинг юзига ёпишиб қолибди.

— Бу қўлим ҳам ёпишиб қолди!— деб чинқирибди Моатиа.

— Қорнинг билан туртиб юбор,— дебди синглиси.

Моатиа Акуани қорни билан туртган экан, қорни ҳам қўғирчоқнинг танасига ёпишиб қолибди.

Мана шу пайт Кваку Ананси югуриб келиб Моатиани бойлаб олибди.

— Тентаквой, мана энди менинг қўлимга тушдинг! Мен сени осмон худосига бериб, ўрнига унинг эртактларини оламан,— дебди ўргимчак мамнун бўлиб. Уйига етиб келиб онасига шундай дебди:

— Урнингдан тур, мен билан бирга борасан. Мен сени Моатиа билан қўшиб осмон худосига бераман ва ўрнига унинг эртактларини оламан.

Ниҳоят ўргимчак ўзининг сўнгги совғалари, Моатиа ва онаси Нсиро билан осмон худоси олдига борибди.

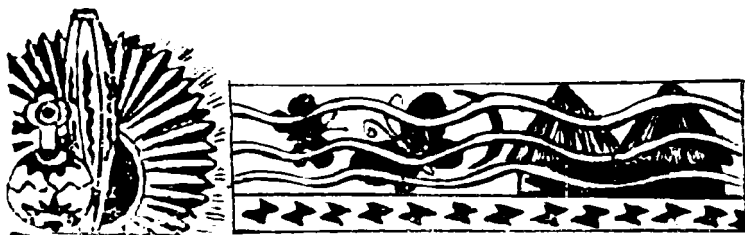
Ньян-конпон ҳамма оқсоқолларни ўз ҳузурига таклиф қилибди. Булар қабила бошлиқлари Контре ва Аквама, Адонтена, Гьясе, Ойоко, Анкобеа ва Қыдомалар экан. У ўргимчакдан олган ҳамма жонзотларни уларга кўрсатиб, шундай дебди:

— Менинг эртактларимга эга бўлиш учун ҳатто подшолар ҳам келган эди, аммо улардан ҳеч бири мен сўраган нарсаларни олиб келишолмаганди. Мана букуи оддий ўргимчак Кваку Ананси менинг эртактларимга эга бўлади. У сўраган нарсаларимнинг ҳаммасини олиб келди. Кўриб турибсиз — бўғма илон Онини ҳам, қоплон Осэбо ва қовоқари Моборо ҳам, шайтон Моатиа—ҳамма-ҳаммаси менинг қўлимда, бунинг устига ўргимчак ўзининг қари онаси Нсирони ҳам олиб келибди. Келинлар, Кваку Ананси шаънига шон-шарафлар айтайлик!

— Яшасин Кваку!— деб қичқирибди йиғилганларнинг ҳаммаси, осмон худоси бўлса сўзини давом эттириб шундай дебди:

— Кваку Ананси! Шу бугундан бошлаб менинг эртактларимга умрбод эга бўлдинг. Бундан буён улар осмон худосининг эртактлари эмас, балки ўргимчакнинг эртактлари деб аталсин.

ИБТИДОЙ ЭРТАКЛАР

ОДАМЛАР ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ОЛОВГА ЭГА БҮЛГАНЛАР

Қадим замонда Моту исмли бир киши яшаган экан. Унинг катта боғи бўлиб, унга анчагина мевали дарахлар ўтказган экан. Боғ баҳаво ва қулай жойга жойлашганидан, мевалар ширали ҳамда карсиллаган бўлиб, тез кунда пишиб етилар экан.

Моту меваларни териб олиш учун боққа келиб сара мевалар қаёққадир ғойиб бўлаётганини пайқаб қолибди. Кунларнинг бирида Моту пана жойга беркиниб, ўғри кимлигини аниқлаб, тутиб олмоқчи бўлибди.

Узоқ кутишга тўғри келмабди. Тез орада осмону фалак-булутлар ортидан одамлар тушиб келаётганини кўриб қолибди. Улар бананларни узиб олиб, ейишга тушибдилар, қоринлари тўйгандан сўнг уларни шода-шода қилиб бойлаб, узлари билан олиб кетишга тайёргарлик кўра бошлабдилар.

Моту беркинган жойидан югуриб чиқибди-да, ўғриларни ҳайдаб юборибди, аммо булутлар мамлакатидан келган бир аёлни ушлаб қолибди. Тез орада унга уйлашиб, рафиқасини «Суюкли» деб атай бошлабди.

Суюкли булутлар мамлакати фарзанди бўлса ҳам тез кунда рўзғор юмушларини ўрганиб олиб, вйдаги ва даладаги ишларни ерлик аёллардек бажарадиган бўлиб қолибди. У замонларда ерда ҳеч ким олов нима эканлигини билмас экан. Одамлар емишларини хомлигича истеъмол қилишар, совуқ кунларда ўз вйлариде қалтираб утиришар экан, чунки уларнинг олов ва иссиқлик ҳақида тушунчалари йўқ эди-да.

Булутлар мамлакати одамлари ҳар замонда Суюклини кўргани келиб туришар экан. Кунлардан бир кун у ўз қариндошларидан озгина олов келтиришларини сў-

рабди. Улар Суюклининг бу илтимосини бажо келтиришибди. Шундан сўнг у одамларга иссиқ овқат тайёрлашни ва совуқ кунларда олов атрофида иснишни ўргатибди.

Моту ўз хотини билан ниҳоятда бахтли ҳаёт кечирар экан, қишлоқ аҳли уларнинг бахтини кўриб бошлари осмонга етаркан. Бундан ташқари Суюкли яна ўз қондошларидан бир нечасини ерда қолиб, улар билан бирга яшашга кўндирибди, шундан сўнг Суюклининг эри қишлоққа оқсоқол бўлиб қолибди.

Кунлардан бир кун Суюкли уйга каттакон сават кўтариб келибди. Саватни ерга қўяр экан, эрига шундай дебди:

— Моту, биз сен билан иноқ яшаямиз, аммо бир нарсани сендан илтимос қиламан, менсиз ушбу саватни ҳеч қачон оча кўрмагин. Акс ҳолда сени ташлаб кетишимга тўғри келади.

— Келишдик, мен ҳеч қачон унинг ичига кўз ташламайман,— деб сўз берибди Моту.

У хотинининг оқилад аёл эканидан, қолаверса, қўл остидагиларнинг уни оқсоқол деб ҳурмат қилишларидан ниҳоятда фахрланар экан. Шундай булса ҳам хотини ҳар куни саватга тегмасликни эслатаётганидан кўнглида ғашлик пайдо бўлибди. «Хотиним саватининг ичига нимани яшириптикан?» Мана шундай ўй-хаёлларга борган Моту ўзини ушлаб тураолмабди. Ҳар кунгидек хотини дала ишларига чиқиб кетгандан сўнг, саватин очиб кўз ташлабди. Во ажабо, бу нимаси, дебди Моту ўзига ўзи, не кўз билан кўрсинки, саватнинг ичи бум-бўш экан! Шундан сўнг саватни эҳтиёткорлик билан ёпиб, аввалги жойига қўйибди. Дала юмушларини бажариб уйга қайтган Суюкли, ўз эрига синчков бир назар ташлабди-да:

— Нима иш қилиб қуйдинг, Моту? Саватни нима учун очдинг?— деб куйина бошлабди.

Эри ов қилиш учун кетганда, Суюкли ўз қондошларини йиғиб, ерга бониқа ҳеч қачон қайтиб тушмайдиган бўлиб, булутлар ортидаги юртлари томон парвоз қилибдилар. Одамлар мана шундай қилиб, олов нима эканлигини билиб, унинг ёрдамида иссиқ овқат тайёрлашни ўрганиб олишган эканлар, Моту эса ўзининг аҳмоқона қизқиши учун ҳам хотини Суюклидан, ҳам ўз қўл остидаги кишиларнинг унга бўлган ҳурматидан мосуво бўлиб қолаверган экан.

ЎЗ ЭРЛАРИНИ ТИРИЛТИРГАН ХОТИНЛАР ТЎҒРИСИДА

Қадим замонда Ненпетро исмли бир киши яшаган бўлиб, унинг учта хотини бўлган экан. Биринчиси ҳамма нарсани узоқдан кўриш қобилиятига эга экан. Иккинчиси эса йўл топа билш салоҳиятига эга бўлиб, учинчисининг қўлидан ўликни тирилтириш келар экан.

Ненпетронинг ўзи моҳир овчи экан. Кунлардан бир кун у катта кийикни отиб келибди-да, уччала хотинига булиб берибди. Хотинлари кийик гўштини еб бўлишиб, бир оз вақт ўтгандан сўнг яна очкиб қолишибди. Шунда Ненпетро ўрмонга бориб каттакон маймунни отиб келибди. Хотинлари маймунни ҳам еб бўлиб, эрига оч қолдик деб шикоят қила бошлабдилар.

Шунда Ненпетро:

— Буларга буқа отиб келсамгина қоринлари тўядиганга ўхшайди шекилли,— дебди.

У шундай деб йўлга тушибди. Овчи буқаларнинг изига тушиб кўп юрибди, кўп юрса ҳам хўп юрибди, ниҳоят баҳайбат иккита буқага дуч келибди. Ненпетро улардан бирини энди отаман деб турганида иккинчи буқа бостириб келиб, уни мажақлаб, ўлдириб қўйибди.

Қишлоқда бу фожеадан ҳеч кимнинг хабари йўқ экан. Ненпетронинг хотинлари очликдан тинкалари куриб, унинг ўлжа билан қайтишини сабрсизлик билан кутишармиш. Ундан эса ҳамон дарак йўқ эмиш. Шунда биринчи хотини, яъни ҳамма нарсани узоқдан кўрадигани, эри узоқ бир жойда ўлиб ётганини кўриб қолибди. Йўл топа билш қобилиятига эга бўлган иккинчи хотини:

— Юринглар, мен сизларга йўл кўрсатаман,— деб уларни йўлга бошлабди.

Хотинлар қирлар ошиб, водийлар кезиб, қални ўрмонларни ортада қолдириб, дарёлардан кечиб ўтибдилар. Ниҳоят, тўппа-тўғри ўлиб ётган эрлари Ненпетронинг олдидан чиқибдилар. Ўлган одамни тирилтирадиган хотини, шифобахш ўт-ўлавлардан юлиб келиб, Ненпетронни тирилтирибди.

Мана шунда Ненпетро биринчи бўлиб қайси хотиннинг хужрасига кириши масаласида тортишув бошланиб кетибди. Узоқни кўрадигани:

— Мен биринчи бўлиб, бечора эрим ўлиб ётганини билдим. Шунинг учун биринчи навбат меники,— дебди.

— Ахир, йўлни кўрсатган мен эмасми? Мен бўлмасам, топиш сенларга йўл бўлсин эди,— деб мақтана бошлабди иккинчи хотини.

— Аммо, ҳаёт бахшида этган мен бўламан,— деб бахса аралашибди учинчиси.

Жанжалдан бирон фойда йўқлигига ишонч ҳосил қилишгач, ҳар биримиз бир товоқдан овқат тайёрлаймиз, қай биримизникини биринчи бўлиб еса, ўшани омади кулган бўлади, деган қарорга келишибди.

Биринчи ва иккинчи хотини товуқ шўрва қилибди, учинчиси эса қўй гўштидан шўрва тайёрлабди. Ненпетро учинчи хотини тайёрлаган товоқдаги шўрвани танлабди ва хотинларига мурожаат қилиб шундай дебди:

— Узоқни кўрадиган сен биринчи бўлиб мени қаердалигимни кўрганинг билан, овқат едиришининг уддасидан чиқолмасдинг, чунки мени топганларинг йуқ эди. Иккинчининг йўл кўрсатганингда мен ўлиб ётган эдим. Фақат, учинчи хотиним менга жон бахшида этгандан сўнггина овқат ея оладиган булдим. Шунинг учун ҳам у тайёрлаган қўй гўшти шўрвасини ичман.

Қишлоқ аҳли Ненпетронинг бу қарорини бир овоздан маъқуллаган бўлса ҳам хотинларининг бу масалага фикри бошқача бўлиб, Ненпетро уччаламизнинг овқатимизни бирга кўшиб тамадди қилишин керак эди, дейишар экан, чунки Ненпетрога қайтадан ҳаёт бахшида этишда уччаласининг ҳам хизматлари бекиёс бўлган экан-да.

ҚАЙСАР ЭР

Фақат аёлларгина аҳмоқ бўлишадди дейиш калтафаҳмлиқдан бошқа нарса эмас. Бу ҳақда мен жуда кўп воқеаларни айтиб беришим мумкин, ҳозир фақат биттасини сўзлаб бермоқчиман.

Бор эканда йўқ экан, оч экан-да тўқ экан, қадим замонда Кибусебо исмли бир аёл бўлиб, унинг Кибамбулу деган эри бўлган экан. Уларга кимнинг кўзи текканлигини билмайману, лекин бу икки бечора эртадан кечгача урушгани урушган экан. Жанжал чиқдим, бас, Кибамбулу хотини тайёрлаган овқатдан емай қўяркан.

— У тайёрлаган овқатдан егандан кўра, очимдан ўлганим маъқулроқ!— деб бақираркан жаҳл билан.

Буни эшитган хотини, бор ҳунарини ишга солиб, маза-

ли овқат тайёрлашга ҳаракат қиларкан-у, аммо айтилган суз — отилган ўқ. Эри татиб кўриш у ёқда турсин, ҳатто қиё ҳам боқмас экан.

Кунлардан бир кун энг семиз товуқларидан иккитасини сўйиб, зираворлар солиб, қайнатма шўрва пиширибди. Мазали, ҳовури чиқиб турган товуқ гўштнини эрининг олдига қўйибди. У бўлса, шундоқ овқатдан ҳам бурнини жийириб, юз ўгирибди.

Ҳафсаласи пир бўлган хотини бир кўзачада хурмо мусалласидан олиб келибди-да, шу йўл билан эрини ўзига қайириб олмоқчи бўлибди.

— Жаҳлинг чиқмасин,— дебди хотини,— яхшиси мана бу хуштаъм товуқ гўштларидан е, семизлигига қарагин! Бу мусалласни бўлса қишлоқдаги энг уста киши тайёрлаган..

— Сен мени тинч қўй! Менга ҳеч нарса керак эмас. Иккимиз ҳам бекорга вақтни ўтқазяпмиз. Улгунимчаям сен тайёрлаган овқатдан емайман!— деб қичқирибди эри.

— Нима учун, Кибамбулу?

— Мени қарғаб, беҳурмат қилганинг учун!

— Ахир сен ўзинг-ку, мени кўпроқ ҳақорат қиладиган?..

Эру хотин шу тариқа ҳеч келишолмас экан. Кўпчилик эркаклар қатори, ўз хотинига бақирини Кибамбулу ҳам табиий бир ҳол деб ҳисоблаб, хотинларнинг пешонасига азалдан шу нарса ёзилган деб ўйлар экан.

Кибамбулунинг кулбасидан чиқаётган қичқирқ ва ҳақоратларни эшитган қўшнилари кулиб қўйишаркан. Бақира-бақира чарчаб, тинчиб қолган эрини кўрган хотин, яна товуқ гўшти солинган идини ва мусаллас тўла кўзачани эрининг олдига қўйибди. Аммо қайсар эр хотинини жеркиб, егуликдан юз угирибди.

Шундан сўнг хотини бирон нарса таклиф қилишни йиғиштириб қўйибди. Шу тариқа беш ой ўтибди!

Хотинининг опалари қайсар куёвни юмшатишга қанчалик уринмасинлар, ҳеч фойдаси бўлмабди.

— Сизнинг сингилларингиз тайёрлаган овқатни ҳеч қачон, ҳеч қачон, ҳеч бир замонда смайман!— деб қатъий жавоб қилибди Кибамбулу.

— У сенга нима ёмонлик қилган?— деб сўрашибди опалари.

— Мени қарғаб, ҳақорат қилган, ахир қандай эркак бунга чидаб тураоледи?— деб миңгирлабди Кибамбулу.

Кунлардан бир кун Кибамбулунинг хотини қўй гўш-тидан шунақанги шўрва тайёрлабди-ки, ҳидининг ўзиёқ иштаҳани очиб юборар экан.

Кибамбулу буни сезса ҳам ўзини сезмаганга олибди. Хотини гўшт тўла товоқни оловга яқинроқ қўйибди-да, қайсидир қўшиқни хиргойи қилабошлабди.

— Ҳей, қўшиқ айтишга бало борми!— дебди Кибамбулу товушини пасайтириб, чунки ундаги кибр-ҳаво аста сўнабошлаган экан.

Гўшт етилиб пишгандан сўнг, хотини уни иккита тақсимчага бўлиб, солибди-да, устига кўкатлар ташлабди, дастурхонга ананаслардан териб, уларнинг ёнига асалдан қўйибди. Эри бўлса, бундай тайёргарликка ўзини бепарводек кўрсатишга уринар эмиш. Шунда хотини бирон сўз демай ҳужрадан ташқарига чиқиб кетибди. Эри ажабланиб: «Иккинчи тақсимча кимга экан? Наҳотки хотиним қўшинининг хотинини таклиф қилгани чиққан бўлса?»— деб уйлай бошлабди.

Кибамбулу бармоғини шўрвага ботириб, тезда ялаб олибди, оҳ-оҳ, унинг мазалигини айтмайсизми?

— Кибусебо,— деб бақирибди у,— овқатингни бу ердан олиб кет. Кўрмаяпсанми, товуқлар чўқилаб кетяпти!

— Ҳозир,— жавоб берибди хотини,— олдинга киргунимча товуқларни ҳайдаб тур!

Эри бир марта чақирибди, икки марта чакрибди. Хотинидан бўлса дарак йўқ эмиш. Шунда у беихтиёр овқатдан тотина бошлабди. Тўсатдан кириб келган хотининг кўзи қўлида гўшт ушлаб турган эрига тушса ҳам «Гўштни чўқилаган товуқлар» тўғрисида лом-мим демабди.

— Кечирасан,— дебди хотини,— балким эшикни тақиллатиб киришим керакмиди?

— Келгунингча кутиб туролмадим,— дебди эри хўрсиниб.— Одамнинг қорни очганда, мияси ёмон ишлар экан.

Хотини бирдан кулиб юборибди-да, худди уйларида ҳеч нарса бўлмагандек:

— Хўш, эртага нима овқат тайёрлаб берай?— деб сўрабди.

— Хохлаганингни,— жавоб берибди Кибамбулу.

Ўшандан бери улар ҳеч қачон жанжаллашмайдиган бўлибдилар.

РАШҚЧИ ХОТИН

Қадим замонда бир савдогар бўлиб, унинг иккита хотини бор экан. Кунлардан бир кун у савдо-сотик ишлари билан олти ойга сафарга жўнайдиган бўлибди. Хотинлари унга анчагина нон ёпиб беришибди.

Савдогарнинг ҳар икки хотинидан биттадан ўғли бор экан. Сафарга отланар экан, болаларга яхшилаб қараб туринглар, худо кўрсатмасин бирон фалокат юз бермасин деб тайинлабди, хотинлари эса болаларнинг бошида парвона бўлиб, уларни кўз қорачиғидек асраймиз деб, ваъда беришибди.

Эрларининг келишига бир кун қолганда, катта хотин кичигига балиқ тутиб келишни буюриб, ўзи уйда болалар билан бирга қолибди.

Кичик хотиннинг ўғли ўғлига нисбатан бақувват, кўркем бўлгани учун катта хотин уни унча хуш кўрмас экан. Шундай қилиб, ёвуз ниятли катта хотин, онасининг йўқлигидан фойдаланиб, болани нобуд қилмоқчи бўлибди. Устарани чархлаб болалар уйқуга кетишини пойлай бошлабди. Оқшом тушгач, аста болалар ухлаётган хонага кирибди-да болани сўйиб юборибди. Шу пайт уйғониб қолган икинчи ўғил, бу фожеани кўриб, қўрқиб кетганидан уйдан қочиб кетибди.

Эрта билан катта хотин хонага қайтиб кириб, жасадни ташқарига олиб чиқиб, онаси келгунга қадар беркитиб қўймоқчи бўлибди. Бу қандай фожеа?— катта хотин тунда овсинининг боласи қолиб ўзининг суюкли фарзандини улдириб қўйган экан. У дод солибди, фарёд чекибди. Кейин жасадни латтага ўраб, бағрига босганча ўрмонга жўнабди.

Сафардан қайтиб келган эр, уйдан катта хотинини топаолмабди. Кичкина хотинидан овсининг қаерга кетган деб сўрабди. Бунга жавобан кичиги, ўғлидан эшитгани — катта хотиннинг уйга кириб ўз ўғлини сўйиб қўйганини айтиб берибди. Эр бунга ишонмабди, шундай бўлса ҳам қўшнилари оёққа турғизибди-да ғойиб бўлган ўғли ва хотинини топиш учун ўрмонга жўнабди. Кун бўйи ахтаришибди, аммо ҳеч қандай натижа бўлмабди.

Фақат бир киши, латтага ўралган бир нарсани алла-лаб, ашула айтаётган аёлни кўрган экан.

*Бунча узоқ ухладинг,
Уйқунг қачон битади?*

*Бунча мени қийнайсан?
Жондан азиз боламо?*

— Эҳтимол мана шу дўстимнинг хотини бўлса керак,— дебди у.— Бориб, унга хотинини топганимни айтиб, хурсанд қилай.

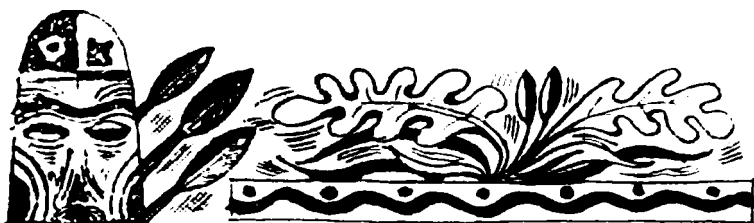
Ўша киши ўрмонда кўрганини айтган экан, эри ундан илтимос қилибди.

— Юр, ўша жойни менга кўрсат.

Улар билдирмайгина ўша ерга яқинлашибдилар. Аёл ҳамон ўша вазиятда тош устида ўтириб, бир маромда тебраниб, ўзининг ўлик фарзандини аллалар экан:

*Бунча узоқ ухладинг,
Уйқунг қачон битади?
Бунча мени қийнайсан,
Жондан азиз боламо?...*

НГОИНИНГ САРГУЗАШТЛАРИ

НГОИНИНГ ДУНЁГА КЕЛИШИ

Қадим замонда, дарё бўйидаги қишлоқда бир киши хотини билан яшар экан. Бу ерда асосан ҳунармандлар истиқомат қилишар экан. Улар қурол-яроқ, пичоқ, бўйра, сават, кўза ва ўроқ ясашар эканлар. Ўз экинзорларида тер тўкиб меҳнат қилишганлари учун баракали ҳосил ҳам йиғиб оларканлар. Бояги одам ўз хотини билан бахтли ҳаёт кечирар экан.

Уларнинг учта ўғли бор экан Ўғиллари улғайгач, отаси уларни чақириб:

— Мана, энди ҳар бирингиз ўзингизга маъқул касб танлайдиган вақт келди,— дебди.

— Мен моҳир овчи бўлишни истайман,— дебди катта ўғил.

— Мен кулол буламан,— дебди уртанчаси.

Нгон исмли кенжа ўғил эса шапкасини осмонга отиб:

— Ҳа-ҳа-ха! Ишлайдиган аҳмоқ йўқ! Яхшиси мен дунёни кезиш учун саёҳатга чиқаман. Инсонлар нима қилаётганини билгим келаяпти. Гап тамом!— дебди.

Бу гапдан Нгоннинг ота-онаси ҳангу манг бўлиб, нима дейишни билмай қолишибди. Кенжа ўғил эса гапида давом этибди:

— Мени ушлаб туришга ҳаракат қилмай қўяқолинглар. Яхшиси оқ йўл тилаглар. Сизлар билан иккита акам қолаяпти. Мени сизларга нима керагим бор?

Ота—ота-да. Ўғлига насиҳат қилиб, йўлга солмоқчи бўлибди:

— Сенга қайлиқликка бир қизни мўлжаллаб, унинг учун қалинларни ҳам бериб қўйганман. Қалиним — иккита эчки, учта қўй, бир хумча ёғ ва бир сават туздир. Қизнинг отаси билан қилган аҳду паймонимни, ҳеч бир

сабабсиз қандай бузаман, ахир? Ўша қиз уйимизга келин бўлиб келса, хўжалик ишларида фойдаси тегиб қолармиди, яна бир уйлаб кўр, болам.

Бунга жавобан ўгли бепарвогина жавоб берибди:

— Менинг иккита акам бор. Келинни ўшаларнинг бирига олиб бера қол. Мен эса уйланишга ҳали улгураман.

Нгои шу гапларни айтиб, шакар қамиш поясини қарсиллатиб чайнабди. Буни кўрган ота-онаси қўл силтаб қўяқолишибди.

Бир куни тонг саҳарлаб Нгои қайсидир куйи хиргойи қилиб уйдан чиқибди-да узоқларга олиб борадиган йўлдан кетабошлабди. Унинг чўнтагида ҳеч вако бўлмаса ҳам қалби севинчларга тўла экан.

Ўғирда ун туюётган онаси, ўғринча унинг ортидан қараб қолибди. Чунки у кенжа ўглини ҳаммадан кўп яхши кўрар экан. Отаси ҳам бепарвогина чилим тутаётган бўлса-да, нигоҳи билан Нгоини кузатиб қолибди.

НГОИНИНГ ЁМҒИРДА ИВИШИ

Нгон йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, ниҳоят бир аёлга дуч келиб, бирон юмушингиз булса ёрдам берай, дебди.

— Маъқул,— дебди аёл мулоҳаза қилиб,— бақувват, кап-катта йнгит экансан. Сени хизматкорликка олганим бўлсин!

Кун нешинга яқинлашганда, аёл Нгонга мурожаат қилиб шундай дебди:

— Мен сув олиб келишга кетяпман. Сен эса шамоллатиш учун томга ёйиб қўйган унимга қараб тургин.

Аёл шундай деб бошига тоғора қўйиб, икки кўлига иккита челақ олиб, дарё томон жўнабди.

Нгон офтоб тушаётган жойга ўтириб олибди-да, шамоллатиш учун томга ёйиб қўйилган унга тикилганча ўтираверибди. Тўсатдан осмонни булутлар қоплаб, момақалдироқ гумбирлаб, чақмоқ чақа бошлабди. Нгон бўлса жойидан қимир этмасмиш. Худди тошқотиб қолгандек ўтирар, томдаги ундан кўзини узмас экан. Шу вақт шунақанги жала қўйибдики, ёмғир Нгоннинг суяк-суякларигача ўтиб кетибди, тиши-тишига тегмай дағдағ титрар эмиш-у, ундан кўзини сира узмас эмиш. Томдаги ун эса ёмғир суви билан бирга пастга оқиб тушаверибди, кўп ўтмай томда ҳеч нарса қолмабди.

Қайтиб келган аёл кўрсаки, жиққа ҳўл бўлиб кетган бечора Нгои дағ-дағ титраган ҳолда, ҳануз томдан кўзини узмас эмиш.

— Нима учун ёмғирда турибсан?— деб қичқирибди уй бекаси.

— Нимага, нимага!— дебди Нгои хуноби чиқиб.— Сен ўзинг унга қараб тургин демарингми!

Шунда аёл томга кўз ташлабди-ю, ҳайратдан ёқа ушлаб қолибди.

— Нгои, сен ақлдан озиб қолганинг йўқми?

— Бу яна қандай янгилик!— дебди у ҳақоратдан хафа бўлиб.— Унга қараб тургин деб айтганимидинг?

— Айтган эдим,— жавоб қилибди аёл.— Жа қойил қилиб қараб турибсанда! Ғамлаганларимнинг бариси сувга оқибди-ку!

— Ажаб бўпти,— дебди Нгои.— Кейинги сафар аниқроқ қилиб гапирадиган бўласан. Агарда ёмғир ёғадиган бўлса, унни йиғиштириб ол деб айтганингда эди, унни бир пасда йиғиштириб қўйган бўлардим.

Шунда хуноби чиққан аёл:

— Эй, тириклайин гўрга тикилгур! Йўқол бу ердан!— деб бақириб юборибди. Нгои ҳам оғзини очиб турмай, унга қараб қичқирибди:

— Йўқ-йўқ,— тириклайин сени гўрга тиксинлар!

Нгои шундай дебди-да, яна йўлида давом этибди.

НГОИНИНГ ТОВУҚНИНГ ҚАНОТИНИ ҚИРҚҚАНИ

Боши оққан томонга қараб кетар экан, Нгои йўлда бир нотаниш кишини учратиб қолибди. У киши Нгоига қараб:

— Ҳой, дўстим, мана шу товуқни менга тутиб бер. Тутганингдан сўнг унинг қанотларини қирқиб ташла. Қанотлари шунақанги каттаки, худди ёввойи ўрдак сингари, чангалзорга учиб кетмаса, деб қўрқаман,—дебди.

— Маъқул!— дебди Нгои.

Товуқнинг орқасидан қувлай-қувлай, охири уни тутиб олибди. Шу заҳотиёқ пичоғини қинидан чиқариб, товуқнинг қанотини таг-туғи билан қирқиб ташлабди! Бечора товуқ қақоғлаганига қарамай қанотларини отиб юбориб, қонга бўялган товуқни хўжайинга олиб борибди.

— Нима қилиб қўйдинг, аҳмоқ!— дебди хўжайин ба-

қириб.— Ким сенга қанотини таг-туғи билан қирқсин деди?

— Ҳа-ҳа-ҳа!... Сен ўзинг аҳмоқсан,— дебди Нгои қаҳ-қаҳ отиб кулар экан.— Ҳой, одамлар, мана бу кишига бир қаранглар! Узи товуқнинг қанотини қирқиб ташла, чангалзорга учиб кетмасин, деб тайинлади. Энди мендан норози бўлаяпти. Мендан эмас, ўзининг тилидан норози бўлсин!

Одамлар, Нгоининг бу гапларидан сўнг хўжайин унга ишни аниқ буюрмаганини пайқабдилар. Нгои мардонатор юриш билан яна ўз йўлида давом этибди.

НГОИНИНГ ЖАНЖАЛГА АРАЛАШГАНИ

Нгои йўлда давом этар экан, икки эркак бир-бири билан жанжаллашиб турганини кўрибди. Бири иккинчисига қараб жаҳл устида:

— Эй дўстим, қўйсанг-чи, жуда тилинг узун-да!— дебди.

Яқинлашиб келган Нгои, уларга мурожаат қилибди:

— Қани, кани кимнинг тили узун? Менга ўша одамни курсатинглар, мен унга ўз кўзачамни бераман, унинг тагида озгина асал қолган эди, ўшани ялаб олсин!

Шунда биринчи киши хўмрайган ҳолда:

— Мана ўша одам, унинг тили — тил эмас, узун супурги!— дебди.

— Ҳозир текшириб кўрамиз,— хурсанд бўлиб жавоб қилибди Нгои ва иккинчи жанжалчига ўгирилиб.— Қани оғзингни оч-чи,— дебди.

Иккинчи киши хоҳламайгина оғзини очган экан, Нгои ичкарига қараб:

— Кўрмаяпман, кўрмаяпман! Балким сен тилингни ютиб юборгандирсан, а! Қани, оғзингни янада каттароқ оч!— дебди.

Шунда жанжалкашларнинг биринчиси, ҳайратланиб аста сўрабди:

— Сен унинг томоғидан нимани ахтаряпсан?

Нгои бир оз ўйлаб туриб, жавоб қилибди:

— Агарда унинг тили узун супурги бўлганида эди, ё ташқарига чиқиб турарди, ёки томоғига тиқилиб қолган бўларди. Демак, унисиям, бунисиям йўқ экан, хулоса шуки уни ютиб юборган.

Нгои шундай деб, иккала жанжалкашнинг устидан мириқиб кулибди-да, яна йўлда давом этибди.

НГОИ ВА ОВЧИ

Нгои бир бегона қишлоқдан ўтиб борар экан, қайсидир кулбадан келаётган аёл кишининг йиғисини эшитиб қолибди. Аёлни эри ураётган экан. Қишлоқда бу нарса одатий ҳол бўлгани учун қўшнилардан ҳеч бир киши уларни ажратишни хаёлига ҳам келтирмас эмиш. Буни кўрган Нгои катта бир темир таёқ олиб, эшикни тақиллатибди. Хотинини дуппослаётган киши эшикни очиб, жаҳл билан:

— Сенга нима керак?— деб сўрабди.

— Нима учун хотинингни ураётганингни билмоқчиман,— дебди Нгои.

— Эй, бу шунақанги қайсарки!— шикоят қилибди эри.— Мен овчиман, овлаган нарсамни олиб келсам, хоҳлаган кишини меҳмон қилади,— ота-онаси, қариндош-уруғлари, таниш-билишлари борми, ҳаммасини, фақат мени эмас! Мен доим оч-наҳор юраман, топганим бегоналарга насиб этади. Ўзинг айт, оғайни, бунга чидаб бўладими? Йўқ, йўқ, унинг боши бош эмас, бўш қовоқ!

Бунга жавобан аёл, қичқариб:

— Ур мени, ур! Очиқиб қолган бўлсанг мени ейшинг мумкин!— дер эмиш.

Эри эса бунга қўл силтаб:

— Товушингни ўчир!— дермиш тинмай.

Ана шунда Нгои чидаб туролмай:

— Ушинг боши бўш қовоқнинг ўзи дегандек бўлдинг. Муштинг билан уриб ёролмаёпсан. Мана бу темир таёқни олгин-да бошлаб урсанг, олам гулистон!— дебди.

Шунда ҳалиги киши худди уйқудан тургандай, сергакланиб:

— Нима деяпсан, эсингни сганмисан? Уни ўлдириб қўйишимни хоҳлаётган бўлмагани тағин,— дебди ва жаҳл билан Нгоини кўчага ҳайдаб юборибди. Нгои бўлса ерга ағанаб қотиб-қотиб кулармиш.

Нгодан бемаза ва кулгили маслаҳатни эшитган эр тез орада эс-ҳушини йиғиб олибди. Ушандан сўнг у хотинига ҳар доим яхши муомала қиладиган бўлибди.

НГОИ ГУРУЧНИ ТОЗАЛАГАНИ

Бир аёл Нгоини ишга олибди-да, олдига катта бир баркашда гуруч кўйиб:

— Мана шу гуручни қўлдан ўтқазиб чиқасан, курмаги борми, тоши борми, олиб ташлаб, тозалайсан. Ўзингнинг қўлингдан келмаса ёрдамга хоҳлаган одамнинг чақиришинг мумкин.

Уй бекаси шундай деб ўчоққа ёқиш учун ўтин тергани кетибди. Нгои эса баркашни ерга қўйиб, гуручни тозалашга киришибди. Шу пайт қаёқдандир пайдо бўлган товуқ, гуручни чуқилай бошлабди. Нгои ёрдамчи келганидан хурсанд эмиш. Бир оздан сўнг товуқнинг ёнига яна бир нечта товуқ ва хўроз келиб ишга киришиб кетибди. Нгои бўлса, уларнинг ёрдамларидан ниҳоятда хурсанд эмиш. Айниқса хўрозлар унинг кулгисини келтира бошлабди. Чунки ҳар замон ҳар замонда улар баркашнинг устидан тушиб, кенгроқ жойда уришиб олиб, яна югуриб келиб, бири иккинчидан кўпроқ ейиш учун талашиб донни чуқилай бошлашармиш-да.

Шу орада уй бекаси ҳам келиб қолибди. Бундай аянчли манзарани кўрган заҳоти қичқириб юборибди:

— Нгои, паррандалар гуручни чуқилаётганини кўрмайсанми? Уларни ҳайдасанг бўлмайдими?

Нгои бунга жавобан:

— Ҳа-ҳа-ҳа! Сен ўзинг айтмаганмидинг, қанча ёрдамчи керак бўлса, чақиришинг мумкин деб!— дебди.

— Ахир бу ёрдамчиларинг одам эмас-ку! Булар товуқ, паррандалар!— дермиш ҳуноби ошган аёл.

Аёл шундай деб, Нгоига косовни улоқтирибди. Товуқлар қақолаган ҳолда ҳар томонга қочиб қолибди, Нгои эса ичаги узилгундек бўлиб қотиб кулармиш. Шунананги кулармиш-ки, кўзларидан ёш шашқатор бўлиб оқармиш.

Баркаш эса чиннидек бўлиб, унда бир дона ҳам гуруч қолмабди. Аёл аччиқ-аччиқ йиғлаб, Нгоидан гуручни, гуруч бўлмаса уни пулини тўлашни талаб қилибди. Дайдивойда униси ҳам, буниси ҳам йўқ экан. Қозини олдига боринганда ҳам мен аёл буюрган ишнигина бажардим,— деб туриб олибди.

БАХТЛИ ТАСОДИФ

Ниҳоят Нгои шаҳарга етиб келибди, у ерда бир оврупаликка хизматга ёлланибди. Кунлардан бир кун хўжайини унга чек узата туриб:

— Нгои, мана бу чекни олгин-да, банкка бор, у ерда сенга ўттиз минг франк беришади,— дебди.

— Менга ўттиз минг франк беришадими?— ҳайрон бўлиб сўрабди Нгои.

— Худди шундай.

— Катта раҳмат!— дебди Нгои хўжайинга.

Қаҳрамонимиз банкка йўл олибди, у ерга кириб қардан пулни олса бўлади, деб сўрабди. Навбатчилик қилаётган киши уни кассирнинг олдига бошлаб борибди. Нгои чекни унга узатган экаи, кассир катта сейфни очиб, мингта-мингта қилиб тахланган франкни бир, икки, уч, тўрт... ўттиз дея санаб Нгонга юзланибди:

— Ҳаммаси тўғрими?!

— Тўғри,— жавоб қилибди Нгои.

Банк биносининг кеиғ зинасидан тушиб келган Нгои, пулни олиб хўжайинининг олдига бориш ўрнига, тўғри уйига қараб жўнабди, хурсандчилигининг чеки йўқ эмиш.

Пулниинг бир қисмини уйга беркитиб қўйиб, қолгани билан бозор қилишга жўнабди. Эиғ аввал велосипедлар сотиб олибди. Биттаси ўзи учун, яна бири катта акаси учун, учинчисини ўртанча акаси учун олибди.

Орадан бир кун ўтибди. Кейинги кун эрта тонгда туриб магазинга бориб, ўзи, катта ва ўртанча акаси учун машинага буюртма берибди.

Шундан сўнғ почтага бориб, ота-онасига беш минг франк жўнатибди.

Ниҳоят, Нгоининг йўқлиги хўжайини ёдига тушиб қолибди. Банкдагилар хўжайинга, бундан уч кун бурун ҳақиқатдан ҳам юборган одами ҳамма пулларни олиб кетганини айтишибди.

— Қандай фалокат юз берган бўлиши мумкин?— ўзига-ўзи савол берармиш овруполик.

Фақатгина тўртинчи куни ўз хизматкорларини чақириб:

— Бориб хабар олинглар-чи, Нгои уйда эмасмикин? Балким тоби қочиб қолгандир? Аҳволи чатоқ бўлса, банкдан чек билан олган пулларни олиб, тезда менга етказишга ҳаракат қилинглр,— дебди.

Икки хизматкор Нгоининг олдига келишиб қарашса, у бамайлихотир ўз ҳовлисида ўтириб, ҳурمودан тайёрланган мусалласни ичиб ўтирган эмиш! Келганлар унга мурожаат қилишибди:

— Нгои, хўжайин бизга сени топиб келишни буюрди.

— Жуда қизиқ? Нима учун?—ҳайрон бўлиб сўрабди Нгои.

— Узинг яхши билсанг керак!— деб жавоб қилишибди келганлар.

— Улай агар, ҳеч нарса билмайман!— хитоб қилибди Нгои.

Шундай муомала қилишига қарамай, яп-янги костюмини кийиб, шляпани бошига қийшайтириб қўндирибдида, хўжайиннинг олдига равона бўлибди. Ясан-тусанда келган Нгоини кўрган хўжайин энсаси қотиб, тишини-тишига қўйган ҳолда сўрабди:

— Банкга бориб ўттиз минг франк олиб келгин деб қўлингга чек берган эдим, қани ўша пуллар?

— Ахир сиз бу пулларни ўзингга олгин, деб айтмовидингиз,— парвойи палак жавоб қилибди Нгои.

— Нима деб валдираяпсан!— бақирибди овруполик. Пулни оласан-да менга олиб келиб берасан, деб айтмаганмидим? Пуллар қани?

— Мен аллақачон уларни ишлатиб қўйдим!— мамнун ҳолда жавоб қилибди Нгои.

Тутуқиб кетган хўжайин Нгоини судраб судга олиб борибди. Судья Нгоини сўроққа тутибди:

— Қандай қилиб бировнинг пулини ишлатишга журъат қилдинг?

— Менда айб йўқ,— жавоб қилибди Нгои — Хўжайин «Мана шу чекни олиб банкга борсанг, сенга ўттиз минг франк беради», деб айтган эди. Унинг шу гапидан кейин, бу чек мен учун бўлса керак деб ўйлабман.

Судья, овруполик ўзи иш буюраётганда нотўғри кўрсатма берган деган хулосага келибди ва Нгоини оклабди. Нгои ёнида қолган пулларни хўжайинга берибди-да, шу билан қутулиб қолибди.

Қаҳрамонимиз Нгоининг саргузаштлари шу билан тугабди.

ҲАЁТИЙ ЭРТАҚЛАР

НИМА УЧУН ОДАМЛАР УЛАДИ

Бутун борлиқ ва одамзодни дунёга келтирган Қалумбу, Ҳаёт билан Ҳлимни ут-уландан тўқилган киним кийиб олиб кўча-куйда сандирақлаб юришни биларди. Шунинг учун эчки билан итга, буталар орасига яшириниб олиб, йўлни қўриқлашни буюрибди. Ҳлимни ушлаб қолишни, Ҳаётни эса ўтқазиб юборишни буюрибди.

Эчки билан ит бундай топшириқни бажаришга жон деб киришибдилару, аммо ким биринчи бўлиб қўриқчилик қилиши керак деган масала устида жанжаллашиб қолишибди. Ит биринчи бўлиб мен қоровулликда туришим керак, чунки мен тунда ҳам ухламайман, дебди. Эчки бўлса, аксинча, итга бу ишга чидаш беролмайсан, деркан. Хуллас, бу тортишувда ит енгиб чикиб, биринчи бўлиб йўлни қўриқлашга тушибди. Гулхан ёқибди-да, олдида бир оз исингач, мудраб қолибди. Шу орада йўлдан Ҳлим ўтиб кетибди.

Эртасига эчки қоровулликка турибди. Ҳимжжа қоқмай ўтирибди ва ўт-ўланган тўқилган кийим кийган бир йўловчини ушлаб қолибди. Бу Ҳаёт экан.

Ит ухлаб қолгани учун, Ҳлим ер юзи бўйлаб кезиб юришда давом этармиш. Тўғри келган жойда одамлар жонини олармиш. Ҳаётни эчки ушлаб қолгани учун ҳам бизни ҳеч ким ўлимдан қутқариб кололмас эмиш. Кўпчилик бундан афсусланиб:

— Агарда ит ухлаб қолмаганида эди, Ҳлим ўтиб кетмаган бўларди, инсонлар эса боқий умр кўрардилар,— дер эмишлар.

КАБУЛУКУ* ВА МАЙМУН

Кабулуку ва маймун қўшни бўлиб яшашар экан. Бир куни маймун товуқ тутиб олиб, унинг патларини юлиб, болаларимга юмшоқ ва иссиқ бўлсин деб бўйра устига солиб берибди. Эрта билан кабулукунинг хотини қўшнисиникига меҳмонга кириб кўрсаки, маймуннинг болалари юмшоқ ва иссиқ ўринда ширин уйқуда ётишган эмиш. Уйга қайтиб келиб эрига жаҳл устида шундай дебди:

— Сени қара! Маймуннинг болалари юмшоқ пар қўйнида ҳузур қилиб ётишибди, бизники булса, тақир бўйра устида ётишибди.

Бундай аччиқ сўзларни эшитган Кабулуку, шахсан ўзи маймунникига кириб сўрабди:

— Ҳой, қўшнижон, менга айтгин, товуқ патларини қаердан олдинг?

— Қишлоққа борасан, у ерда аёллар ўғирда дон туйишяпти, атрофида эса товуқлар ўралашиб юрибди. Бирини тутиб олгин-да, патини юлавер,— дебди.

Бу гапларни эшитган Кабулуку қишлоққа борибди, қараса, ҳақиқатдан ҳам аёллар атрофида кўпдан-кўп товуқлар ўралашиб юрган эмиш. Энг каттасини тутмоқчи бўлиб, қувлаб қолган экан, хотинлардан бири буни сезиб қолиб, оғир ўғир дастасини отиб унинг оёғини майиб қилибди. Кабулуку оқсоқланиб, уйига етиб келгач, хотинига шундай дебди:

— Энди сен мени маймуннинг гапига кириб, иш қилишга мажбур этолмайсан, мен эса унинг таъзирини бериб кўяман!

Оёғи тузалгач, Кабулуку овга жўнабди-да, ўрмонда қир чумоли инига тушиб қолган қоплонни кўрибди. Қоплон қанча уринмасин у ердан ҳеч чиқолмас эмиш. Буни пойлаб турган кабулуку, қоплон ўлгандан сўнг чуқурдан олиб чиқиб, терисини шилиб олибди ва уйига олиб келиб болалари тагига солиб берибди.

Эртаси куни маймуннинг хотини, кабулукунинг уйига чиқиб, болалари тагидаги тўшак, ўзининг болалари тагидаги тўшакдан яхши эканлигини пайқабди. Уйига чиққач, эрига қараб:

— Сени қара, бу ерда ўтириб ҳеч нарсани кўрмайсан ҳам, билмайсан ҳам. Дўстингнинг болалари қоплон

* Кабулуку — африка китъасида яшайдиган кийик, балуба қабиласи эртакларининг қаҳрамони.

териси устида ётишибди, сеники бўлса тиканакка ўхшаш қандайдир пар устида,— дебди.

Маймуннинг эри кабулукуникига кириб:

— Ҳой, қўшни, менга айт-чи, терини қаердан олдинг?— деб сўрабди.

У бўлса:

— Ўрмонга борасан, қир чумоли инини кўрасан, қидираётган нарсангни ана ўша ердан топасан,— дебди.

Маймуннинг эри қўшниси айтган ерга бориб, чумоли ини олдида қутурган қоплонни кўриб, қўрққанидан дағ-дағ титрай бошлабди. Қоплон эса, ўкириб:

— Бу ерда нима ахтариб юрибсан, котил, оиламни бузувчи? Менинг ўғлимни сен улдиргансан!— дебди.

Шундан сунг маймунининг устига ташланиб, уни тилка-пора қилиб ташлабди.

КИЙИК, БЎҒМА ИЛОН ВА КАБУЛУКУ

Кунлардан бир кун, бир кийик чўлу биёбондан ўтиб борар экан, кимнингдир товушини эшитибди:

— Кийик! Ҳой, кийик!

— Мени чақираётган ким?— деб сўрабди кийик.

— Бу мен, бўғма илон,— жавоб қилибди товуш.

— Мендан нима истайсан?

— Мени қутқариб ол, кийик, катта дарахт қулаб, мени босиб қолди.

— Йўқ, сен томонга бир қадам ҳам кўймайман. Сен мени еб қўясан-ку!

— Сўз бераман, сенга ҳеч ҳам тегмайман. Мени тезроқ қутқар, акс ҳолда ўлиб қоламан,— ялина бошлабди бўғма илон.

Кийик раҳми келиб, илоннинг олдига келибди-да, дарахтнинг юмалатиб, тагидан илонни қутқариб олибди. Энди йўлда давом этаман деб турган экан, илон унга ташланиб, бўғиб олибди, ерга ағдариб:

— Э-э, мендан кўтилиб ҳеч қаёққа кетолмайсан!— дебди вишиллаб.— Уч кундан бери туз тотганим йўқ, қорнимни тўйғазиб олай!

— Мана кўрдингми, сени қутқараман деб, ўзимнинг бошимга ўзим едим. Яна, тегмайман деб, сўз берган эдинг!

Кийик шундай деб, илон билан тортишиб турган экан, уларнинг олдига кабулуку келиб қолибди.

— Нима гап? Нима масалада тортишяпсизлар?— деб сўрабди у.

— Мана шу ерда ётган дарахт менинг устимга қулаб тушиб, босиб қолган эди,— дебди бўғма илон.— Мен кийикни чақириб, дарахтни юмалатиб, тагидан мени қутқариб олишини илтимос қилдим. Қутулгач, ўрнимдан туриб, жуда ҳам очиқиб қолганимни сездим. Ахир, уч кундан бери овқат емаганман-да! Кийикни ейишга қарор қилиб, унга ташландим. Бўлган гап мана шу!

— Наҳотки, кийик шу дарахтни сенинг устингдан олган бўлса?— ишонмагандек бўлиб сўрабди кабулуку.

Бунга бўғма илон:

— Ҳа-да албатта,— деб жавоб берибди.

Кабулуку бошини сарак-сарак қилиб:

— Ҳеч ишонгим келмаяпти! Кел, дарахтни устингга қўяйлик, кўрамиз кийик бир ўзи дарахтни ўрнимдан сура олармикан?

Бўғма илон яна ерга узала тушиб, ётган экан, кабулуку билан кийик дарахтни кутариб унинг устига қуйишибди. Кабулуку шунда кийикка қараб:

— Энди, яна нимани кутяпсан?— дебди.

Иккиси бир бўлиб, чангалзор ичига қочиб кетишибди, маккор бўғма илон бўлса ўша кун жон берибди.

ҚОПЛОН БИЛАН КАКЛИК

Кунлардан бир кун, каклик ўз опласи учун янги уй қуришга қарор қилиб, бир майдонни танлабди. Бунга қарангки, қоплонга ҳам шу жой ёқиб қолган экан. Нар каклик учиб келиб қараса, кимдир ўша майдонни дарахтлардан тозалаб қўйган эмиш. «Жуда соз!— деб ўйлабди у.— Дарахт кесиб, уйнинг синчларини қадаб қўяман».

Шундай қилибди. Бир оздан сўнг қоплон келиб қолибди. Кулбанинг синчларини кўриб, ҳайратланиб:

— Во, ажабо! Мен фақат майдонни тозаллаган эдимку, уйнинг синчлари тайёрлигини пайқаманман-да. Энди синчларни юқоридан бир-бирига боғлаб кетақолай,— дебди.

Синчларни боғлаб, уйига жўнабди. Шундан сўнг нар каклик учиб келиб, у ҳам:

— Тушимми, ўнгимми? Синчлар бир-бирига боғланиб қолибди-ку!— дебди.

Қамиш кесиб келиб, улар билан синчларни бир-бирига маҳкамлаб тўқиб чиқибди. Иш тугагач, қишлоқдаги уйга учиб кетибди. Ундан кейин қоплон келиб, яна ҳам ҳайратга тушибди:

— Бу қандай мўъжиза? Мен фақат синчларни тепасидан маҳкамлаб кетган эдим, кимдир қамиш билан тўқиб кетибди.

Шундан сўнг у анча ўт ўриб келибди. Кейинги сафар келганда, кулбанинг устини ёпаман деб, бир жойга ғарам қилибди-да, уйга жўнабди. Нар каклик эса яна ўзи танлаган жойга учиб келибди. Қараса, ишлар бошқача.

— Мен қамиш билан синчларни бир-бирига тўқиб кетган эдим, кимдир томни ёпиш учун ўт ғамлаб кетибди.

Энди у ўт-ўлан билан кулбанинг устини ёпибди-да, болалари ва хотинини олиб келиш учун уйга жўнабди. Ундан сўнг Қоплон келиб:

— Ана, кулбам ҳам тайёр бўлибди!— дебди қувониб.

У ҳам оила аъзоларини олиб келиш учун югуриб кетиб, тезда янги кулбага кириб олибди. Шу вақт нар каклик ҳам хотини ва чурвақалари билан етиб келишибди. Кулбадан чиқаётган тутунни кўриб, ҳайратидан:

— У ерга кимдир кириб олган шекилли?—дебди кулба эшигига яқинлашиб.

Шунда қоплон уни чакириб:

— Киравер, ахир биз бирга яшашимиз мумкин-ку, сен кираверишда, мен эса ўчоқ бошида,— дебди.

На плож, шундай қилишибди.

Жўжалардан бири, бир куни ерни титкилаб кўришга тушибди. Қоплоннинг боласи эса отасига шикоят қила бошлабди:

— Ота, қарагин кичкина каклик менинг кўзимга қум сочаяпти!

Бунга жавобан қоплон:

— Тутиб ол-да, еб қўяқол.— дебди.

Кичкина каклик овқат бўлиб кетибди. Яна бир оз вақт ўтгач, иккинчи жўжа ҳам ўзича ўйлабди: «Ёрни бир титкилаб кўрай».

Яна қоплоннинг ўғли отасига шикоят қилибди:

— Ота, кичкина каклик менниг кўзимга қум соча-
япти.

— Тутиб ол-да, еб қўяқол!— дебди отаси.

Иккинчи жўжа каклик ҳам гўшт бўлиб кетибди. Ниҳоят, тез орада она каклик ҳам ерни титкилаб, ко-
вай бошлабди. Қоплон яна ўғлининг шикоятини эшита
бошлабди:

— Ота, мана бу каклик менниг кўзимга қум соча-
япти.

Унга жавобан отаси:

— Нима қилай? Тутиб олиб, еб қўяқол, дедим-ку,—
дебди.

Кичкина қоплон она какликни еб қўйибди, буни кур-
ган нар каклик, оиласи бошига тушган бундай фожеага
чидай олмай, ўрмонга учиб кетибди. У ерда елим да-
рахтидан елим тўплаб, уни бутун баданига суртибди ва
қушларнинг ранг-баранг патларидан ёпиштириб олиб-
ди. Сўнгра қимматбаҳо кийимлар кийиб, қўлига найза
билан камон олиб, ҳайвонлар сувга келадиган дарё бў-
йига ўтириб олибди. Сувга келган қоплоннинг хотини,
бундай ғаройиб нотанишни кўриб, унга салом берибди.

— Ассалом, жаноб!

У ҳеч қандай жавоб қилмай, фақат баданидаги пат-
ларини қимирлатиб қўйибди. Қоплоннинг хотини сувни
олиб келгач, эрига шундай дебди:

— Сув оладиган ерда бир ғалати нотаниш утирибди.

— Бирор тамадди тайёрлагин-да, уйга таклиф қилиб
келақол,— дебди қоплон.

Овқат тайёр бўлгач, урғочи қоплон нотанишни ча-
қиргани бориб:

— Юр, менинг хўжайним сени уйга таклиф қиляп-
ти,— дебди.

Узун патлар қимирлабди-ю, аммо нотаниш миқ эт-
мабди. Шунда қоплоннинг хотини: «Балки, у кўтариб
боришимни истаётгандир», деб ўйлаб, уни эҳтиёткорлик
билан кўтариб, аста кулба олдига олиб келибди-да, ер-
га қўйибди.

— Уйга марҳамат, жаноб!— дебди.

Патлар қимирлабди-ю, нотаниш яна ҳеч нарса де-
мабди. «Ичкарига кўтариб киришимизни хоҳлаяпти дей-
ман?— деб ўйлабди қоплоннинг хотини.

Уйга олиб кирибди-да, сўнгра:

— Жаноб, ювиниб олинг,— дебди.

Патлар қимирлабди холос, ҳеч қандай жавоб бўл-

мабди. «Балким, у ювинтириб қуйшимизни истаётгандир?» деган ўйга борибди қоплоннинг хотини.

Унинг қўлларини ювгач:

— Жаноб, овқатга қаранг,— дебди.

Патлар қимирлабди, аммо нотаниш миқ этмабди.

Қоплоннинг хотини озгина егулик олиб, унинг қўлига тутказибди-да:

— Жаноб, қўлингизни оғзингизга олиб боринг,— дебди.

Яна патлар қимирлабди, аммо бир оғиз ҳам суз чиқмабди, бунга жавобан: «Балким, бу гаройиб нотаниш меҳмон, овқатни оғзига солиб қуйшимизни истаётгандир?»— деб уйлабди қоплоннинг хотини.

Овқатни унинг оғзига солишини биледи, нотаниш асабий товушда шунақанги бақриб берибди-ки, асти қуяверасиз. Сунгра ерга гурс этиб қулаган экан, ҳатто ҳужра титраб кетибди! Қоплоннинг онла аъзоларини жон-пони чиқиб кетибди. Шунда меҳмон қоплоннинг қаршисига бориб:

— Шунинг ёдинда тут, қоплон. Оловга қўйган қумғондаги сув ашула айта бошласа, албатта мен кириб келаман!— дебди-да пир этиб учиб кетибди.

Орадан анча вақт утибди. Қоплоннинг овқат егиси келибди ва қумғонга сув тулдириб, оловга қўйибди. Бир оз вақт ўтгач сув шигиллаб товуш чиқара бошлабди ва ниҳоят биқирлаб қайнаб, ашула айтибди. Қоплон хотинига қараб:

— Хотин, қумғондаги сувни ҳозирок тукиб ташла, акс ҳолда анови нотаниш келади!— дебди.

Қоплонлар қўрқинчли меҳмон нар каклик эканини, у ранг-баранг патларни устига ёпиштириб олганини хаёлига ҳам келтирмас эканлар. Ундан қўрққанлари учун овқат қилишини ҳам йиғиштириб қўйишибди. Шундан сунг болаларидан бири очликка чидамай ҳалок бўлибди. Қоплон оиласи билан кулбани тарк этишга қарор қилибди. Урмонда узоқ вақт тентираб юриб, ниҳоятда тинкалари қуригач, ўйга қайтишга қарор қилибдилар. Қоплон хотинига ёлвориб:

— Хотин, очлик мени қийнаб юборди, бирон овқат тайёрлагин,— дебди.

Хотини сув тула қумғонни олиб оловга қўйган экан, бир оздан сунг шигиллаб ашула айта бошлабди. Қоплон жаҳли чиқиб:

— Тезроқ сувни тукиб ташла, ҳозир нотаниш келиб қолади!— дебди.

Сувни тўкиб ташлашибди-ю, аммо тез орада очликдан иккинчи ўғли ҳам ўлибди. Орадан бир қанча вақт ўтгач, яна қоплон илтимос қилибди:

— Хотин, мени очлик роса қийнапти, овқат тайёрла!

Сув келтириб, оловга қуйибдилар, қумғон яна шигиллаб ашула айта бошлабди.

— Хотин,— чинқирибди қоплон,— тезроқ сувни тўк, қочамиз!

Шундай деб улар узоқларга қочиб кетишибди. Қоплоннинг хотини ҳам ўлиб якка узи қолибди.

— Очлик азоб бераяпти менга, нима булса пешонамдан кўрдим, ўзимга овқат тайёрлайман,— дебди.

Аммо қумғондаги сув яна ашула айта бошлабди. Бунга чидаш беролмай, қумғондаги сувни тукиб ташлабди. Тез орада очликдан у ҳам жон берибди.

Нар каклик хотини ва болаларни учун қоплондан ана шундай уч олган экан.

ФИЛ БИЛАН ЭЧКИ ҲАҚИДА ЭРТАК

Фил ҳайвонлар ичида энг каттаси ва бақуввати экан. Бир кун у ҳамма ҳайвонларни тўплаб:

— Бу дунёда мenden кўпроқ овқат ейдиган бирон жонзот йўқ. Ҳаммангиз овқатга тўйганингизда ҳам мен яна истаганча овқат ейишим мумкин!— дебди.

Бунга шер эътироз билдирибди:

— Жуда ҳам унчалик эмас! Мен сендан кўпроқ ейишим мумкин, кел гаров уйнаймиз!— дебди у.

Овқат ейишга тушишибди, шер тез орада четга чиқиб:

— Йўқ, бошқа еёлмайман!— деб ихраб қолибди.

Мана шунда қоплон сапчиб туриб:

— Шер чидаш беролмади,— дебди филга,— мен ўлсам ҳам бўш келмайман!

Шу тариқа улар фил билан ким ўзарга тушиб кетишибди. Аммо тез орада қоплон ҳам букиб қолибди, фил бўлса овқат ейишда давом этибди. Ҳамма билан ҳам шундай бўпти. Фил билан ким баҳс бойлашган бўлса, хаммаси ютқазибди. Ҳамма ҳайвонлар бирин-кетин муваффақиятсизликка учрашгач, эчки ўрнидан турибди-да:

— Жаноби фил, бир уриниб кўришга рухсат берилинг!— дебди.

Бунга жавобан фил:

— Ихтиёр ўзингда! Аммо, энг катта ҳайвонлар охиригача чидаш беролмаганда, сен нимага ҳам умид қила-олардинг?— дебди.

Эчки бўш келмай:

— Майли-да, бир кўрайлик-чи,— дебди.

Фил билан овқат ейишни пешинда бошлаган эканлар, қоронғи тушибди ҳамки, эчки шошмай кавш қайтараётган эмиш. Уйқуга кетиш олдидан, ҳайвонлар уларга мурожаат қилиб:

— Ҳозир бориб дамингизни олингиз, эртага баҳсни янгидан бошлайсиз. Умуман — сизлар шунчалик кўп овқат едингизки, қорнингиз оғриб қолиши ҳеч гап эмас. Алоҳида бўлиб ётингиз, акс ҳолда бизга ҳам уйқу бермайсизлар,— дейишибди.

Эчки билан фил кетишгач, ҳайвонлар шу ернинг ўзида қолиб, тез орада уйқуга кетибдилар. Ҳатто эчки билан фил ҳам. Тун ярмида фил уйғониб қараса, эчки ҳамон кавш қайтараётган эмиш. Эс-хонаси чиқиб кетган фил:

— Азизим эчки, сен ҳали ҳам овқат еяпсанми?— деб сўрабди.

Эчки бўлса:

— Тур, ўрнингдан, янгитдан бошлайдиган вақт бўлди. Кўп овқат ейиш бобида ўзимдан ўтадиган ҳайвонни қидириб юргандим. Нима учун турмаяпсан?— деб дўқ қилгандек бўлибди.

Шунда фил ўйланиб қолибди. «Бу кичкина, чакки эмас! Тез орада теварак атрофни қуритиб, менга ташланиб қолмаса бўлгани. Бундай ухлаб ётаверсам, мени ҳам сўйлоқ тишлари билан гажиб ташламаса эди!»

Шуларни ўйлаб, юрагига гулгула тушибди-да, ура қочиб қолибди. Эрталаб ҳайвонлар келиб қарашса, филдан ном-нишон ҳам йўқ эмиш.

Сўнгра бир ерда учратиб қолишганда:

— Фил, бу қанақаси бўлди, тонг отмасдан кетиб қолибсан, ахир баҳсинглар тугамаган эди-ку!— дейишибди.

Фил ҳайвонларга шундай жавоб қилибди:

— Эҳ, дўстлар, даҳшат! Кечаси уйғониб қарасам,— ишонасизми, эчки кавшаняпти! Мен ундан: «Бу қандоқ бўлди эчкивой, тун ярмида ҳам овқат еяпсанми?»— деб сўрадим. У бўлса: «Ухлаш етар, тур ўрнингдан, баҳсни янгитдан бошлайдиган вақт бўлди. Кўп овқат ейиш бобида мендан ўтадиган ҳайвон аслида йўқ. Атрофда ўт-ўлан қолмаса, мен тошларни ейишга тушаман!»— деди.

Бундай ошкора гапни эшитиб, ўйлаб қолдим: «Бундан чиқди, тошларни тугатгандан сўнг, мени мўлжалга олади-да!» Шуларни ўйлаб, йўлнинг ўнқир-чўнқирига ҳам қарамай, қочиб қолдим.

Ҳайвонлар:

— Узингга бир қара, фил, сен ҳамма билан бахслашиб ютиб чиқдинг, энди эса ютқазиб ўтирибсан. Яна кимга? Бор-йўғи оддий эчкивойга,— деб унинг устидан роса кулишибди.

КИЙИК ВА УРГИМЧАҚ ТУҒРИСИДА ЭРТАК

Кийик кўпчилик қатори кийиклар орасида яшар, ота-онаси кийиклар зотидан бўлиб, унинг болалари ҳам жажжи кийикчалар экан. Ургимчакнинг уруғ-аймоғининг ҳаммаси ўргимчаклар экан. Кийик билан ўргимчак бир ўлкада яшасалар ҳам, бир-бирларини ҳеч қачон кўрмаган эканлар.

Аммо, ажойиб кунларнинг бирида, кийик ўргимчак яшайдиган тарафдан келаётган қўрқинчли бақир-чақир товушларни эшитиб қолибди. Юрага така-пука бўла бошлабди. Қулоғини динг қилиб:

— Ушла уни, бос, қўйма!— деган товушларни эшитибди.

Булар ит билан овга чиққан овчилар экан. Буталар ортидаги кийик уларга кўринмагани учун бири иккинчисига шундай дермиш:

— Унга кўзимиз тушса бўлгани, асло қўлдан чиқариб юбормаймиз!

Овчилар кийикдан анча узоқда бўлсалар ҳам у нуқул:

— Бечора ва бахтсизман, ҳозир мени тутиб олишди!— дермиш.

Бир оз ўзига келгач, кийик бир сакраб худди камондан отилган ўқ мисол учиб кетибди!

— Мени ушлаб ололмайсизлар, итларингиз ҳам етолмайди!— дебди кийик.

Итлар эса уни изма-из кувиб боришар экан, ўзларича:

— Ишинг расво бўлди, кийик, биздан қочиб қутула олмайсан!— дер эмишлар.

Овчилар ҳам ўзларича:

— Бари бир у бизники бўлади, фақат итлардан ортда қолиб кетмасак бўлгани!— дер эмишлар.

Улар ҳам кетма-кет югуриб кетишибди. Кийик жонжаҳди билан югурса ҳам, овчилар уни тутиб олай, тутиб олай дермишлар. Ўзи бўладими, ахир улар уни тонгдан то кечгача тинмай қувишар эмиш-да. Кийик нима қилишни, қандай ҳийла ишлатишни билмас эмиш. Ниҳоят ноилож ўргимчак яшайдиган ерга яқин жойда ўзини ўтга отибди-да, ёлвориб ёрдамга чақира бошлабди:

— Ҳой, қадрдон ўргимчак, агар қўлингдан келса, менга ёрдам бер!

Жон ҳолатдаги бундай чақирқиқни эшитган ўргимчак, қир чумолиларнинг бўш инини кўрсатиб:

— Тезроқ ўша ерга кириб ол!— дебди.

Кийик унинг айтганини бажарибди. Ўргимчак сўзида давом этиб:

— Менга айт-чи, кимдан қочиб келаяпсан?— деб сўрабди.

Кийик унга, юраги қинидан чиқиб кетгудек бўлиб гап нимадалигини тушунтира бошлабди.

— Овчилар итлари билан мени таъқиб қилиб келишяпти, амаллаб кочиб қолдим!— дебди.

Ўргимчак эса:

— Мен билан хор бўлмайсан! Биз, ўргимчаклар, сендек олижаноб кийикни ҳеч кимга бермаймиз!— дебди.

Ўргимчак сўзини тугатиб, ишга киришиб кетибди. Кийикнинг ҳамма туёқ изларини ўз толалари билан шундай тўқиб ташлабдики, изма-из келаётган овчилар лол бўлганларидан, тақа-тақ тўхтаб қолишибдилар.

— Бу нимаси?— дермиш улар ўзларига.— У қаерга йўқолди? Ёки ортда қолиб кетдимиз? Бу излар уники эмас. Буларга бир ойдан кам бўлмаган. Қараишлар, уларга ўргимчак ин қуришга улгурибди!

Шундан сўнг овчилар ортга қайтибдилар.

Орадан икки кун ўтибди. Овчилар кийикни ахтаравериб оёқлари шунақанги толиқиб кетибдики, улардан бири чидай олмай;

— Демак, уни тута олмадикми, келинлар чакалакзорга ўт қўйиб юборамиз. Шу ерда ётган бўлса чиқиб қолади!— дебди алам билан.

Бу таклиф ҳаммага маъқул бўлибди. Тўрт тарафдан чакалакзорга ўг қўйинган экан, олов тез орада теваарак атрофни ўраб олиб, бутун майдон гуриллаб ёна бошлабди. Шунда кийик ўзининг яқин дўстига дебди:

— Ўргимчак, бу даҳшат. Нима қилай?

Бунга жавобан ўргимчак:

— Оҳ, азизим кийикжон, сен-ку қутулиб қолишинг мумкин. Бир чирансанг бўлди, осонликча олов устидан сакраб ўтасан, менинг аҳволим ёмон,— дебди.

Кийик бўлса:

— Йўқ, азиз дўстим, мен сени кулфатда қолдирмайман. Албатта, оловдан сакраб ўтишга уриниб кўраман, акс ҳолда мен учун бу ўлим. Кел, қутулишга биргалашиб уриниб кўрамыз,— дебди унга.

Ўргимчак эса алам билан:

— Йўқ, мен қочолмайман, мен бугун ўлишим керак!— дермиш.

Кийик унга қараб қичқириб:

— Йўқ, ўлмайсан! Тезда менинг қулоғимга кириб ол, қутуладиган бўлсак, бирга қутуламыз!— дебди.

Ўргимчак унинг қулоғига кириб олибди. Кийик шунда бир сакраб оловдан ўтибди-да, худди камондан отилган ўқ мисол учиб кетибди. Чакалакзорга ўт қўйганлар унинг ортидан қува бошлаганларида, кийик аллақачон анча ерга бориб қолган экан. Хавф-хатар орта қолгач, кийик ўз дўстига дебди:

— Хўш, азиз дўстим, қулоғимдан тезроқ чиқ-чи, токи мен сенинг омонлигингга ишонч ҳосил қилай!

Ўргимчак унинг қулоғидан чиқиб келиб, ўзини қутқариб қолгани учун кийикка миннатдорчилик билдирибди.

Ҳақиқий дўстлар, бир-бирига мана шундай ёрдам берибди.

ТОШБАҚА ҲАҚИДА ЭРТАКЛАР

Илон тошбақага шундай таклиф қилибди:

— Саваннага бориб, ёнғоқ дарахтини қидирамыз!

Тошбақага бу таклиф маъқул бўлибди.

— Кетдик!

Улар йўлга тушибдилар ва тез орада ёнғоқ дарахти тагига судралиб келибдилар, қарасалар, ёнғоқлар пишиб қолган эмиш.

Тошбақа илонга қараб:

— Қимматли дўстим, қани дарахтга чиқиб, ёнғоқларни қоқиб туширинг-чи,—дебди.

Илон бунга жавобан:

— Сени қара-ю! Ўзинг чиқ юқорига, сенинг панжаларинг бор!— дебди. — Бундан ташқари, мен бу ерда турсам, одамлар келиб қолса, мени кўргач қўрқиб, қо-

чиб кетадилар. Агарда бу ерда сен бўлсанг, улар сени ҳам ёнғоққа қўшиб олиб кетадилар. Яна бозорга олиб бориб, сотиб юборадилар!— дебди.

Аммо тошбақа «йўқ, сен юқорига чиқасан»,— деб туриб олибди.

Нима ҳам қиларди, нонлож илон юқорига чиқиб, ёнғоқларни узиб, ерга ташлай бошлабди. Тасодифан йўлга қараса бир неча аёл балиқ тутиш учун шу тарафга келишаётган эмиш. Олдидагилари утиб кетишар экан, ортда қолганларидан бири дарахт тагидаги ёнғоқларга кўзи тўшиб, дугоналарини чақира бошлабди:

— Бу ёққа келинглар, анчагина пишган ёнғоқ ерга тўкилиб ётибди! Уларни териб олмиш керак, балиқ билан қўшиб есак жуда соз бўлади.

Аёллар қайтиб келиб, ёнғоқларни териб олишибди. Биттаси бўлса, ўтлар орасига яшириниб олган тошбақани кўриб қолибди.

— Дугоналар!— деб қичкирибди у. — Қаранглар, нима топиб олдим!

Бу аёл тошбақани олиб, ўз саватига солиб қўйибди. Энди кетамиз деб турганларида, юқоридан қараб турган илон, тўғри бояги аёлнинг саватига ўзини отибди. Эс-хонаси чиқиб кетган аёллар, ёнғоқлар билан бирга тошбақани ҳам отиб юбориб, тумтарақай бўлиб қочиб кетишибди. Илон бўлса ёнғоқларни териб олиб, тошбақага қараб:

— Хўш, ким ҳақ бўлиб чиқди? Ахир, мен сенга «Ёнғоққа сен чиқ, пастда мен қолай. Одамлар келиб мени кўриб қолсалар, қўрққанларидан қочиб кетадилар» деб айтмаганмидим. Сен бўлса гапга кирмадинг. Мана оқибати, сал бўлмаса сени ҳам олиб кетардилар. Ўз вақтида пастга тушганим жуда иш берди,— дебди.

* * *

Қадим замонда тошбақа билан қалдирғоч яшаган экан. Қалдирғоч ҳам оддий қалдирғочлардан эмас, балким қушлар подноси авлодидан экан. Тошбақа бўлса, ерда юриб, сувда сузувчилар авлодига мансуб экан. Кунлардан бир кун қалдирғоч тошбақанинг олдига келиб:

— Бу йил, сиз тошбақалар менга солиқ тўлайсизлар.— дебди.

Тошбақа бир дақиқа сукут сақлаб унга жавобан:

— Сен-ку, қалдирғоч қушсан, осмонда учиб юрасан, биз киммиз? Мана шу ерда судралиб юрамиз. Наҳотки,

сен бизнинг устимиздан ҳукмронлик қилсанг? Нима учун биз сенга солиқ тўлашимиз керак?— дебди.

— Шошмай тур, сен ҳали! Мен сени қозининг олдига чақиртирай, ана ўшанда кўрасан!— дебди қалдирғоч осмонга парвоз қила туриб. Қалдирғоч бошлиқларни излаб кетибди. Бошлиқлар унинг шикоятини рўйхатга киритиб, раҳбарларга юборишибди. Ва шундай фармон чиқаришибди:

— Кимда-ким раҳбарларнинг олдига, керакли ҳужжатлари билан биринчи бўлиб етиб келса, ўша ҳукмдор бўлади, кейинда қолгани эса унга солиқ тўлайди.

Борадиган жой узоқ экан. Агар бир маромда юриб борилганда ҳам бу саёҳат бир ҳафтага етар экан. Шуларни ўйлаб, қалдирғоч:

— Менга нима, мендан тез учадигани йўқ! Тошбақа эса зўр-базўр имиллайди,— дебди.

Аммо, муғомбир тошбақа ундан илтимос қилиб:

— Қалдирғоч, жаноби олиялари, менинг қоғозларимни ҳам олиб кетиш сен учун арзимас иш-ку! Сен у ерга мендан илгарироқ етасан,— дебди.

Қалдирғоч рози бўлибди. Кўнгли хотиржам бўлган тошбақа қайтиб кетибди, аммо кечаси қалдирғочнинг олдига келиб, уни уйғотибди-да:

— Қалдирғоч, жаноби олиялари, менинг қоғозларимни ўзимга берақол. Мен ҳозирнинг ўзидаёқ йўлга чиқмоқчиман. Барибир, сен биринчи бўлиб учиб борасан. Мен эса судралиб, зўрға юраман. Йўл учун менга камида ўн кун керак, аммо иложим қанча, судралиб бўлса ҳам боришга тўғри келади,— дебди.

Хурсанд бўлган қалдирғоч, чироқни ёқиб, йўл ҳалтасини олибди-да, ичидан тошбақанинг қоғозларини чиқариб берибди. Тошбақа бўлса, қалдирғочнинг йўл ҳалтаси қаерда ётганлигини эслаб қолиб, кулбадан чиқиб, шу атрофдаги ўтлар орасига яшириниб олибди. Тошбақа уйига кетди деб ўйлаган қалдирғоч, тез орада уйқуга кетибди. Аммо, муғомбир тошбақа яна аста ҳужрага кирибди-да, ҳалтанинг ичига беркиниб олибди.

Хўроз қичқирғи билан уйғонган қалдирғоч, тошбақа анча йўл босиб қўйган бўлса керак деб, шошилинич йўл ҳалтасини олиб, парвоз қилибди. Бир амаллаб ярим йўлни босиб ўтгач, бир оз дам олибди-да, яна учишда давом этибди. Ва ниҳоят, ким ҳокиму, ким солиқ тўлаши кераклиги ҳал бўладиган ерга етиб келибди.

Одамлардан тошбақани кўрдингизми деб суриштира бошлабди.

Бунга жавобан одамлар:

— Нима бало, тошбақа билан судлашмоқчимисан?— деб сўрашармиш.

— Ҳа-да,— жавоб қилибди қалдирғоч.

— Қачон парвоз қилган эдинг?— сўрашибди ундан.

— Бугун тонготарда,— дебди қалдирғоч ғурурланиб.

Ҳайрон бўлган одамлар:

Шундайми? Эрта билан парвоз қилиб, дарров етиб келдингми? Аммо сен тошбақанинг юришини биласан-ку. У яна камида уч манзилни босиб ўтиши керак, шунинг учун ҳали сенда чой ичиб олиш учун вақт бор,— дейишибди.

Қалдирғоч бир стакан чой тўғрисидаги гапни эшитиб, ҳамма нарсани унутиб қўйибди. Одамларга қараб:

— Менинг ҳалтамга қараб туринглар, мен бўлсам бориб хурмодан қилинган чойдан ичиб келай. Мендек билимдон келиб, чойнинг қанчалик хушбуй эканлигини мақташларини кутиб туришган бўлсалар керак,— дебди.

Қалдирғоч шундай деб қишлоққа қараб учибди. Шу вақтгача ҳалтада жимгина ўтирган тошбақа ундан аста чиқиб, ўз қоғозлари билан қозининг олдига йул олибди. Қози бўлса, тошбақани биринчи бўлиб келганлиги тўғрисида қарор чиқариб, уни ҳоким этиб тайинлабди.

У ердагилар қалдирғочга:

— Тошбақа бу ерга сендан олдин келган эди, шунинг учун уни ҳоким этиб тайинладик,— дейишибдилар.

Қайфи учиб кетган қалдирғоч, пешонасига бир урибди-да, бошқа мақтанмайдиган бўлибди.

ФИЛ БИЛАН ИТ ҲАҚИДА ЭРТАК

Ажойиб кунларнинг бирида, фил билан ит барча жониворларни яратганни ахтариб толинига аҳд қилишибди.

— Осмон эгасидан дарахтларга чиқиб, олмахонлар сингари сакраб юришимга рухсат беришини сўрайман,— дебди ит.

Фил бўлса осмон эгасидан ўзини битта, баъзи ҳайвонлар эса кичкина бўлсалар ҳам бир неча бола туғишларининг сабабини сўрашини айтибди.

Улар оз фурсатда осмон эгаси ҳузурига етиб келиб-

дилар. У фил билан итдан қандай юмуш билан олдимга келдинглар, деб сўрабди.

Осмон эгаси Читунда уларнинг гапларини эшитгач:

— Ҳозир бориб ухланглар, эртага мен сизларга бир юмуш буюраман ва илтимосингизни бажо келтираман,— дебди.

Эртасига осмон эгаси итга шундай буйруқ берибди:

— Сен ит ҳув анови уйга бориб, ўша ерда яшаб тур. Вақти келганда мен сенга жавоб бераман,— дебди.

Ўша уйнинг ошхонаси каламушларга тўлиб кетган экан, ит уларни тутиб, бир чеккадан сяверибди. Филни эса жўхоризорга юборибди, у ерда бўлган кунлари, фил фақат жўхори ейиш билан машғул бўлибди. Ниҳоят Читунда уларни уз қошига чорлаб:

— Ҳой ит, олмахон сингари дарахтга тирмашиб чиқиш ва у ёқдан, бу ёққа сакраб юриш сенга нима учун керак? Сен, ахир инсонлар билан яшаб гўшт саяпан-ку. Шундай бўлгандан сўнг, ерда юравер, дарахтда яшаб нима қиласан. Сенга келганда фил, шуни айтиш керакки, сен бир ўзинг бутун жухоризорни пайҳон қилиб, еб бўлдинг. Агарда сенинг иккита, ёки учта филчанг ҳам булганда борми, одамларга ҳеч вақо қолмасди. Шунинг учун сенга битта боланинг узи кифоя деб ўйлайман,— дебди.

ҚУРБАҚА ҲАҚИДА ЭРТАҚЛАР

Қадим замонда маймун билан қурбақа қалин дўст бўлиб яшаган экан. Кунлардан бир кун маймун қурбақани меҳмонга таклиф қилибди.

— Азиз дўстим, меникига кечки овқатга ташриф буюрсанг росаям хушнуд бўлардим,— дебди.

Ўз кулбаси олдида ўтирган маймун, қурбақани тавозе билан ўрнидан туриб кутиб олибди-да, бир хўрозни сўйиб, хотинига буюрибди:

— Шундан азиз меҳмонимга тезроқ овқат тайёрла!

Картошка ва хўроз гўштидан қовуриб тайёрланган овқат, шунақаям хуштаъм эмишки, ҳатто уни ўликлар еса тирилар эмишлар. Ҳамма нарса тахт бўлгач, маймун қурбақани дастурхонга таклиф қилибди. Қурбақа сакраб-сакраб ҳужрага кириб келгач, маймун унга:

— Овқат ейишдан аввал, оёқларингни пастга тушириб, курсига яхшилаб ўтириб ол,— дебди.

Қурбақа, маймун айтгандек одобли бўлиб ўтиришга қанчалик ҳаракат қилмасин, ҳеч уддасидан чиқолмабди. Бунни кўрган маймун:

— Ўзингни тутиб ўтиришни билмас экансан, овқат ҳам шундай қолаверсин,— дебди.

Шундай қилиб қурбақа уйга оч қорин билан қайтиб келибди. Орадан бир неча кун ўтгач, у ҳам:

— Бир келиб кетсанг, сени кўришга муштоқман,— деб маймунни меҳмондорчиликка чақирибди.

Маймун ташриф буюрибди. Қурбақа маймун учун товуқ билан картошка қовуриб қўйган экан. Меҳмонни ичкарига таклиф қилиб шундай дебди:

— Марҳамат, овқатланиб сўнгра суҳбатлашамиз.

Маймун ичкарига киргач, катта лагандаги қовурмага кўзи тушибди. Қурбақа меҳмоннинг ортидан келиб, меҳмон овқатга утираётганини кўриб:

— Шошма, маймунжон, овқат ейишга киришишдан олдин, қўлни тозалаб ювиш керак,— дебди.

Маймун қўлини ювибди, роса ювибди, аммо у қоралигича қолаверибди. Қурбақа эса тинмай:

— Азизим, овқат совуб қоляпти, қўлингни тезроқ юв. Ёдингда бўлсин, улар оппоқ бўлиши шарт,— дермиш.

Маймун бечора роса уннар эмиш, ҳатто қўлини ғишт билан ишқалаб кўрса ҳам фойдаси бўлмабди. Шунинг учун у ҳам уйга оч қайтишга мажбур бўлибди, картошка билан қовурилган товуқ гўшти дастурхонда қолибди.

Ҳаммага маълумки, маймун қора танли қилиб яратилган, қўли ҳам кўмир мисол қоп-қора. Қурбақага келсак, у фақат сакраш учун яратилган.

Эртакдан хулоса шуки, қурбақа ҳеч қачон курсига ўтираолмайди, маймуннинг қўли ҳеч қачон оқармайди.

* * *

Қурбақалар бутун уруғ-аймоғи билан тинчгина бир парча ерда яшаб, болаларига ўз ҳаётларидан олинган эртак ва ривоятларни айтиб беришиб, фаровон ҳаёт кечиришар эканлар.

Илонлар ҳам шу атрофдаги ўзлари эгалик қиладиган ерларида яшашар, ҳаётларидан ғоятда мамнун эканлар. Аммо бир кун илонлар маслаҳатлашиб:

— Қурбақаларнинг устига бостириб бориб, ҳаммасини қириб ташлаймиз!— деган қарорга келибдилар.

Қурбақалар ҳам илонларни азалдан хуш кўришмас эканлар, шунинг учун улар тўғрисида гапириб:

— Қаергаки илон теккан бўлса, биз уч кун ўтгандан сўнг ҳам оёқ босишга ижирганамиз,— дейишар эканлар.

Қурбақалар қишлоғи илонлар қишлоғига яқин ерда жойлашган бўлиб, бир қурбақа чегарага яқинроқ ерда яшагани учун илонларнинг гапини эшитиб қолибди. Ваҳима босиб, сакраб-сакраб қишлоқнинг бош майдонига йўл олибди.

— Бахтсизлик, бахтсизлик, бахтсизлик!— фарёд қилармиш у.— Дўстлар, ҳаммамиз тез орада, хотинларимиз ва болаларимиз билан нобуд бўламиз!

Шу кетишда ҳар ерда тўхтаб, халлослаганидан тилини чиқариб дам олар эмиш.

Ўша куни қандайдир байрам бўлиб, бош майдонга ҳамма қурбақалар йиғилган экан. Сочлари силлиқ таралиб, бетларига атир-упалар суртилган, эркак ва аёл қурбақалар байрам кийимларини кийиб олишган экан. Ноғораларнинг товуши ёқимли ва жарангли чиқиши учун улар оловда обдон қиздирилиб, чалишга тахт қилиб қўйилган экан. Бизнинг қурбақа майдонга яқинлашиб келиб, ноғора ва сурнай товушларини эшитгач, ўзича:

— Фақат тентакларгина ҳозир ўйин-кулги қилиши мумкин. Афтидан, уларнинг хали булажак жангдан хабарлари йўқ шекилли,— дебди.

Аммо, майдонга сакраб келгач, уни ҳам байрам кайфияти қамраб олибди. Оёқлари ўз-ўзидан ўйинга тушиб кетибди. Бундай қараса, саватда яна бир нечта сурнай қолган экан, биттасини олиб, чалиб ўйнашда давом этибди. Нима учун бу ерга келганини ёдидан чиқариб юборибди.

Илонлар эса фурсатни бой бермай, қуролланиб, уларнинг устига тўда бўлиб бостириб келишибди.

— Кўраяпсизларми,— дермиш илонлар бир-бирларининг руҳларини кўтариб,— қанчадан-қанча мазали таомлар булар.

Улар ўйин тушаётган қурбақаларнинг ораларига ёриб кириб, уларнинг ҳаммасини, шу қатори ўз қариндош-уруғларини, бундай фалокатдан хабардор қилмоқчи бўлган қурбақани ҳам ютиб юборишибди.

Бир қурбақа ўз ерига дунёда бор ҳамма дарахтлардан ўтқазибди. Улар орасида пальма ёнғоқлари ҳам бор экан. Бир куни унинг боғини кўриш учун буқаламун келибди. Пальма дарахти остидаги ерда ётган ёнғоқларни кўриб, гап бошлабди:

— Қурбақажон, нималар бўлаяпти! Нима учун пальма ёнғоқларини узиб олмайсан, улар пишиб етилган-ку! Қурбақа бунга жавобан:

— Тўғри, фақат мен бу оёқларим билан қандай қилиб дарахтга чиқа олардим? Ёнғоқларни қандай узаман?— дебди.

Шунда буқаламун:

— Бундан осони йўқ! Дарахтга мен чиқиб, сенга ёнғоқларни олиб бераман,— дебди.

Мана у пальманинг учига чиқиб олиб, ёнғоқларни узиб, қопга сола бошлабди. Юқорига қараб, унинг қилаётган ишини кўрган қурбақа: «У менинг ҳамма ёнғоқларимни олиб қўйишга қарор қилган шекилли! Йўқ, ҳали у бу ишига афсусланади!» деб қўйибди. Буқаламунга қараб:

— Сен менинг ёнғоқларимни олиб бериш учун дарахтга чиққан эдинг, нима учун менга бир дона ҳам ёнғоқ бермаяпсан,— дебди.

— Э-э,— биз буқаламунлар юқорига кўтарилиб олдикми, бўлди, ерда ким яшаётгани билан ишимиз йўқ,— дебди буқаламун.

Бу гапни эшитган қурбақанинг қони қайнаб кетибди. Болаларини чақириб, уларга:

— Қуриган ўт-уланларни йиғиб келиб, пальма тагига тўпланглар. Дарахтни ёқиб юборамиз, то ёниб кул булмагунича, ёндириглар,— дебди.

Шундан сўнг пальма остида гулхан ёқишибди.

Буни кўрган буқаламун:

— Шошма, қурбақа шошма, мен ҳозир тушаман,— деб бақирибди.

Бунга жавобан қурбақа:

— Мен ерда гулхан ёқар эканман, юқоридагилар билан ишим бўлмайди,— дебди.

Олов гуриллаб ёна бошлагач, буқаламун тап этиб гулханни қоқ ўртасига тушиб, ёниб кул бўлиб кетибди.

ТҮТИҚУШ БИЛАН ТОШБАҚА

Бир куни тошбақа тўтиқушнинг олдига келиб, унга шундай дебди:

— Азизим тўтиқуш, менга патингдан бер! Уларни бошимга қадаб олиб, рақс тушгани бораман.

Тўтиқуш унга энг чиройли патларидан олиб бёрғач, тошбақа ўйнагани кетибди. Бир неча кун утса ҳам тошбақа патларни қайтариб беришни ўйламас эмиш. Шунда тўтиқуш тошбақанинг олдига ўзи бориб, патларини қайтариб олмоқчи бўлибди. Мана у тошбақалар қишлоғига келибди, қараса ҳаммаёқ ғиж-ғиж тошбақа эмиш! Уларнинг орасидан, ўзидан пат олиб кетган тошбақани ахтариб тополмабди. Буни кўрган тошбақалар, унинг устидан масхара қилиб кулиб, ноғора чалиб, қўшиқ айтишибди:

*Ҳамма ёқда тошбақа,
Орасидан топиб ол,
Пат берганинг қай бири!*

Тўтиқуш, албатта уни танимабди, чунки ҳамма тошбақанинг боши пат билан безатилган экан-да. Тўтиқуш шундан сўнг ҳам тошбақалар қишлоғига яна кўп марта қатнабди, аммо ўзи пат берган тошбақани ҳечам топа олмабди. Тўтиқушни кўрган меҳрибон бир кампир, ундан:

— Ҳар куни қаерга қатнайсан?— деб сўрабди.

Тўтиқуш бунга жавобан:

— Курмайсанми, бир тошбақага узимнинг энг яхши патларимдан берган эдим, энди эса уни тошбақалардан ажратиб ололмаяман,— дебди.

Кампир эса унга:

— Мени яхшилаб чумилтириб қуйсанг, бу муаммони ечишда сенга ёрдам бераман,— дебди.

Тўтиқуш уни чўмилтириб, сочларини мойлаб, тараб қўйибди-да, кампирнинг гапига қулоқ солибди:

— Яна бир бор тошбақалар олдига борасан, улардан бири ҳаммасидан аввал кулиб юбориб, қўшиқ айта бошлайди:

*Ҳамма ёқда тошбақа;
Орасидан топиб ол,
Пат берганинг қай бири!*

Мана шуниси сенинг олдинга келиб, патингдан олиб кетган тошбақа бўлади. Сен ҳам унга жавобан шундай қўшиқ айтгин:

*Сенга берганман патни,
Энди ортга қайтаргин!*

Кампир қандай маслаҳат берган бўлса, тўтиқуш у ерга боргач, шундай қилибди. Тўтиқушнинг бу қўшиғини эшитган тошбақалар, патларни ташлаб, тумтарақай бўлиб қочиб қолишибди. Ўз патларини олган тўтиқуш, уйига жўнабди.

Бу жанжалли иш шундай ҳал бўлибди, тўтиқушга жўяли маслаҳат берган кампир эса совғага бир қўй олибди.

КАБУЛУКУ, ҚОПЛОН ВА ЭЧКИЭМАР

Қадим замонда бир қоплон яшаган экан. У ўз умри давомида ажойиб боғ яратган экан. Кабулуку ўша боғда сайр қилиб юриб, фарқ пишган мевалардан узиб ея бошлабди. Бир қисмини егач, тўрт дона пишган мевадан олиб, дўсти кийикнинг олдига борибди. Меваларни татиб кўрган кийик, унга:

— Азизим Кабулуку, шундай ширин-шакар мевалар пишиб ётган боғни менга ҳам кўрсат,— дебди.

— Меваларни яхши кўрасанми, дейман?— сўрабди кабулуку.

— Ҳа,— деб жавоб қилибди кийик,— жудаям.

— Майли,— дебди Кабулуку,— эртага борамиз.

Эртаси куни, кабулуку билан кийик иккиси, ўша боққа бориб, ажойиб меваларни тера бошлашибди. Айёр кабулуку кийикка:

— Агар мен қичқириб: «Тезроқ мени ҳув анави чуқурга итариб юбор!»— десам, лаллайиб ўтирмагин дўстим!— дебди.

Маза қилиб ўтиришар экан, кабулуку узоқдан қоплон келаётганини кўриб қолибди!

Шунда, овози борича кичқириб:

— Бўлақол, кийик, мени тезроқ итариб юбор!— деб илтмос қилибди.

Кийик бўш келмабди, бир зумда ўз дўстини дарахтдан итариб юборибди-ю, ўзи тушишга улгуролмай қолибди. Шу вақт етиб келган қоплон:

— Ким у, менинг боғимдаги дарахтга чиқиб олган?— дебди наъра тортиб.

— Бу мен, кийикман,— жавоб қилибди кийик.

Қоплон уни дарахтдан тортиб тушириб, бурда-бурда қилиб ташлабди. Шунда кабулуку чуқурдан чиқиб, ҳеч нарса кўрмагандек қоплоннинг олдига келиб, пишган меваларингдан менга ҳам бер, сўрамасдан олишга юзим чидамаяпти, дебди. Қоплон бўлса унга:

— Кабулуку дўстим, сен бир қарагин бу ярамас ўғрилар дарахтнинг расвосини чиқаришибди. Тўғри, мен биттасини бурда-бурда қилиб ташладим. Ҳозир алам устида еб ҳам ташлайман!— дермиш.

Кабулуку, собиқ дўстининг танасини бўлақларга бўлар экан:

— Гўшти бир оз айниб қолибдими!— дебди ва қоплонга сездирмай шу атрофдаги тезаклардан ташлаган экан, гўштан янада бадбўй ҳид анқий бошлабди. Шунда қоплонни чақириб:

— Ҳой, қоплон, ҳидлаб кўргин, гўшт сасиб қолибди!— дебди.

Қоплон келиб, ҳидлаб кўргач:

— Итларингга берақол, мен оғзимни теккизмайман унга!— дебди.

Шундан сўнг кабулуку кетишга ҳозирлик кўрар экан:

— Менга мевалардан бераман деб ваъда қилган эдинг. Қани улар?— дебди.

Бечора қоплон мевалардан териб бериб, кабулукуни жўнатибди. Шундан кейин ҳам меваларга мириқиб тўйиш учун бу ерга бир неча марта келиб, ҳар сафар янги дўстини бошлаб келар, уларнинг бошига эса, кийикнинг бошига тушган кўргилик тушар экан.

Ниҳоят, бир куни эчкиэмарни ҳам мевахўрликка таклиф қилибди:

— Юр, қоплон эккан дарахт меваларидан еб келамиз!

— Жоним билан,— жавоб берибди эчкиэмар.

Дарахт тагига келишгач, кабулуку эчкиэмарга қараб:

— Агар мен қичқириб: «Тезроқ мени ҳув анави чуқурга итариб юбор!»— десам, лаллайиб ўтирмагин, хўпми, дўстим!— дебди.

— Яхши,— жавоб қилибди эчкиэмар.

Яна кабулуку биринчи булиб яқинлашиб келаётган қоплонни кўриб қолибди.

— Қани, мени итариб юбор-чи, тезроқ!— деб қичқирибди.

Бунга жавобан эчкиэмар:

— Ҳечқиси йуқ, шошмай тур,— дебди.

Кабулуку бўлса:

— Қимирла, тезроқ!— дермиш шошириб.

— Ўтирган жойингда, ўтиравер,— деб жавоб қилибди эчкиэмар унга.

Бу орада қоплон етиб келиб:

— Ким менинг дарахтимга чиқиб олган?— деб сўрабди.

Кабулуку эчкиэмарга шивирлаб:

— «Бу мен, эчкиэмар»— деб жавоб қил. Сенга нима? Мен жавоб қилсам бўлмайди, чунки қоплон билан қудачилигимиз бор. «Бу мен, эчкиэмар», деяқол,— дебди.

Эчкиэмар эса бунинг ўрнига:

— Бизлар,— деб жавоб қилибди.

— У ерда нечтасиз?— деб сўрабди қоплон.

— Иккита. Мен ва кабулуку.

— Қани пастга тушинглар,— деб буюрибди қоплон.

Эчкиэмар бўлса:

— Шошмай тур, биз бандмиз. Бу ерда мева еяпмиз!— дебди.

Қоплон бир сакраб уни дарахтдан туширмақчи экан, удалай олмабди! Эчкиэмар ундан кучли экан, думи билан қоплоннинг бошига бир уриб ўлдириб қўйибди. Сўнгра мевали дарахтларга эгалик қила бошлабди.

Шундан бери қоплонлар эчкиэмарларга ҳужум қилмай, дуч келиб қолса, четлаб утишга ҳаракат қилар эканлар.

КАБУЛУКУ БИЛАН ҚОПЛОН

Ажойиб кунларнинг бирида, қоплон кабулукуни ўз ёнига чақириб, унга:

— Ўрмонга бориб, ўлжа овлаб, бир мазза қилиб яшаб кўрмаймизми?— дебди.

Ўрмон ичида дарё ёқалаб анча юришгач, чакалакзорга кириб боришибди. Мўлжалдаги ерларига келишгач, бир кулба қуриб, устини пальма дарахти барглари

билан ёпишибди. Шундан сўнг қоплон кабулукуга қараб:

— Дўстим кабулуку, бориб сув келтирсанг, бирон овқат тайёрлардик,— дебди.

Сувга кетган кабулуку, узоқ вақт йўқ бўлиб кетибди, дарёча анча узоқда экан-да. Қоплон эса бу орада атрофни томоша қилиб юриб, кулба яқинида бир жилга оқаётганини кўриб қолибди. Идишда сув олиб келиб, маниока¹ унидан нон ёпиб, қорнини тўйғазгач, ўчоқдаги оловни ўчириб, дам олиш учун ётибди.

Тинка мадори қуриган кабулуку сув келтиргач, қоплон ўзини тоби қочиб қолганга солиб, унга қараб:

— Азиз дўстим, ўчоққа олов ёқиб маниока унидан нон ёпсанг, овқатланиб олардик. Сен кетганингдан сўнг жуда тобим қочиб қолди,— дебди.

Кабулуку унинг сўзига чиппа-чин ишонибди-да, олов ёқиб, егулик тайёрлай бошлабди. Қоплон эса овқат пишиб қолай деганда, ўчоққа яқинроқ келиб ётибди-да, худди тасодифан тегиб кетгандек бўлиб, қозонни ағдариб юборибди, ҳамма овқат ерга тукилиб кетибди. Бечора кабулуку жуда қайғурибди. Қайғурмай ҳам бўлармиди? Оч қорин билан ўринга ётиш, кимга ҳам хуш ёқарди, дейсиз!

Эртаси кун қоплон уни яна сувга жўнатиб, яқин уртада оқаётган жилга тўғрисида лом-мим демабди. Кабулуку сувга кетгач, қоплон ўзига овқат тайёрлаб, қорнини тўйғазгач, дам олишга ётибди. Кабулуку кайтгач, қоплон ўзини яна касалга солиб, кечаги ҳунарини қайтариб, овқатни ағдариб юборибди. Бу иши етти кун давом этибди.

Бечора Кабулуку, яна ҳар кунгидек сувга кетаётган экан, йўлда бир раҳмдил қари кампирга дуч келиб қолибди. Кампир унга раҳми келиб:

— Эҳ, сен бечора, бечора! Ҳар куни шунча ерга сув учун борасан, қоплон эса бу вақт ичида овқат тайёрлаб, ўзи еб олади. Кел, сен билан бир иш қилайлик, кийимларингни ранг-баранг ленталар билан безаймиз, шунда қоплон сени танитай, меҳмон қилади,— дебди.

Шундан сўнг у кабулукунинг кўйлагига ой ва юлдузларнинг расмини чизиб, тақинчоқлар тақиб уни биров танитайдиган ҳолга келтириб қўйибди. Қоплон бундай

¹ Маниока — кўп йиллик ўсимлик бўлиб, ҳосили илдиз поясида, картошка мисол булади Ун ва ун маҳсулотлари тайёрланади.

ғаройиб бегонани кўриб, жон-пони чиқиб кетибди. Кабулуку бўлса важоҳат билан уни саволга тутибди:

— Сенинг ўртоғинг қани, жавоб бер!

Қоплон унга жавобан:

— У сувга кетган эди,— дебди овози титраб.

— Қани, тезда нон ёпиб, менга бирон овқат тайёрла!— дебди кабулуку дўқ уриб.

Қоплон титраб-қақшаб маниока ундан нон тайёрлабди. Қошиқ олиб, қозондаги овқатни ковламоқчи бўлган экан, кабулуку унга:

— Қошиқни қўйиб, панжанг билан ковла,— дебди.

Қоплон унинг айтганини қилиб, қайнаб турган овқатни панжаси билан ковлаган экан, шундоқ териси шилиниб тушибди!

— Бу бало, қайдан келди менга! Кабулуку дўстим кетгандан бери, ҳолимга маймунлар йиғлаяпти!— дебди қоплон кўзидан ёш оқиб.

Унинг олдида кабулукунинг ўзи турганини у қаердан билсин! Қозонни пастга олиш учун қўлига ушлагич олган экан, яна дакки эшитибди:

— Ушлагични ташлаб, қозонни думинг билан тушир,— дебди кабулуку. Думи билан қозонни ўчоқдан оламан деган экан, думи ёниб кетибди. Думидан бир тутамгина қолибди, холос. Кабулуку иш буюришда давом этибди:

— Кўз ёш қилиш етар, илонбалиқ тутиб, қовуриб берасан.

Қоплон унинг ҳамма буюрган ишларини қилгач, кабулуку яна шундай дебди:

— Энди қорангни ўчир, мен овқат еяётганимни ҳеч ким кўрмаслиги керак. Қачонки мен сурнай чалсам, қайтиб келишинг мумкин.

Қоплон орқа-ўнгига қарамай қочиб қолибди. Бир ўзи қолган кабулуку эса, кийимларидан ҳамма тақинчоқларни олиб ташлаб, овқатланишга киришибди. Мириқиб овқатлангач, яна тақинчоқларни тақиб олиб, сурнай чалишга тушибди. Қўрқувдан ўлар ҳолатга келган қоплон, зўрға судралиб келибди. Шунда кабулуку:

— Яхши қол, қоплон. Мен кетдим,— дебди.

У яқин орадаги буталар орасига кириб, тақинчоқларни ечибди-да, сув идишни қўлига олиб, ҳужрага кириб келибди. Қоплон кўзида ёш билан унга шикоят қила бошлабди:

— Азиз дўстим, сен йўғингда бу ерга жуда ҳам қўр-

қинчли бегона бир маҳлуқ келди! У менга маниока билан илонбалиқ пишириб беришимни буюрди. Буниси ҳали ҳолва экан. Овқатни панжам билан ковлашга, қозонни ўчоқдан думим билан олишга мажбур қилди. Кўрдингми, ёниб кетганини! Панжаларимни қара, панжаларимни!...

Кабулуку ўзини кулгидан ушлаб туrolмабди.

Жонидан тўйган қоплон:

— Етар, ов қилиб бўлдик! Кел, қишлоққа қайтамиз, бу ерда жуда кўп ташвиш тортдим,— дебди.

Шундан сўнг ҳар иккиси овлаган ўлжасини олиб, йўлга тушибди. Ажралиб кетишадиган чорраҳага келишганда, қоплон унга:

— Биласанми кабулуку, айбимни бўйнимга олмоқчиман. Мен ҳар куни овқат тайёрлаб ер эдим, сенга эса ҳеч нарса қолдирмасдим,— дебди.

Бунга жавобан кабулуку кулиб юборибди-да:

— Мен буни билардим, қоплон. Яхшиси сен ўзингнинг панжанг ва думинг тўғрисида ўйла. Бундай ҳазилни сенга мен қилган эдим,— дебди.

Шунда қоплон тутақиб кетибди. Туни билан ухламай чиқибди. Ўйлаб-уйлаб, кабулукуни ўлдираман деган қарорга келибди.

Кабулуку уйига келиб қараса, хотинлари анча-мунча майда қисқичбақа тутиб қўйишган эмиш. Бир нечтасини олибди-да, қоплоннинг қишлоғидан келадиган йўл устига ташлаб қўйибди. Қоплон келиб, суриштира бошлабди:

— Ҳой, кабулуку, бундай мазали қисқичбақаларни каердан олдинг?

Кабулуку йўлни кўрсатиб:

— Ҳов, анави ердан!— дебди.

Қоплон йўлга қарагач:

— У ердаги жуда оз! Яна қаердан олса бўлади?— дебди.

Кабулукуга шу керак экан.

— Менга яқинроқ келгин, ўшанда айтаман,— дебди.

Қоплон яқинлашиб келгач, кабулуку, унга:

— Уйга бориб, хотинларингга айт, олд ва орқа панжаларингни бир-бирига боғлаб, кўлга отиб юборишсин. У ерда қисқичбақа жуда ҳам кўп. Ушлайвериб, чарчайсан!— дебди.

Қоплон ҳам аҳмоқ-да, ҳамма ишни кабулуку айтгандек қилган экан, ўлишига оз қолибди, боғлиқ панжала-

ри билан сувни шалоплатиб, зўрға қирғоққа чиқиб олибди! Уйига келгач, яна қатъий оҳангда:

— Барп бир ўлдираман уни!— дебди.

Мана, у яна кабулуку уйи томон йўл олибди, у бўлса йўлда ўтириб олиб, қуритилган чигирткаларни тўплаётган эмиш. Қоплон унинг устига ташланиб, томоғидан ғиппа бўғмоқчи экан, кабулуку сезиб қолиб, хушмуомалалик билан саломлашибди. Қоплон нима қилишини билмай:

— Чигирткаларни қаердан олдинг?— деб сўрабди.

— Бу ишдан, осон иш йўқ! Катта қовоқ идишни оласан, тўқайзорга кириб, тўрт тарафдан ўт ёқишларини айтасан, шунда кўрибсанки, чигирткаларнинг ўзи идишга келиб тушаверади,— дебди.

Қоплон яна кабулукунинг гапига ишониб, у айтгандек килибди. Ана энди, тўрт тарафдан олов бостириб келганда, бечоранинг ўзини қаерга қўйишини билмай, типирчилашини кўрсангиз эди, зўрға олов қуршовидан чиқиб олибди. Бутун бадани куйиб, яра бўлиб кетибди. Шунда у яна бир бор қасамёд қилиб:

— Эртага уни албатта ўлдираман!— дебди.

Эртаси кун айтгандек кабулукуникига жўнабди, қараса, у идишга асал ағдараётган эмиш. Қоплон яқинлашиб келгач, кабулуку унга қараб шундай дебди:

— Мазасини тотиб кўр, сенга ёкиши керак.

Қоплон еб кўрибди, панжасини ялаб туриб ундан сўрабди:

— Бунни қаердан олдинг?

Кабулуку ковоқ идиш тўла асалариларни келтириб унга тутар экан, шундай дебди:

— Мана бунни уйингга олиб боргин-да, идишни яхшилаб калтак билан ур, шунда идиш тўла асал сеники бўлади.

Қоплон бу гал ҳам кабулуку айтгандек қилибди. Идишдан учиб чиққан асаларилар, уни роса чақишибди. Шунда қоплон яна ўзига:

— Бу сафар албатта кабулукуни тирик қўймайман — дебди.

Кабулуку эса бу вақтда бир ўра қазиб, унга тушиб олибди-да, хотинларига ўрани тупроқ билан тўлдиришлар деб буюрибди. Фақат ердан каллам чиқиб турса бўлгани дебди. Қоплон яна уникига кириб келиб, жаҳл билан сўрабди:

— Кабулуку қани?

Хотинлари унга жавобан:

— У худо ҳузурига, хурмо виносидан ичгани кетди. Мана кўряпсанми, фақат калласининг ўзи бу ерда қолди,— дейишибди.

Бундай гапни эшитган қоплон, югурганча уйига бориб, хотинларига дебди:

— Бу кичкина шумтака, худонинг олдига мехмондорчиликка кетибди. Бошимни тезроқ танамдан жудо қилинглар, мен ҳам худо билан хурмо виноси ичишни истайман.

Хотинлари -эса йиғи-сиғи қилишибди:

— Ақлдан оздингми, нима бало? Ахир ўлиб қоласан-ку!— дейишармиш.

У эса ўз гапини маъқуллаб:

— Бошимни кесинглар, деяпман-ку, сенларга!— дермиш.

Бошини танасидан жудо қилишибди ва бизнинг қаҳрамон бу дунёдан кўз юмибди. Унинг хотинлари эса бу иш учун кабулукуни бир умр кечиришмаган эканлар.

КАБУЛУКУ, ҚОПЛОН, КИЙИК ВА ТИМСОҲ

Қоплон билан кабулуку қадрдон дўст тутинишган бўлиб, ўз хотинлари ва болалари билан ўрмонда бирга яшашар экан. Аммо, ўрмон ичкарасида экин экиш учун ҳатто кичикроқ майдон ҳам йўқ экан. Шунинг учун тез орада егулик нарсалари тугаб, қоринларини худди илон таталагандек, очлик таталай бошлабди.

Кийикнинг эса, учта катта экин майдони бўлиб, бирида маниока, иккинчисида жўхори, учинчисида ер ёнғоқ етилган бўлиб,— егулик овқати ошиб-тошиб ётган экан. Бу бойликлар тўғрисида хабар топган кабулуку қоплонга шундай дебди:

— Биз иккимиз бу ерда очдан ўлаяпмиз, кийикнинг эса шунақанги овқати кўпки, бир умр эса ҳам тамом қила олмайди!

Буни эшитган қоплон:

— Гапни нимага бураяпсан!— дебди.

— Шунчаки,— деб жавоб қилибди кабулуку,— бойлигини биз билан баҳам кўришга уни мажбур қилиш керак. Бундай қиламиз, мен кийикнинг олдига бориб шундай дейман: «Дўстим, менинг бир итим бор, шунинг сенга сотсам олармидинг?» Агар унга ит зарур бўлса-ю, май-

ли оламан деб қолса, мен сени унинг олдига олиб бораман. У бизга егулик нарса беради, сен эса уникида ит ўрнида қоласан, сўнгра қочиб кетасан.

Келишилган режани амалга оширибдилар. Кабулуку келиб ўз таклифини айтгач, кийик унга:

— Қачондан бери бир ит ахтариб юрардим, ҳеч омадим келмас эди! Фақат унинг қанча туришини айтгинда, тезроқ олиб кел,— дебди.

Унга кабулуку:

— Менга пул керак эмас, ўн сават маниока, ўн сават жўхори ва ўн сават ер ёнғоқ берсанг бўлгани,— дебди.

— Қўлингни ташла,— дебди кийик,— тезроқ олиб кел итингни, у менга шунақаям зарурки!

Кабулуку уйига югуриб бориб, қоплонга бўйинбоғ боғлабди-да, кийикнинг олдига етаклаб келибди Бундай катта итни кўрган кийик хурсанд бўлиб, кабулуку сўраган нарсаларнинг хаммасини берибди. Кабулуку кетишга тараддуд кўра туриб, шундай дебди:

— Кийик, сенга итнинг баъзи нојўя қилиқлари ҳақида айтиб қўйишим керак. Эсингда бўлсин мабодо овда ушлаб келган ўлжасини ўзи ея бошласа, ундан ўлжани олиб қўйишга ҳечам уринма, чунки бу жуда хавфли.

Мана, кийик овга йўл олибди, ит бўлса унга турли-туман ўлжаларни келтира бошлабди. Шу тариқа улар ўрмонда икки ой бўлишибди, ортга қайтишга қарор қилишгач, кийик итнинг устига катта бир тугундаги ўлжани юклабди. Юриб кетаётган ит бирдан тўхтаб қолибди. Олдига югуриб келган кийик кўрсаки, ит дегани, овланган бир ҳайвоннинг гўштини паққос тушираяпти! Кийик унга қўл кўтарган экан, қоплон-да, унинг ўзини ўлдириб қўйибди. Сўнгра ҳамма ўлжани олиб, уйига жўнабди.

Кабулуку, қоплон уйига қайтиб келганини билгач, унинг ҳузурига бориб ўз улушини талаб қилибди. Аммо қоплон унга:

— Кел, ҳозирча ўлжани бўлмайлик, мабодо хотинингга бирон егулик нарса керак бўлса, бемалол келиб, олиб кетаверсин,— дебди.

Кабулуку бу таклифга кўнибди. Қоплон уни лақиллатаётганини қаёқдан билсин. Мана унинг хотини егулик бирон нарса олиш учун қоплоннинг олдига келибди, қоплон эса уни ҳайдаб юбориб, яна устидан кула

бошлабди. Хотини келиб эрига шикоят қилибди, эри бу вақтда тимсоҳ билан дўстлашган экан. Шунда кабулуку, янги дўстини қоплонга гижгижлатиб қўймоқчи бўлибди. Тимсоҳнинг олдига келиб:

— Биласанми, менинг ажойиб катта итим бор, аввал сен у билан беллашиб, уни енгишинг керак. Ана шунда у сеники бўлади,— дебди.

Тимсоҳ итни кўриш учун келибди, кабулуку уни дарров уйга киритиб, ўзи қоплонни чақиршига чопиб кетибди.

— Юр, мен сенга бир ит мўлжаллаб қўйдим, аммо сен уни курашда енгишинг керак,— дебди.

Қоплонни бошлаб келган кабулуку, уни уйга киритиб юбориб, ўзи бир чекжадаги чакалаклар орасига яшириниб олибди. Тимсоҳ билан қоплон эса, бир-бирини ғажишиб, ҳар бири: «Мен бу итни енгишим керак»,— дермиш.

Ҳар ҳолда тимсоҳ кучлироқ эмасми, қоплонни ўлдирибди.

Ёлғон билан иш тутишнинг оқибати мана шундай охири вой бўлибди.

КАБУЛУКУ БИЛАН ҲАЙВОНЛАР

Қадим замонда кабулуку ширин мевали бир баланд дарахт топибди. Дарахтга қараб:

— Ҳамма девларнинг сардори мени бу ерга олиб келди, менга қараб эгил,— дебди.

Дарахт кабулуку томон эгилибди, у бўлса унинг меваси билан қорнини тўйгазибди. Қорни тўйгач, мевасидан анчагина териб олиб, ҳайвонларни меҳмон қилмоқчи бўлибди. Бу дарахтдан хабар топган ҳайвонлар, баланд дарахт олдига келиб, юқорига қараб қўйиб, устига чика олмасликларига, мевасидан тўйиб еёлмасликларига кўзлари етибди. Шунда кабулукуга қараб:

— Мазали меваларни дарахтдан олиш йўлини бизга ҳам ўргат,— дейишибди.

Кабулуку уларга қараб:

— Бунинг учун ҳув анави тепаликдан бир марта ҳам кокилмасдан ва йиқилмасдан чопиб тушиш керак. Ана шунда дарахт пастга эгилади,— дебди.

Ҳамма ҳайвонлар бунга роса уриниб кўришибди, аммо ҳеч бири урдасидан чиқолмабди. Фақатгина кабулуку яқинлашгандагина, дарахт у томон энгашар экан.

Ана шундагина ҳайвонлар дарахт меваларидан узиб олишиб, хоҳлаганларича ер эканлар. Бундан жаҳли чиққан ҳайвонлар охири кабулукуни ўлдириб қўйишибди. Бизнинг қаҳрамонимиз мана шундай халок бўлибди.

ФИЛ БИЛАН САЪВА

Ажойиб кунларнинг бирида фил ўз кулбаси олдида ўтирар экан, қушлар ичида энг гўзали, саъва учиб келиб, бир дарахтга қўнибди-да шундай гап бошлабди:

— Салом сенга, сўйлоқ тишли паҳлавон!

Фил унга жавобан:

— Салом, қушларнинг гўзали!— дебди.

Саъва бўлса гапида давом этибди:

— Жаноби фил, мен сен билан арзимас бир масала юзасидан гаплашиб олмоқчи эдим.

— Жуда яхши,— дебди фил,— бошла-чи, мен сени диққат билан эшитаман.

Саъва бўлса томдан тараша тушгандек:

— Кел, фил. дўст тутинимиз!— дебди.

Фил бунга жавобан:

— Дўст тутиниш ҳар хил бўлади. Сенингча дўстлик дегани, нима ўзи?— деб сўрабди.

Саъва ўзича тушунтиришга тушибди:

— Мана бундай қиламиз, дўстликни бир-биримизга совға беришдан бошлаймиз!

Фил бу таклифга рози бўлибди. Шунда саъва бундай дебди:

— Дўстлигимиз хурмати менга бирон нарса совға қилгин, мен хотиржам кетай. Мана масалан, елкангдаги бир парча теридан совға қил.

Фил орқасини ўгирибди-да, саъванинг қўлига пичоқ бериб:

— Хоҳлаганингча кесиб олақол,— дебди.

Саъва пичоқни олибди-да, филнинг думидан то бўйнигача узундан узун терисини кесиб олибди. Ана шунда фил унга қараб:

— Хўп, майли, кўришгунча, йигирма беш кундан сўнг сеникига ташриф буюраман,— дебди.

Хайрлашгач, саъва учиб кетибди. Филнинг орқасидан кесиб олган узун терини эса, саъва уйда қайнатиб, пиширибди-да, хотини билан битта қўймай еб қўйибди.

Йигирма беш кундан сўнг филнинг орқаси битиб кетибди. Шунда у:

— Хуш, мен саъваникига меҳмонга кетдим,— дебди.

Айёр саъва эса, совғани қайтаришни истамай, муғомбирлик йўлига ўтибди:

— Патларимни юлиб ташла,— дебди хотинига қараб. — Ҳаммасини, битта ҳам қолдирма!

Хотини эри айтганидек қилибди. Шунда эри унга қараб:

— Энди ёғ билан қизил лой суртиб ташла,— дебди. Бунга ҳам бажарган хотинига:

— Фил келган замон, эрим бир ёққа кетган эди, деб айтгин. Мени унга кўрсатиб, мана шу қип-қизил жиш, бизнинг боламиз деб айтасан. Шундан сунг болани олиб, муқаддас қадамжоларга бориб айланиб келамиз, деб таклиф қиласан,— деб тушунтирибди.

Фил кириб келиб, дўстининг хотини билан қуюқ саломлашгач, бир оз ўтириб ундан:

— Саъва қаерда?— деб сўрабди.

Саъванинг хотини эса, унга эри қандай ургатган булса, шундай жавоб қилибди.

— Яхши,— дебди фил,— болангни ол, сайр қилиб келамиз.

Саъванинг хотини, уни худди қуш боласини кўтаргандек кўтариб олиб, фил билан сайргоҳ томон йўл олибди. Улар йўлда кетиб боришар экан, саъванинг патлари ўсиб чиқа бошлабди. Шунда саъва хотини эшитарлик қилиб, астагина:

— Мен фил билан орани бузишга аҳд қилганлигимни тушунган бўлсанг керак. Сен сувга бормоқчи бўлиб, мени филга қолдириб кет, мен эса қочиб кетаман. Қайтиб келиб қарасанг, боланг йўқ! Мен эса бу вақтда сизларни уйда, катта семиз хўроз билан кутиб ўтираман. Янги дўстимизни яхшилаб зиёфат қилиш учун хўрозга кетган эдим, деб тушунтираман. Аммо фил бизнинг «боламизни» яъни мени йўқотиб қўйгани учун уни ҳайдаб юборамиз. Шундай қилиб, дўстликка барҳам берамиз!— дебди.

Эрининг насиҳатларини яхшилаб тинглаган хотини филнинг олдига келиб, унга:

— Азизим фил, болани бирпас олиб тургин, мен сувга бориб келай, уни чўмилтирмоқчиман,— дебди.

Фил қушчани қўлига олибди, у эса онасиз қолгач, ҳиқиллаб, қичқириб йиғлай бошлабди. Фил ҳатто унга қўшиқ ҳам айтиб берибди, қани энди қуш боласи тинчиса. Мана филнинг қўлидан юлқиниб чиқиб, ўзини ўт-

лар орасига урибди. Фил уни ахтарибди-ахтарибди, чақирибди-чақирибди, саъва эса бу орада қочиб, анча ерга бориб қолибди.

Хотини эса қайтиб келиб:

— Мана, сув ҳам олиб келдим. Менинг ўғлимни бер-чи, фил, унинг юз-қўлни ювиш керак,— дермиш.

Фил бўлса, унга:

— Сенинг боланг қаергадир ғойиб бўлди. Қидирмаган ерим қолмади, амма афсус тополмадим. Балким у уйга кетгандир?— дебди.

Буни эшитган саъванинг хотини йиғлай бошлабди. Аста-секин товушини баландлатиб, бутун теварак атрофга эшитиладиган қилиб, додлаб йиғлабди.

Уйга яқинлашиб келар эканлар, тўрт киши оёғи бойланган баҳайбат хўрозни қочиб кетмасин деб, авайлаб кўтариб олиб келишаётганларини кўришибди. Шунга қарамай, хўроз типирчилаб, юлқиниб, қочишга ҳаракат қилар эмиш. Уни кўтариб келаётганлар эса, тинмай;

— Биз бу хўрозни филни меҳмон қилиш учун олиб келаётган эдик, у бўлса саъванинг боласини ўтлар орасида йўқотиб қўйибди!— дер эмишлар.

Яна кўзларидан шашкатор ёш оқизиб келар эканлар Саъванинг хотини ҳам ўкириб йиғлаб келаётган эмиш. Уз кулбаси эшиги олдида гердаиб ўтирган саъва эса, филни саволга тутибди:

— Дўстим, хотиним нима учун йиғляпти, мабодо ҳафа қилиб қўймадингми?— дермиш.

Шунда содда фил, ҳамма бўлган воқеани қандай юз берган бўлса шундай сўзлаб берибди, буни эшитган саъва:

— Бундай бўлса, энди сен билан орамиз очиқ!— дебди.— Мен сен учун мана шундай ажойиб хўрозни сўйиш учун тайёрлаб қўйсам-у, сен бўлсанг менинг уйимга қайгу олиб келсанг. Ақлга сиғмайдиган иш-ку бу! Ўғлимни йўқотиб ўтирсанг-а! Сендек дўстдан кечдим! Йўқол!— дебди.

Содда фил, муғомбир саъва деб шарманда бўпти.

КИЙИК БИЛАН ИЛОН

Овчилар чакалакзорда бир кийикни учратишибди. Қўлларида милтиқ, найза ва ўқ-ёй билан уни таъқиб қила бошлабдилар. Кийик югурганича, фиғон қилар эмиш:

*Улдирмоққа аҳд қилдилар,
Қаердасан, ҳалоскорим?
Улдирмоққа аҳд қилдилар,
Қаердасан, ҳалоскорим?*

Шу қочишда, қир чумоли инига яқинлашиб қолибди, у ерда заҳарли илон ётган экан. Унинг аҳволини тушунган илон, шундай дебди:

— Маъқул, мен сени бу фалокатдан қутқариб қолай. Бундан буён ҳам хавф-хатар сезиб қолсанг, югуриб менинг олдимга келавер.

Кийик унга миннатдорчилик билдириб, ўзича мулоҳаза қилар эмиш:—«Бу қандай бахт! Менинг энди ҳимоячим бўлади!»

Бу вақт ичида овчиларнинг ити шу ерга етиб келиб, энди кийикни бўғзидан олмоқчи бўлиб турган экан, илон уни чақиб олибди, ит шу заҳоти тил тортмай ўлибди!

Унинг ортидан итнинг эгаси, овчи ҳам югуриб келибди. Илон унга ҳам шафқат қилмай, оёғидан чақиб олибди. Оғриққа чидай олмай бир бақирибди-ю, жонсиз ҳолда қулабди. Мана шундан сўнг, ҳар гал одамлар кийикни тутмоқчи бўлсалар, у илон яшайдиган уя томон қочаркан. Илон эса кийикни қувиб келаётганларга ҳужум қилиб, биттасини қўймай чақар, улар эса тил тортмай улар экан. Ниҳоят бир куни илон кийикка қараб, шундай дебди:

— Мен сени кўп марта ўлимдан асраб қолдим, бунинг учун менга қандай яхшилик қилмоқчисан?

Бунга жавобан кийик илонга нисбатан менсимаган назар ташлаб, бошини ғоз кўтариб, гердайганча индамай тураверибди.

— Эҳ, ярамас, миқ этмайсан-а?— дебди қони қайнаб илон. — Бу қандай кўрнамаклик! Бундан чиқдики, сенинг яхшиликка яхшилик билан жавоб қайтариш ниятинг йўқ экан-да? У бир сапчиб кийикка ташланибди-да, аямай чақиб олибди. Яхшиликни билмаган кийик шу тариқа жон берибди.

ТОШБАҚА БИЛАН ҲАЙВОНЛАР

Қадим замонда ҳамма ҳайвонлар бирга яшашар экан. Топган емишларини ўртага қўйиб, ҳалоллик билан теппа-тенг бўлишиб ер эканлар. Аммо ажойиб кунлар-

нинг бирида, қаёқдандир бир тошбақа келиб, ҳайвонларнинг ҳаммаси бир курси атрофида ўтирганини кўрибди. Шунда уларга мурожаат қилиб:

— Азиз дўстлар, менга озгина ловиядан беринглар, жуда очман!— дебди.

Унга жавобан фил:

— Бор, йўлингдан қолма,— дебди. Бу ҳам етмагандек, итларга талатмоқчи бўлиб,— қани уни бу ердан қорасини ўчиришлар-чи,— дебди.

Аммо тошбақа оёқлари ва бошини косаси ичига беркитиб олган экан, итлар ҳеч нарса қила олмай қолишибди.

Шундан сўнг тошбақа ҳеч кимга билдирмай кетибди-да, бир оздан сўнг қайтиб келиб, курси остидаги сарқитларни ея бошлабди. Буларнинг орасида мева данаклари ҳам бор экан. Бундан қувониб кетган тошбақа данакларни ўз ерига эккан экан, каттакон мевали дарахт ўсиб чиқибди.

Тез орада дарахт мева тугибди, ундан бир дона узиб олган тошбақа, саванна бўйлаб ўйнагани чиқибди. Буни кўрган кийик, ҳайвонлар олдига югуриб борибди.

— Ҳой биродарлар!— деб бақирибди у.— Юринглар, тошбақа эккан дарахт меваларидан егани борамиз.

Ҳамма ҳайвонлар дарахт тагига йўл олибди. Тошбақа эса бу вақт уйида экан. Шовқин-суронни эшитиб, ўз кулбасидан чиқибди. Сўнгра юқорига қараб, ҳамма ҳайвонлар унинг дарахтига чиқиб олганини кўрибди.

— Ким у дарахтнинг устида юрган!— деб сўрабди.

Ҳайвонлар унга жавобан:

— Бизлар,— деб жавоб қилибди.

Тошбақа уларга қараб:

— У ерда нима қиляпсизлар? Мени ҳайдаб юборганларингиз эсингиздан чиқдимиз? Ҳатто итларга ҳам талатмоқчи булган эдингиз? Ёдингиздан чиқдимиз, а? Меникига энди нима учун келдингиз? Тезда дарахтдан тушинглар!— дебди.

Ҳайвонлар:

— Сеп ким бўпсанки, биз сенга қулоқ солсак? Дарахтга чиқиб олганмиз, хоҳлаганча ўтираверамиз!— дейишибди бақириб-чакириб.

Бундай жавобни эшитган тошбақанинг фиғони фаллакка чиқиб, дўқ қилибди:

— Ҳа, майли, шошмай турларинг, мен сенларга ҳали кўрсатиб қўяман!— дебди.

Сўнгра дарахтга қараб:

*Қани дарахтжон, юқорига!
Булулларга тенглашмоқ учун!
Бўйингни чўз, бўйингни!*

деб мурожаат қилибди.

Ана шунда мўъжиза юз берибди денг! Дарахт тезлик билан ўса бошлабди. Сўнгра тошбақа дарахтга шундай буйруқ берибди:

— Қани, дарахтжон, энди бир силкиниб юбор!

Тошбаканинг буйруғини эшитган дарахт, шохларини силкита бошлабди. Қўрқиб кетган ҳайвонлар тўс-туполон кутариб, тошбакага ялинишиб:

— Азизимиз тошбақажон, пастга тушиб олишга бизга имкон бер, сени қуруқ қўймаймиз!— дейишибди.

Уларга жавобан тошбақа:

— Қулоқ солинглар. Тўқ ва фаровон ҳаёт кечираётганларингда, ўзлингизни унутиб қўйманг. Буларнинг ҳаммаси ўткинчидир. Агарда бирон бегона киши келиб сизлардан ёрдам сўраса, унга ҳеч бир ёмонлик қилманг. Чунки, кўз очиб юмгунча вақт ўтгач, сиз ўзингиз унинг ёрдамига муҳтож бўлиб қоласиз,— дебди.

Тошбаканинг бу сўзлари нақадар тўғрилигини ҳайвонлар охири билиб олибдилар.

ТОШБАҚА БИЛАН ТУСТОВУҚ

Тошбақа тустовуқ билан жуда қалин дўст бўлиб яшар экан, кунлардан бир куни шундай аҳдлашиб олишибди:

— Бир-биримизникига меҳмонга борадиган бўлсак, иккимизга маълум маҳфий сўқмоқдан фойдаланайлик, токи «сен менга айт-чи», деб гап бошлайдиган халқ яшайдиган мамлакат еридан ўтмайлик.

Мана, ажойиб кунларнинг бирида, тошбақа тустовуқникига меҳмонга ташриф буюрибди, шунда тустовуқ ундан:

— Қайси йўлдан келдинг?— деб сўрабди.

Тошбақа жавоб қилибди:

— Ўзимизнинг сўқмоқдан.

Икки дўст мириқиб суҳбатлашгач, хайрлашибдилар. Энди тустовуқнинг тошбақаникига бориш навбати келибди. Меҳмонга ташриф буюргач, тошбақа унга мурожаат қилиб:

— Қайси йўлдан келдинг?— деб сўрабди.

Тустовуқ унга жавобан:

— Ўзимизнинг йўлдан,— деб жавоб қилибди.

Бемалол ўтириб, суҳбатлашгач дўстона хайрлашибдилар.

Аmmo бир куни тошбақа нима ҳам бўлибди-ю, «Сен менга айт-чи», деб гап бошлайдиган халқ еридан ўтиб, тустовуқникига йўл олибди. У ўзи билан бирга уқ-ёй олиб келаётган бўлиб, ўқнинг дум қисмида пат йўқ экан. Унинг йўлида бир одам учраб, тошбақани сўроққа тутиб қолибди.

— Сен менга айт-чи, нима учун камон ўқининг дум қисмида пат йўқ? Ваҳолонки, бундай арзимас матоҳ тустовуқда истаганингча бор!

Тошбақа тустовуқникига келгач, у ҳар галгидек савол билан мурожаат қилибди:

— Қайси йўлдан келдинг?

Тошбақанинг жавоби бошқача бўлибди.

— «Сен менга айт-чи», деб гап бошлайдиган халқ ери орқали келдим,— дебди.

— Улар сенга нималар деб вақиллашди?— деб сўрабди тустовуқ.

— Айтарлик ҳеч нарса. Бир одам мендан шунчаки «Сен менга айт-чи, нима учун камон ўқининг дум қисмида пат йўқ? Ваҳолонки, бундай арзимас матоҳ тустовуқда истаганингча бор!»— деди.

Тустовуқ шу заҳотиёқ думидан бир нечта патни юлиб, олиб тошбақага берибди.

— Ол,— дебди у,— камонинг ўқлари учун.

Унга миннатдорчилик билдирган тошбақа қайтиб кетибди. Кейинги сафар тустовуқ ҳам тошбақаникига «сен менга айт-чи», деб гап бошлайдиган халқ еридан ўтиб борибди.

Мана у меҳмонга келгач, тошбақа уни саволга тутиб қолибди:

— Қайси йўлдан келдинг?

Тустовуқ жавоб қилибди:

— «Сен менга айт-чи», дегувчилар мамлакатидан.

Тошбақа ундан:

— Улар сенга нималар деб вақиллашди?— деб сўрабди.

— Айтарлик ҳеч нарса. Бир киши менга шунчаки «Сен менга айт-чи, наҳотки ноғорага тортиш учун тери

тополмасанг? Ваҳолонки, тошбақада ортиқча тери бор».— деди.

Тошбақада ортиқча тери нима қилсин? Шунинг учун тустовуққа бериш учун ўз ўғлининг терисини шилиб олибди. Тустовуқ ундан ўзига ажойиб ногора қилиб олибди, тошбақанинг ўғли эса вафот қилибди.

Шундан сўнг тошбақа тустовуқ билан алоқани узибди ва улар ўшандан бери юз кўришмас эканлар.

ИТ ВА УНИНГ ҚАТТА АҚАСИ ЧИЯБҮРИ

Кунлардан бир куни ёмғир тинмасдан қуяверибди. Шунда хайвонлар қаердан олов топсак экан, деб бош қотира бошлашибди, чунки ёмғир гулханларини учириб қўйган эканда. Баъзилар ҳатто хотинлари билан уруша бошлашибди:

— Бу қандай иш ахир, битта гулханга қараб туролмасаларинг? Ахир сенларга аён-ку, совуқ кирган жойга, албатта, касал ҳам кириб келади!

Чиябўри ортиқ чидаб туролмай, шундай хитоб қилибди:

— Мен укамни сенлар учун олов топиб келишга юбораман. — Сўнгра итга қараб дебди: — Бор, олов қидириб кўр-чи! Балким қишлоқда бирон бир одамга дуч келарсан. Борақол!

Ит қишлоққа югуриб келибди-да, тўғри келган бир кулбага кириб, хурсанд бўлганидан думини ликиллата бошлабди, чунки бу ер иссиқ ва куруқ экан-да. Уй эгалари унга ўчоқ олдида ётган суяк ва маниокадан тайёрланган овқат қолдиқларини берибдилар. Бундай меҳрибончилиқни кўрган ит ўзича, дебди:

«Бу ердан ҳеч қаерга кетмайман, бундай яхши жойни топиш, амри маҳол!»

Энди хайвонларга келсак, бир оз сабр килишгач, қоплон чиябўридан сўрабди:

— Менга қара, оловга кимни юборган эдинг! Шу алпозда уни кутиб ўтираолмаймиз! Қайси бир хайвон бизни сотганини айт, менга?

Чиябўри жавоб қилиб:

— Бу ит эди,— дебди.

Шу кундан бошлаб, қоплонда ғалати бир одат пайдо бўлибдики, у ҳам бўлса, ғижиниб:

— Нгва нгани? Нгва нгани? Кимни юборган эдинг?— деб сўрар экан.

Бу одат шу кунгача давом этар эмиш. Яна у чиябўрига караб:

— Сенинг уканг келгани йуқми? Бор, уни чақириб кел!— дер эмиш.

Шунинг учун баъзи кунлари, кеч киргач, чиябўрининг итни чақирган товуши келар экан:

— Ув-ув-в, ув-ув-в, қаерда қолдинг укагинам, қаердасан?

Ит эса жавоб қайтармас, чиябўри эса уни чақириб, эшик пойлашини қуймас эмиш. Ҳар кеч укасини чақириб, ҳайвонлар олдинга қайтишини, олов олиб келиб, уларни совуқдан қутқариб қолишини сўрар эмиш.

Сизга шу нарса аёнки, чиябўри билан қоплон ёмғир ёққан кунлари, ув тортиб, ғингший бошлашади. Бу — уларнинг ҳали ҳам итнинг қайтиб келишига умид боғлаганларидан.

Ҳайвонларда ҳам инсонларга хос одат бор,— ўрганган кунгил уртанса қўймас.

ИТ БИЛАН ҲАЙВОНЛАР

Бир куни ҳайвонлар шундай қарор қилишибди:

— Ҳизмизга бошлиқ сайлаймиз!

Ҳаммаси бир ерга тўпланишиб, яқдиллик билан бошлиқ қилиб итни сайлашибди. Итга қиладиган ишининг нозик томонларини тушунтириб, унинг бошини бошлиқларга хос, чиройли патлар билан безашибди ва ўзини қандай тутиши кераклиги, қўйингки, нима лозим булса, хаммасини ўргатишибди. Сўнгра унинг шаънига байрам уюштиришиб:

— Қон чиқариш учун қўй сўямиз,— дейишибди.

Айтгандек қилиб, бир қўйни сўйибдилар-да, ичак-чавоқларини болаларига беришиб:

— Югуриб бориб, мана буларни бир чеккага ташлаб келинглар,— дейишибди.

Ана шунда улар, жирканч бир ишнинг гувоҳи бўлибдилар, ит ўтирган тахтиравонидан тушиб қўй ошқозонини еб қўйибди.

Буни кўрган ҳайвонлар, ҳар тарафдан югуриб келиб, нафрат билан:

— Қаранглар, қаранглар, бу ит нимани еяётибди! Биз эса уни бошлиқ қилиб сайлабмиз-а — деб қичқаришибди.

Шу кундан бошлаб, ҳеч кимнинг у билан иши бўлмабди. Мана шунинг учун ҳам ит, итлигича қолиб, ҳеч қачон бошлиқ бўла олмаган экан.

ИТ БИЛАН ЛАЙЛАК

Қадим ўтган замонда, бир ёввойи ит яшаган экан. Бир куни анча илонбалиқ тутиб, ҳаммасини бир ўзи еб қуйибди. Балиқнинг суяги томоғига тикилиб қолибди. Ит ўлар ҳолатда ётганда, ёнидан лайлак утиб қолибди. Бу ахволни куриб, итнинг томоғидаги суякни олиб ташлаб:

— Хўш, ит, сени қутқариб қолганим учун қанча меҳнат ҳақи тўлайсан?— дебди.

Бунга жавобан ит:

— Нима учун сенга ҳақ тўлашим керак? Бунга қанча қилибсан-ку жуда! Узун тумшукни худо сенга шунинг учун берганини билмайсанми?— дебди.

Бир кун ўтгач, лайлак яна итнинг олдига келиб.

— Азизим, якшанба куни меникига меҳмонга бор,— деб таклиф қилибди.

Ит якшанба куни лайлакникига ташриф буюрибди, у эса маниокадан овқат тайёрлаб, узун буйли, тор бўғизли кўзага солиб, итнинг олдига қуйибди.

— Овқатдан татиб кўр. Жудаям мазалик-да!—дебди.

Ит эса кўзанинг атрофида айланиб, гоҳ у ёғидан, гоҳ бу ёғидан яқинлашиб курибди, қани энди кўзанинг бўғизига тумшугини тиколса! Шунда лайлак ўз тумшуги билан озгина овқат олиб берган экан, ит бир дақиқада ялаб, еб қуйибди.

Ит очдан-оч уйга қайтадиган бўлибди, йулда кета туриб, кўзига ҳеч нарса кўринмас эмиш. Йўлда эса ҳайвонларни тутиш учун хандақ казиб қўйилган бўлиб, кузи кўрмай унинг ичига тушиб кетибди. Ит акиллаб-акиллаб ҳайвонларни ёрдамга чақириб чарчабди, қани биров ёрдамга келса. Мана шунда, қаердандир пайдо бўлган лайлак, осмондан учиб ўтиб қолибди. Итнинг инграганини эшитиб, пастлаб келиб, хандақнинг оғзига кўнибди-да:

— Сенга нима бўлди?— деб сўрабди.

Ит эса унга жавобан:

— Кўрмаяпсанми, қопқонга тушиб қолдим, чиқиб

кетолмаяпман. Лайлаквой, мени яна бир бор қутқар. Дўстлигимиз ҳурмати, мени бу ердан чиқариб ол,— дебди.

Лайлак бўлса:

— Мен сенга бошқа ишонмайман! Томоғингдан суякни олганимда, ҳақимни тўлашдан бош тортиб, устимдан кулган эдинг! Ҳозир сенга яна бир бор яхшилик қиладиган бўлсам, мени еб қўйсанг керак. Шунинг учун жазаингни тортиб ётавер,— дебди.

Шундай қилиб, ит тутқунликда қолиб кетибди.

ТОШБАҚА БИЛАН ИТ

Эҳтиёткор тошбақа ҳар доимгидек шошмай, бир сават манго мевасини елкасига олган ҳолда, йўлда желлаётган экан, қаршисидан ит чиқиб қолибди. Бир-бирларига яқинлашиб келгач, ит тошбақани саволга тугитибди:

— Онагинам, қаерлардан келяпсан?

Тошбақа эса шундай дебди:

— Оҳ, чиябўрилар авлодига мансуб бўлмиш менинг азиз дўстим, наҳотки кўрмаётган бўлсанг, манго меваларини йиғиб келяпман.

— Эртага мени ҳам ўзинг билан ола кет,— илтимос қилибди ит. Мен бундай меваларни жудаям хуш кўраманки, манго учун жонимни беришга ҳам тайёрман!

Шундан сунг эртасига улар иккиси биргаллашиб, манго теришга йўл олибдилар. Аммо, тошбақа ўз ҳамроҳини огохлантириб:

— Гапимга қулоқ сол, мўлжалдаги ерга аста, оёқ учида юриб кириб боргин. Бошингга пишган мева шап этиб тушган тақдирда ҳам миқ этма, акс ҳолда қишлоқдан одамлар югуриб келиб, таъзиримизни беришади. Ҳа, улар билан ҳазиллашмаган маъжул,— дебди.

Шу сўзларни айтиб тугатмайқ, манго меваси шап этиб тошбақанинг бошига келиб тушибди. Тошбақа бақриб юборган экан, ит унинг устидан кулибди. Шунда тошбақа унга қараб:

— Бировнинг устидан кулиш осон! Қандай оғриганини билсанг эди!— дебди.

Бир оз ўтгач, итнинг бошига ҳам бир мева келиб тушибди. У шунақанги дод-вой кўтарибдики, қишлоқдагилар эшитиб, бир тўда бўлиб дарахт тагига югуриб келиб:

— Бизни таламоқдалар, бизни таламоқдалар!— деб қичқира бошлабдилар.

Ит чаққонлик қилиб, зум ўтмай қочиб қолибди. Шурлик тошбақани булса, бир неча қадам судралмай туриб тутиб олишибди.

— А-а, мана ким бизнинг меваларни ўғирлаётган экан. Ҳа, майли, ҳечқиси йўқ,— дермиш одамлар.— Бунинг учун биз уни еймиз. Тошбақанинг гўшти жуда ширин бўлади!

Шундан сўнг тошбақани бир болага топширишиб, ўзлари итни қувиб кетишибди. Айёр тошбақа эса, ўз қоровулига шундай дебди:

— Менга қара, кичкинтой, юр биргалашиб дарёга борамиз, сен мазза қилиб чўмиласан, мен эса иссиқ қумда чўзилиб ётаман.

Бола ҳавотирланиб:

— Мени лакиллашиб, қочиб кетмоқчисан-да!— дебди.

Тошбақа унга эътироз билдириб:

— Бундай дейишга, қандай тилнинг борди? Бировларни алдаш — меннинг касбим эмас!— дебди.

Улар дарёга етиб келганлари ҳамоноқ, тошбақа ўзини сувга отибди-да, чаққонлик билан сузиб кетибди! Дарёнинг ўртасига сузиб боргандан сўнггина, бола томон қичқириб:

— Менга мўлжалланган калтаклар, бугун сенинг бошингда синадиган бўлди, хайр, кичкинтой!— дебди.

Бола эса дарё бўйида туриб, йиғлар, сочларини юлар эмиш. Бу ҳақда қарияларнинг ажойиб бир гапи бор:

— Бир нарсани қўлга киритгач, қўйиб юбориб ачинма.

ҚУРБАҚА, БУҚАЛАМУН, ҚОПЛОН ВА ЧУМОЛИХҲУР

Қурбақа билан буқаламун, одамлар яшайдиган кишлоқдан унча узоқ бўлмаган ерда ахил истиқомат қилишар экан. Бир кун қурбақа, буқаламунга шундай дебди:

— Оҳ, азиз дўстим, бундай кўшничлик менга канчалик азоб беришини билсанг эди! Одамлар қуниган тузоққа тушиб қолмай деб, доим жон халакман. Мага шу доимий ҳавотирлик пировардида меннинг қонимни бузаяпти. Бир умр даволаниш, бир умр аччиқ дориларни ичиб юриш... Кел, пастдаги текисликка кўчамиз!

Бундан ташқари яна одамларнинг тинмай вақирлашларидан ҳам қутуламиз.

Шундай қилиб улар текисликда уй-жой қилиб яшай бошлабдилар. Кунлардан бир кун қурбақа яна гап бошлаб:

— Биласанми, дўстим, одамлар бу ердан бизни топиб олмасликлари учун ҳовли тўйи қилиб ўтирмаймиз. Қўшиқ айтиб, ноғора чалаётганимизни улар эшитиб қолсалар борми, аҳволимиз чатоқ бўлади,— дебди.

Буқаламун, аввал бу гапларга кўнибди, кун ўтган сайин бундай ҳаёт жонига тега бошлабди. Шундан сўнг яқин орадаги чакалакзорга бориб, дидига мос келадиган бир дарахтни танлаб, ундан ноғора ясаб олибди. Бунга кўрган қурбақа:

— Сенинг бу қилмишинг ёмон оқибатларга олиб келишини биласанми?— дебди.

Буқаламун бунга жавобан оёқ панжасини қимирлатиб, қўявер дегандек:

— Менга бари бир.— дебди.

Қурбақа бундай қайсар билан энди келишолмаслигини англагач, болаларига:

— Қани, кетмонни олинглар,— дебди.

Ҳаммаси биргалашиб кетмон билан ўзларига уя кавлабдилар. Буқаламун эса ноғора чалишини қўймабди: така-тум, бака-бум, бака-бум! Ноғоранинг товушини эшитган одамлар, текисликдаги чакалакзорга ўт қўйиб юборибдилар.

— Агар у ерда қандайдир ҳайвон бўлса,— дейишибди улар,— албатта иссиққа чидолмай қочиб чиқади!

Қайсар буқаламун оловда куйиб тамом бўлибди, қурбақа эса ўз болалари билан уяда жон саклаб қолибди. Уша ерда яшовчи қоплон билан чумолихўр бўлса, ёнаётган чакалакзордан бир амаллаб қутилиб чиқиб, болаларини олиб, тирақайлаб қочиб қолишибди.

Қоплон билан чумолихўрни кўрган овчилар, улар ортидан таъқиб қилиб, қувиб кетишибди. Ҳайвонлар ёнаётган майдонни айланиб ўтиб, ўзларини яна чакалакзорга уришибди. Овчилар чакалакзорнинг қолган қисмини ҳам ёқиб юборибдилар. Мана шунда чумолихўр ҳам қурбақа сингари ўзига уя кавлаб, хотини ва болачақаси билан кириб олибди. Қоплон эса қаерга яширинишни билмай, жон ҳолатда у ёқдан-бу ёққа чопибди. Ниҳоят, олов ҳалқаси қоплон атрофини ўраб олибди. Чорасиз қолган қоплон, чумолихўрга мурожаат қилиб,

уни ҳам оиласи билан уз уясига киритишни илтимос қилибди.

— Нима ҳам қилардим, тезроқ кирақолинглар!— дебди чумолихўр.

Ўт гуриллаб ёнар экан, ҳайвонлар уя ичида жимгина жон сақлаб ўтиришибди.

Олов ўчгач, одамлар куйиб жизғанақ бўлган ҳайвонларни йиғиб олиш учун келишибди. Қоплон чумолихўрға миннатдорчилик билдириб, бир зумда қорасини учурибди. Чумолихўр эса уз оиласи билан уяда ётаверибди.

Овчиларнинг ичида энг ёши чумолихўрни кўриб қолиб, уяси олдиға келиб:

— Ҳой, чумолихўр, болаларингга айт, буёққа чиқишин!— дебди. Чумолихўр шундай жавоб берибди:

— Уларнинг исмини биласанми? Йўқ? Унда қулоқ сол. Менинг энг кичкинамининг исми «Бизни лакиллаатиб бўпсан». Шунинг учун йўлингдан қолма!

Бу эртакни ёзишимиздан мақсад шуки, доим бир нарсани ёдда сақлаш керак, яъни донишмандлар маслаҳати билан иш тутиб, фаложат пайтида бир-бирига ёрдам бериш керак.

ТОШБАҚА БИЛАН ҚУРБАҚА

Тошбақа энди уйдан чиқишга тайёрланиб турган экан, остонада ҳамма ёғини сўғал босган, қўрқинчли бир қурбақа турганини кўриб қолибди. Тошбақанинг болалари бундай бадбашарани кўриб, қўрқиб кетганларидан бурчак-бурчакка беркиниб олишибди. Шунда тошбақа қурбақаға мурожаат қилибди:

— Агар мен сени бундай касалдан ҳалос қилсам, унинг эвазига менга нима берасан?— дебди.

— Агар сен мени даволасанг,— жавоб қилибди қурбақа. — Мен сенга ўла-ўлгунимча ҳалол хизмат қиламан.

Тошбақа қурбақа танасидаги ҳамма сўғалларни кесиб олиб, бир идишга солибди-да, омборға беркитиб қўйиб, қурбақаға янги кийим кийдирибди. Қурбақа бадани гўзал ва силлиқ бўлиб қолганини кўргач, тошбақаға хизмат қилишни истамай қолибди. Уй бекаси уни далаға чиқиб, маниока йиғишга чақирса, қурбақа муғамбирлик қилиб, касалман деб бормабди.

Қурлардан бир куни тошбақа уйда йўқлигида, қурбақанинг олдиға шер билан қоплон меҳмон бўлиб келибди. Қурбақа албатта уларни жуда яхши кутиб олиб, дарров чиройли кийимларини жийиб, гўзал бўлиб чикибди-да, ҳурматли меҳмонлар учун далага бориб маниока териб келишга ҳам эринмабди. Сўнгра уни ўғирда майдалаб, қушиқ хиргойи қила бошлабди:

*Оҳ, жонгинам, шер менга ҳамроҳ бўл!
Оҳ, жонгинам, қоплон менга ҳамроҳ бўл!
Тошбақага хизмат қилиб чарчадим,
Унинг кўзларига қарашга менда юрак йўқ,
Чунки, кўзлари дузах мисол, қўрқинчли!*

Маниокани ун қилиб туйгач, ундан қурбақа нон ёпибди, шер билан қоплон мацца қилиб овқатлангач, уйларига кетишибди. Тошбақа далада роса ишлаб, чарчаб, уйга келиб овқат сўраган экан, қурбақа ҳар галгидек тупроқда думалаб ётиб, тобим йўқ деб ғинғиллабди:

— Кўряпсан-ку, соғлиғим жуда ҳам ёмон!

Аммо шунга қарамай, тошбақа тайёрлаган кечки овқатни мацца қилиб еб олибди. Унинг бу одати, ҳар куни давом этаверибди.

Бир куни тошбақага қари бир пакана одам дуч келиб қолиб:

— Менинг кўзим ёмон оғрияпти, уни тузатсанг сенга бир гап айтаман,— дебди.

Тошбақа унинг кўзини икки марта ялаган экан, соппа-соғ бўлиб қолибди. Тошбаканинг бошига тушган савдодан хабар топган пакана:

— Қурбақани далага чиқиб кетаяпман деб алдагинда, ўзинг бирон ерга беркиниб ол. Шунда унинг қандай ҳунар кўрсатаётганини ўз кўзинг билан кўрасан,— деб тошбақага маслаҳат берибди.

Тошбақа қария қандай ўргатган бўлса шундай қилибди. Бир маҳал қараса, шер билан қоплон уникига меҳмон бўлиб келишибди-ю, қурбақа уларни зўр зиёфат билан кутиб олибди. Тўсатдан уларнинг олдида тошбақа пайдо бўлиб қолгач, қурбаканинг жони чиқиб кетиб, омборга югуриб бориб ўз сўгаллари солинган идишни олибди-да, бутун баданига сепиб, қочиб қолибди.

Шундан сўнг, шернинг уйига ўзининг аввалги қўрқинчли қуринишида кириб келган экан, шер унга:

— Мен сени танитайман,— дебди.

Буни эшитгач, қоплонникига югуриб борибди, қоплон ҳам:

— Сен кимсан? Мен сени танитайман,— дебди.

Нима қиларини билмай қолган қурбақа яна ўз бекаси,— тошбақанинг олдига қайтишга мажбур бўлибди. Тошбақадан кечирим сўраган экан, уни гўзал ҳолатига қайтарибди.

Шундан бери қурбақа, фақат тошбақа учун нон ёпар эмиш.

ТЎТИҚУШ БИЛАН ЧҶЧҚА

Кунларнинг бирида келиб-келиб чўчқани йўлбошчи қилиб сайлабдилар. Шу муносабат билан чўчқа катта зиёфат бермоқчи бўлибди. Ҳамма нарса тайёр бўлса ҳам чўчқа ўзига йўлбошчилик белгиси бўлмиш қизил патдан топаолмабди. У ахтарган пат эса, фақат тўтиқушнинг думидагина бўлар экан. Шунинг учун у тўтиқушнинг олдига келиб, гап бошлабди.

— Думингдаги чиройли патлардан менга ҳам бер, илтимос қиламан!— дебди.

Тўтиқуш унга ҳар-хил катталиқдаги патларидан берибди.

Бир неча кун утгач, ўзи ҳам зиёфат бермоқчи бўлибди. Ҳамма нарса тайёр бўлибди-ю, фақат овқатга қўшиш учун озгина тери етмай қолибди. Тўтиқушнинг ёдига таниш чўчқа тушиб қолиб, ўшанинг олдига борибди.

— Менга елкангдаги теридан бир парча бер,— деб илтимос қилибди у.

Чўчқа орқасини ўгириб, унинг қўлига пичоқ берибди-да:

— Нима ҳам қилардим, кесиб олақол,— дебди.

Тўтиқуш бўлса, чўчқанинг думидан то гарданигача узун қилиб терисидан кесиб олибди. Чўчқа ҳаммаёғи қонга бўялган ҳолда оғриқнинг зўрлигидан зўрға нафас олиб, ўлар ҳолатда ётар экан, унинг жажжи болалари тўтиқушнинг олдига югуришиб боришиб:

— Бизнинг онамизни нима қилиб қўйдинг! Улай деб ётибди, ҳаммаси шунинг учунки сен унинг терисидан катта бир бўлагини кесиб олгансан!— деб дуқ қилишибди.

Тўтиқуш бўлса терини олибди-да, қайтиб чўчқанинг олдига борибди.

Қимматли чўчқажон,—дебди у.—Биз иккимиз бир-биримиз билан шундоқ аҳил ва иноқ яшаймизки, биримиз мухтож бўлган нарсага иккинчимиз ҳечам йўқ деб айта олмаймиз. Сен мендан пат сўраган эдинг, мен жон-жон деб бутун бошли думимни юлишга розилик бердим. Сен эса мендан ўз терингни аямадинг, энди булса шунинг учун касал бўлиб ётибсан.

Чучқа бўлса, оғриқнинг зўрлиги ва қуввати йўқлигидан жавоб беришга ҳам мадори келмабди. Шунинг учун тўтиқуш тезда халтасини олиб, унинг ичидан терини чиқарибди-да кесилган жойга босибди. Буни қаранг-ки, тери бир онда билинмайдиган бўлиб, битиб кетибди-ю, чучқа соғайиб қолибди. Шунда тўтиқуш унга:

— Энди сен мен берган патларни топгин-да, қаердан юлиб олган булсанг уша ерга қадаб қўй,— дебди.

Аммо чучқа қанча уринмасин, бунинг уддасидан чиқаолмабди, чунки унинг ўрнидан янгиси ўсиб чиқабошлаган эканда. Буни кўрган тўтиқуш чўчқага қараб:

— Сен уларни қайта ўрнига қўйишни уддалай олмадингми, мен яна сенинг терингдан катта бир бўлагини кесиб оламан,— дебди.

Буни эшитган чўчқа жаҳли чикиб тўтиқушга ташланиб қолибди. У билан ҳазиллашмаётганини кўрган тўтиқуш, қўрқиб пир этиб учиб кетибди-да дўстликни йиғиштириб қуйиб, чучқага яқинлашмайдиган бўлибди.

ТУСТОВУҚ БИЛАН МБАМВУ ИСМЛИ ИЛОН

Тустовуқ билан Мбамву исмли илон дўст тутинишган бўлиб, ҳар иккиси бир-бирининг ҳурматини жойига қўйиб, тинч ҳаёт кечиришар экан. Кунлардан бир кун тустовуқ илонга қараб:

— Мбамву холажон, менинг болаларимга кўз-қулоқ бўлиб тургин. Улар жуда ҳам уйинқароқ, дуч келган жойда югуриб юришади, ҳар ерни кавлаб қўришиб, доим бирон нарса ахтариб, ейиш иштиёқида бўлишади. Аммо бу дунёда шундай ҳайвонлар ҳам борки, улар доимо мени ва болаларимни тутиб олиш пайдалар. Мен шулардан қўрқаман,— дебди.

Бунга Мбамву шундай жавоб қилибди:

— Сен ҳам, мен ҳам — мана шу она ер фарзандимиз, сен ҳам, мен ҳам — уни бир хилда босиб юрамиз, шунинг учун биз ҳаммамиз, бир оила фарзандларимиз десам ҳам булади. Болаларингни менга қолдириб кетавер, мен уларга кўз-қулоқ булиб тураман.

Улар мана шундай, тинчлик-тотувликда яшашар эканлар. Кунлардан бир кун тустовуқнинг битга боласи йуқолиб қолибди.

Ҳамма ҳайвонлар бундан саросимага тушиб қолган бир пайтда, илон бошини аста кутариб, қулоқ солибди-да, яна бошини пастга тушириб ётаверибди.

Тустовуқ илоннинг олдига югуриб келиб:

— Мбамву холажон, менинг кенжатойим ғойиб булиб қолди, кун бўйи ахтараман уни, ҳаммаси беҳула, у ҳатто товуш ҳам бермаяпти! Сен бўлсанг бу ерда бепарво ётиб, қимирлашни ҳам хаёлингга келтирмайсан! Бу нима деган гап? Ҳақиқий дустлар, нахотки шунақа бўлса? Оҳ, афсус, сен бизнинг дўстлигимизни қадрламас экансан! — дебди, кўз-ёш қилиб.

Мбамву бўлса, унга:

— Тустовуқ, азизим, сен гапираётган гапларни эшитиш, мен учун уят! Марҳамат қилиб ўзингни босиб ол, биргалашиб болангни ахтарамиз. У, ё ерга кириб олган, ёки осмонга чиқиб кетган. Биз ҳозир бу ерда ҳар бир бурчакни кўздан кечириб чиқамиз, ишончим комилки, уни албатта топамиз. Мабодо кичкинани бирон йиртқич ўғирлаган бўлса, мен у жиноятчини албатта тутиб оламан, ана ўшанда у ўз жазосини тортади, менинг сўзимга ишонишинг мумкин! — дебди.

Тустовуқ қайғурган ҳолда:

— Оҳ, Мбамву, тўғри гапираяпсанми, ёки қабиҳ бўҳтонми, фақат ўзингга аён! — дея олибди холос.

Кичкинани қидириб-қидириб, ҳеч қаердан топиша олмабди. Тустовуқ уйига хомуш қайтиб келиб қараса, яна иккита боласи йўқ эмиш. Яна кўз-ёш қилабошлабди-да, сўнгра ҳазилакам жаҳли чиқмабди.

— Илон мени алдаяпти! Менинг болаларимни ўшанинг ўзи еган — бошқа ҳеч ким эмас! Шунинг учун мен ҳозир овчиларни чақириб келаман, улар чакалакзорга ўт қўйсинлар. Ана ўшанда Мбамву ўз жазосини тортган бўлади. Менга шундай ёмонлик қилдими, бас, мен ҳам уни аямайман! — дебди тустовуқ узига ўзи.

Шундан сўнг тустовуқ овчиларни чақиргани кетибди.

Улар келиб, чакалакзорнинг тўрт томонидан ўт ёқиб юборибдилар. Қўрқиб кетган Мбамву, қўлига найини олиб, чалиб тустовуқни ёрдамга чақира бошлабди. Тустовуқ унинг олдига келиб:

— Сенга нима даркор?— деб сўрабди.

Илон бўлса:

— Агар қўлингдан келса, мени қутқар,— деб ёлворибди.

— Сеними, сендек ҳиёнаткорни-я? Ахир сен бизнинг дўстлигимизга хиёнат қилдинг-ку!— дебди тустовуқ жаҳл билан.

Аммо Мбамву ялинишда давом этиб:

— Оҳ, қадрдоним, мен энди дўстликнинг қадрига етиб, уни кўз қорачиғидек асрашга суз бераман, фақат қутқар!— дермиш.

Раҳми келган тустовуқ, бўйинини энгаштирган экан, илон судралиб унинг елкасига чиқиб олиб, бутун танасига ўралиб, чирмашиб олибди, тустовуқ парвоз қилиб уни олов ичидан олиб чиқибди. Олов эса ҳаммаёқни ўраб олиб, бир текисда ёниб келаётган экан. Фақат дарёга етиб борганларидагина тустовуқ ерга тушишга қарор қилибди, қараса маккор Мбамву унинг танасини борган сари қаттиқроқ қисабошлаётган эмиш. Тустовуқ бунга ҳайрон бўлиб:

— Хуш, энди нима дейсан? Мен эмасмидим, дўстликни қадрлаш ва асраш сенинг қўлингдан келмайди деб исботлашга ҳаракат қилган? Сен эсанг бунинг аксини уқтирдинг. Энди бўлса, мени бўғиб ўлдиришга ҳаракат қиляпсан, шундайми?— деб сурабди.

Мбамву эса:

— Нималар деяпсан, тустовуқ азизим, мана каратин, ҳалқани бўшатишман,— дебди айёрлик билан.

Илон шундай деб тустовуқнинг танасини ўраб олган ҳалқани аста бўшатибди, аммо томоғини борган сари қаттиқроқ қисабошлабди. Буни кўрган тустовуқ: «Қутулишнинг ҳаракатини қилмасам бўлмайди, акс ҳолда ерга қўнган замонимоқ у мени бўғиб ўлдиради!»— деб ўйлабди.

Қўрқувдан кўзини чирт юмибди-да, қирғоқ бўйидаги буталар ичига қўниб, чакалакзор бўйлаб жон ҳолатда югуриб кетибди.

Мбамву эса унга жон-жаҳди билан ёпишиб олиб, шундай дер эмиш: «Ҳечқиси йўқ, у мени ташлаб юборолмайди!»

Тустовуқ шундай тез чопибдики, натижада буталар шохларига урилиб, танасидаги майда патлари юлиниб, илонни унга тиқилиб қолибди. Нихоят илон нафас ололмаи тустовукни қўйиб юборибди. Шу ондаёқ тустовуқ дарахтга учиб чиқиб, ўша ердан илонга қараб:

— О Мбамву, мана шуми дўстлик? О Мбамву, сен менинг болаларимни еганингда ҳам мен сени кечирган эдим. Бу камлик қилгандек, мени ҳам нобуд қилмоқчи бўлдинг. Энди бўлса сени ер ютсин, патларим томоғингга тиқилиб, ўлгин,— дебди.

ТАНТИҚ ҚИЗ

Бир кишининг гўзал қизи бўлган экан. Уйи эса дарёнинг тик қирғоғида бўлиб, уй ёнида баланд бўйли пальма дарахти усган экан.

Кунлардан бир кун қиз шу дарахтнинг энг учидаги ёнғоқни олиб тушган йигитга турмушга чиқишини эълон қилибди.

Бу гапдан хабар топганлар қизнинг уйига кела бошлабдилар.

— Мен сенга уйланмоқчиман,— дебди унга йигитлардан бири.

Қиз бўлса унга қараб:

— Менга уйланадиган йигит ҳув анави дарахтнинг энг учидан ёнғоқ олиб тушиши керак,— дебди.

Нима ҳам қиларди, йигитча дарахтга чиқиб, энди ёнғоқни оламан деб қўлини чўзса пастда турган қиз бақариб:

— Йўқ, йўқ, буниси эмас, юқоридагисини,— дебди.

Шундай қилиб, гоҳ у ёнғоқни, гоҳ бу ёнғоқни оламан деб, йигитча охири дарахтдан қулаб, тўғри дарёга тушибди-ю, чўкиб кетибди.

Яна бир ёш йигит келибди. У ҳам қизга ўз дардини айтиб:

— Мен сенга уйланмоқчиман,— дебди.

Тантиқ қиз эса унга жавобан:

— Дарахтнинг учидаги ёнғоқдан олиб берсанг, мен сеники бўламан, ололмасанг — ўзингдан кўр,— дебди.

Бу йигит ҳам дарахтга чиқибди, энди ёнғоқ оламан деганда, пастда турган қиз бақариб:

— Йўқ, йўқ, буниси эмас, юқоридагисини!— деяверибди.

Иккинчи йигитча ҳам дарахтнинг учидан қулаб, дарёда ғарқ бўлибди.

Шу тариқа ҳамма, кимки тантиқ қизга қўйланаман деб келган бўлса, бари ҳалок бўлибди. Никоят, кунлардан бир кун пигмей йигити кириб келибди. Уни кўрганлар кула бошлашибди, чуқур дарёни кўрсатишиб, эсинг борми, нима сен ҳам дарёда ғарқ бўлмоқчимисан, дебдилар. Пигмей бўлса, ҳеч кимнинг гапига қулоқ солмай, қандайдир қўшиқни ҳиргойи қилганча дарахтга чиқабошлабди. Қиз эса пастда туриб, тинмай бақирармиш: «Буниси эмас, бошқаси, юқоридагисини!»— пигмей бўлса пальманинг энг учига чиқишни уддалаб, ёнғоқдан узибди-да, енгилгина сакраб пастга тушибди. Шундай қилиб пигмей тантиқ қизни хотинликка олиб, у билан бирга уйига кетибди.

НИМА УЧУН ҚАЛДИРҒОЧ ОСМОНДА ЯШАЙДИ

Қалдирғоч иккита бола очибди — иккиси ҳам қиз экан. Қизлар вояга етиб, турмуш қуришибди-да, биттаси ерда, иккинчиси осмонда яшай бошлабди. Қизларидан бири, яъни ерда яшайдигани, кўзи ёрийдиган бўлиб қолибди, буни эшитган она қалдирғоч, унинг олдига шошилибди. Энди ерга яқинлашиб қолганида, унга осмонда яшайдиган кизининг ҳам кўзи ёрийдиган бўлиб қолганини етказишибди. Қалдирғоч орқасига бурилиб, осмонга қараб учиб кетибди.

Бечора она қалдирғоч энди иккинчи қизи яшайдиган қишлоққа яқинлашиб қолган экан, ерда яшайдиган қизинг ўлим талвасасида ётибди, деган хабарни эшитибди. У яна орқага бурилиб, ерга томон учиб кетибди.

Мана шундай қилиб, ерда яшайдиган биринчи қизи қишлоғига яқинлашиб қолган экан, иккинчи қизи, яъни осмонда яшайдигани ҳам ўлай деб ётганлигини айтибдилар. Қалдирғоч бурилиб, орқага учиб кетибди. Ана шундан бери, бечора қалдирғоч гоҳ юқорига қараб, гоҳ пастга қараб учар эмиш. Ерга яқинлашишига озгина қолганда, бурилиб осмонга қараб парвоз қилар, осмонуфалакка чиққач, яна ерга қараб шўнғир эмиш.

Ҳеч қачон ерга яқинлашиб келиб қўнолмас, осмонга чиқиб, у ерда ҳам қўним билмас экан. Туну-кун умрини шу тариқа ҳавода утказар эмиш.

КҰРШАПАЛАК ТҰҒРИСИДА ЭРТАК

Ҳайвонлар тупланишиб, ўтган авлоду-аждодлар руҳини ёд этиб, йиғин қилмоқчи бўлишибди. Бу йиғинга кўршапалак ҳам келибди. Уни кўрган ҳайвонлар.

— Келиб яхши қилибсан, аммо биз ҳайвонлар зотига мансубмиз, сен бўлса учасан, демакки, қушларга мансубсан,— дейишибди.

Сўнгра кимдир шундай дебди:

— Қани у кулиб кўрсин-чи, биз эса унинг тиши бор, йўқлигини биламиз.

Шунда кўршапалак кулиб юборибди: «Ҳа, ҳа, ҳа!» Ҳайвонлар ҳайратдан ёқа ушлаб:

— Қаранглар, унинг тиши бор экан! Демак у ҳайвонлар зотига мансуб,— дейишибди.

Шундан сўнг кўршапалак улар билан қолиб таомларни биргаликда баҳам кўрибди.

Бир оз вақт ўтгач, кўршапалак қушлар ҳам ўтган авлоду-аждодлар руҳини ёд этиб, йиғин қилмоқчи эканликларини эшитиб қолибди. Шунда у қушлар ёнига учиб келибди, улар эса:

— Сен ахир ҳайвонсан-ку, бу ерга нега келдинг?— дейишибди.

Лекин кўршапалак қушлар сингари учиш қобилиятига эга эканлигини намоён қилибди, қушлар бўлса уни ўзлари билан олиб қолишибди.

Мана шундай қилиб кўршапалак, ўз қанотлари ва тишлари туфайли, гоҳ ҳайвонлар билан, гоҳ қушлар билан овқатланар экан.

ДАНГАСА БИЛАН БУҚАЛАМУН

Қадим замонда дангаса билан буқаламун дўст бўлиб яшашган экан. Кунлардан бир кун иккиси бир бўлиб, умумий экин майдонларига ишлов бериш учун далага чиқишибди. Шунда дангаса:

— Буқаламун, кел мен ўт юлай, сен эса иккимизга тегишли майдон чегарасини ўраб чиқ,— дебди.

Буқаламун ўзига буюрилган ишни тезда уддалаганини кўрган дангаса:

— Буқаламун, кел мен дарахт кесиб келай, сен эса қолган ўтти юл,— дебди.

Буқаламун бунга ҳам рози бўлибди ва тез орада

майдонни ўтдан тозалаб қўйибди. Буни кўрган дангаса, яна гапга тушибди:

— Буқаламун, дарахтни сен кесақол, мен пишган ҳосилни йиғиб оламан.— дебди.

Буқаламун яна рози бўлибди-да, ҳамма дарахтларни кесиб чиқиб, майдонни тозалаб, буғдой сепиб чиқибди. Бечора буқаламуннинг бошига ит куни тушибди!

Мана буғдой ҳам пишиб етилибди, дангаса яна ўз дўстига мурожаат қилибди:

— Буқаламун, сен буғдой ўришга борақол, мен уни офтобда қуритиб, янчаман,— дебди.

Буқаламун буғдойни ўриб бўлгач:

— Мен учун ҳам буғдой янчиб берасан, акс ҳолда болаларим очликдан нобуд булади,— дебди.

Аммо, дангаса ҳамма ҳосилни узига олиб қолибди. Ишлайвериб, озиб-тўзиб кетган, очликдан тинка-мадори қуриган бечора буқаламун қабила бошлиғи олдига бориб, дангасани суд қилишни талаб қилибди. Бошлиқ иккисини ҳузурига таклиф қилибди. Кириб келган дангаса шу заҳоти ғазаб билан:

— Нима?! Мана шу нимжонгина маҳлуқ, бизнинг экин майдонимизга ишлов берибдими? Ахир унда ўроқ ҳам, кетмон ҳам йўқ-ку!— деб ўзини оқлай бошлабди.

Буқаламун бўлса:

— Қаранглар, ишлайвериб қандай озиб кетдим, мана бу дангаса эса ҳар замонда сув олиб келарди холос. Энди бўлса ҳосилни мен билан баравар бўлишгиси келмаяпти. Қайси замонда шундай бўлган?— дебди.

Қабила бошлиғи обдон ўйлаб кўргач, шундай қарор қилибди:

— Сени дангаса бир кунмас, бир кун бу айёрлигинг бошингга етади. Қарагин, бечора буқаламуннинг қандай силласи қуриб қолган, сен эса ишсиз шаталоқ отиб, дарёда мазза қилиб чўмилиб юргансан.

Шу гаплардан сўнг, дангаса ҳамма ҳосилни буқаламунга берибди.

Шунинг учун айтишади-да, дўстларинг меҳнат қилаётганда, қараб туриш инсофдан эмас. Қўлингдан келганча уларга ёрдам бер.

ИККИ ХОТИНЛИК ЭРҚАК

Бир кишининг икки хотини бўлган экан. Катта хотини бефарзанд бўлиб, кичигининг бешта боласи бор экан.

Эр хотинлари учун банан плантациялари барпо қилиб берган экан. Бананлар пишиб етилгач хотинлари уларни йиғиб олиш учун йўл олишибди. Ҳосилни йиғиб олгач уйга қайтар эканлар, болалар дув этиб оналари олдига югуриб бориб, уни ўқиб, қучоқлай бошлабдилар-у, каттасини кутиб олиш учун ҳеч ким чиқмабди. Бу ҳол бечорааёлга жуда-жуда алам қилибди.

Бир куни кичик хотин қаергадир иш билан кетиб, каттаси қишлоқда қолибди, бир қозон мазали овқат тайёрлаб, болаларни чақириб, ҳаммасининг қоринини тўйғазибди. Аммо, овқатни еб бўлган болалар, ташқарига чиқиб, бутун қишлоқ эшитадиган қилиб кўшиқ айта бошлабдилар:

Бефарзанд қорнимизни тўйғазди!
Бефарзанд қорнимизни тўйғазди!

Бундай гапларни эшитган аёлни қайғу босиб, ўзига шундай дебди:

— Яна уларга бирон марта овқат берадиган булсам, худоё ўзим болага айланиб қолай!

Эртаси куни у яна худди биринчи кунгидек мул овқат пиширибди, болалар овқат ҳидини сезиб югуриб келишган экан, уларни овқатга таклиф қилмабди. Бундай бераҳмликка чидай олмаган болалар, йиғлаб-йиғлаб кетишибди. Кейинги куни ҳам шундай иш такрорланибди. Кичкина хотин уйга қайтиб келиб қараса, болаларнинг кўзида ёш, ранглари бир холатда.

— Нима бўлди?— деб суриштира бошлабди у.

Болалар албатта, уларга бу ерда овқат бермаганларини айтиб, шикоят қилишибди, шунда оналари овсинидан жахли чиқиб, ғазабини юрагига тугиб қўйибди.

Бу пайт бефарзанд хотин азобда қийналар, қандай бўлса ҳам фарзанд кўриш йўлини ахтарар экан. Бу туғрида туну-кун ўйлаб, тинмай кўз ёши тўкар экан.

Кунлардан бир куни эри қопкон қўйиш учун кетибди ва уч кундан сўнг, бориб текшириб кўрса жуда кўп ҳайвонлар илинган эмиш. Бир ўзи бутун улжани олиб келаолмабди, шунинг учун юк ташувчиларни таклиф қилиш учун қишлоққа қайтишга тўғри келибди. Ташувчилар келиб, тутилган ҳайвонларнинг гўштини майдалашиб, қишлоққа кўтариб келишибди ва кичик хотин кулбаси олдига туширишибди.

— Нима учун?— деб сўрабди кичик хотин овсинидан,— сен ўз улушингни олиш учун бормаяпсан?

Овсини эса, бировга келтирилган гўштни ҳеч ҳам олгим йуқ, деб жавоб қилибди-да, яна жахл билан қўшимча қилибди:

— Мен ҳали она бўлмаган бўлсам ҳам, ҳар холда катта хотинман, шунинг учун гўштни сеникига эмас, менинг ҳужрамга келтиришлари керак эди!

Шундан сўнг эри бир куни унга:

— Юр, бориб қопқонларни текшириб келамиз. У ерда ниманки қўлга илинса, ҳаммаси сеники бўлади,— дебди.

Улар урмонга боришибди, биринчи қопқонни текширишибди, иккинчисини, қуйингки ҳаммасини, ҳеч бирига бирон нарса илинмаган эмиш.

Уч кундан сўнг эри кичик хотинини қопқонларни текшириб келишга таклиф қилибди. Бориб қарашса, қопқонлар ўлжага тўлиб ётган эмиш! Яна юк ташувчиларни таклиф қилишга тўғри келибди. Ҳамма гўшт яна кичик хотинга насиб қилибди.

Эртасига эри катта хотинни, бефарзандни таклиф қилибди. Аммо, буни қаранг, қопқонлар қуп-қуруқ эмиш. Сўнгра кичик хотинини овга урмонга олиб борибди. Ҳар бир қопқонда ўлжа бор эмиш. Яна қишлоқдан ёрдам сўрашга тўғри келибди ва гўштнинг ҳаммасини кичик хотин кулбасига туширишибди.

Мана шундан сўнггина эрининг жаҳли чиқиб, катта хотинига, бундан буён у билан овга боришни хаёлига ҳам келтирмасликни, чунки у борганида ҳечам омади юришмаётганини айтибди.

Бу гаплар жонидан ўтган бефарзанд хотин урмонга бориб жаҳл устида ўзини осмоқчи бўлибди, аммо, бу аҳдидан қайтибди. Шунга қарамай қишлоққа қайтишга ор қилибди-да, урмонда бир узи якка-ёлғиз яшай бошлабди. Бу ёқдагилар эса уни қидириб-қидириб, ҳеч қаердан топишаолмагач, йўқолганга чиқариб қўйишибди, шунга қарамай эри анча вақт мотамда юрибди.

Йиллар ўтиб кичик хотин вафот қилибди.

Иккала хотинидан ҳам айрилган эр яна янги банан плантацияси барпо этишга киришибди. Бу ишда унга укаларининг хотинлари ва болалари ёрдам беришибди. Майдонни ҳайдаб, ўтини юладиган вақт келганда, келинлар ёрдамдан бош тортибдилар. Шунинг учун бир ўзи меҳнат килаётган экан, бундай қараса, ўрмондан бир аёл чиқиб келибди-да, чопиққа тушиб кетибди: Эр:

— Менга ёрдам бераётган ким бўлди? Ахир укала-

римнинг хотинлари ёрдамдан бош тортган эдилар-ку!— деб хайрон бўлибди.

Уша аёлга яқинлашиб келиб қараса у катта хотинига ўхшаб кетармиш. Шунда хотин ўзи гап бошлабди:

— Бу мен, мен, наҳотки танимаётган булсанг? Ушанда бефарзандлигим учун уйдан кетиб қолган эдим,— дебди.

Бунн эшитган эр, ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетибди-да, хотинига қишлоққа қайтишни илтимос қилибди. Хотини ҳам дарров рози бўла қолибди. Қишлоқдагилар уни кўргач, ёқа ушлаб, қаердан пайдо булиб қолдинг, деб сўрашибди. Аёл эса узоқ вақт ўрмонда якка-ёлғиз яшаганлигини, чунки ҳамқишлоқлари унинг устидан кулиб, масхара қилишлари жонига текканлигини айтибди. Шундай бўлса ҳам одамлар уни тирик ҳолда куриб, жуда қувонишибди.

Бу воқеадан ўзида йўқ хурсанд эри, яна қопқон қўйиб чиқибди-да, бир оз вақтдан сўнг бориб қараса, қопқон тўла ўлжа эмиш. У яна юк ташувчиларни чақириб, гўштнинг ҳаммасини катта хотинининг кулбасига олиб боришни буюрибди. Сўнгра болаларига мурожаат қилиб:

— Мана шу аёл, сизнинг онангиз,— дебди.

Болалари унга жавобан:

— Ҳа, энди у бизлар учун она,— дейишибди.

Шундай қилиб, бечора аёл кўп болалик бўлиб қолибди, ўлжа эса ҳар доим унинг ҳужрасига келиб тушадиган бўлибди.

Шунга айтишса, керакда, худо бераман деса, қўшқўллаб беради, деб.

ҚАБИЛА БОШЛИҒИ ВА ИККИ ЎРТОҚ

Иккита ёш йигит кийим-кечак олиш учун қабила бошлиғи ёнига жўнашибди. Йўлда бири, иккинчисига:

— Бу дунёда тенги йўқ улуғ зот — худо,— дебди.

Иккинчиси унга эътироз билдирибди:

— Йўқ, энг улуғ зот, бу — қабила бошлиғи.

Шу орада улар қабила бошлиғи олдига етиб келишиб ундан кийим-кечак сўрашибди.

Шунда иккинчи йигит ёшлик қилиб, ўз ўртоғининг гапини қабила бошлиғига айтиб қўйибди.

— Биласанми, йўлда у нима деганини? Бу дунёда энг улуғ зот, бу — худо,— деб айтди. Мен эса тинмай,

энг улуғ зот, бу — сен, — деб уқтириб келдим! — дебди.

Бошлиқ уз хизматкорларига иккита чопон келтиришни буюриб, бири янги, иккинчиси йиртиқ бўлсин, деб тайинлабди. Янги чопонни ўзини улуғ деб атаганга бериб, йиртиғини иккинчи йигитга берибди.

Илтимос қилиб, сураган нарсаларини олган йигитлар ортга қайтишибди. Қабила бошлиғи ўз навкарларига, йигитчаларга етиб олиб, уни мақташнинг уддасидан чиқмаган йигитни ўлдиришни буюрибди. Аммо, йигитчалар йўлда чопонларини алмаштириб кийиб олган эканлар, шунинг учун навкарлар билмай, йиртиқ чопон кийганини ўлдириб қўйишибди. Қабила бошлиғи кўрсаки, худони улуғлаётган ёш йигитча тирик, бошлиқни улуғлаётгани эса, аксинча ўлик эмиш. Шунда у қилган ишига афсусланиб:

— Демак, ҳақиқатдан ҳам бу дунёда худодан улуғ зот йўқ, — деган экан.

ОЛМАХОН НИМАЛАРНИ КЎРДИ

Жазирама ёз кунларининг бирида беозор кўлвор илон қорнини яхшигина тўйғазиб олгач, дам олиш учун тинчроқ жой ахтариб қолибди. Мана у ўтлоқзор ўртасидаги бир дарахтни маъқул кўриб, унга чирмашиб, олибди-да, уйқуга кетибди. Дарахт тепасида олмахон ўтирган экан. У шу заҳотиёқ илонни пайқабди, чунки дарахтнинг қалин барглари орасидан ўтган қуёш нурлари илон терисида жилваланар, шунинг учун у ялтираб ранг-баранг тусга кирган экан.

Олмахон хайратланганда ҳар доим қиладиган одатини қилиб, тилини тақиллата бошлабди. Унинг бу қилиғи, якин орадан ўтиб кетаётган овчининг эътиборини жалб қилибди. «Ҳой, шошма-чи, — дебди у, — қараб кўрай-чи, бу товуш нимага экан».

Аста-секин дарахтга яқинлашиб келиб, унга ўралиб ётган илонга кўзи тушибди.

— Эй, бу ерда тўхтаб, бекорга вақтимни кетказибман! — афсусланиб хитоб қилибди у. — Бу илон мутлақо беозор, бунинг устига овқатга ҳам ярамайди. — Шундай деб овчи ўз йўлида давом этибди.

Бир оздан сўнг, ушбу сўқмоқдан яна бир киши ўтиб бораётиб, олмахоннинг безовта товушини эшитиб қолибди.

— Қани, бир кўрай-чи,— дебди у ўзига,— олмахон нима учун тилини тақиллатаётган экан.

Қўлидаги найзасини шай тутган ҳолда, дарахтга оҳиста яқинлашиб келиб, беозор илонни кўрибди ва ўзича:

«Бу илон кечки овқатга ҳам ярамайди. Бунинг устига у мутлақо беозор жонивор, шунинг учун ўлдириб ҳам бўлмайди»,— дебди.

Бу ердан узоқ булмаган жойда заҳарли кўзойнакли илон ўтлар орасида беркиниб ётар экан. Бугунги тонг унинг учун безовта келиб,— овчилар уч марта ҳужум қилишган экан. Кўзойнакли илонни фақат захари борлиги учун эмас, гўштини хумчага солиб тузлаб қўйса, жуда мазали бўлиши учун ҳам овлашар экан-да.

Овчилардан қочиб, зўрға жон сақлаб қолган кўзойнакли илон кечгача бирон киши ўлдириб қўймаса деб, жонсарак экан. Икки овчи бирин-кетин кўлвор илонга яқинлашиб, унга тегмаганларини кўргач, ҳойна-ҳой бу дарахт сеҳрли бўлса керак, шу туфайли барча илонлар унда ўзларини бежавотир сезсалар керак, деб ўйлабди. Шу ўй билан бошини баланд кўтариб, вишиллаган ҳолда кўлвор илонга ташланган экан, уйғониб кетган бечора илон дахшат ичида ўрмонга қочиб қолибди. Кўзойнакли илон, боя кўлвор илон ўралиб ётган дарахтнинг ўша ерига чирмашиб олибди-да, хотиржам бўлибди. «Энди бир оз мизғиб олсам ҳам бўлади, чунки бу ерда менга ҳеч ким тегмайди»,— деб ўйлабди ўзича.

Олмаҳон бу воқеаларнинг ҳаммасини кўриб турган экан, яна қаттиқроқ шовқин сола бошлабди. Бу вақтда сўқмоқдан учинчи киши ўтиб бораётган бўлиб, кун омадсиз келгани учун жуда толиққан ва норози қиёфада экан. Олмаҳон товуш чиқараётганини эшитгач: «Бу нима бўлдийкин? Олмаҳон бекорга шовкин кўтармайди. Демак, у бирон арзигулик нарса кўриб қолган! Бориб кўрай-чи, зора кечки овқатга бирон нарса топилса»,— деб ўйлабди.

Шундай деб, шоҳида олмахон томоқ қоқаётган дарахт ёнига аста яқинлашиб келибди. Овчи у ерда ухлаб ётган кўзойнакли илонни кўриб, тўқмоқ билан бир уриб унинг бошини мажақлаб ташлабди. Сўнгра, ўзининг овчилар халтасига солиб олгач, хурсанд бўлганидан қулиб юборибди-да, баланд овозда:

— Олмаҳонжон, сенга катта раҳмат! Агар сен бўлмаганингда, бу кўзойнакли илон мен учун қайда эди!— дебди.

Овчи жуда ҳам мамнун бўлиб уйига йўл олибди. Олмахон эса яна томоғини тақиллатиб, ўзига-ўзи:

— Бирон кишига яхши кўринган иш, иккинчисига ёмонлик келтиради. Ўзимга эҳтиёт бўлай, ана у тентак кўзойнакли илонга ўхшаб бирон тузоққа тушиб қолмай,— дебди.

У шундай дея, кечки овқат дардида шохдан-шоҳга сакраб, ўтлоқзорга тушибди-да ўрмонга кириб кетибди.

МОКЕЛЕНИНГ ДУНЕГА КЕЛИШИ

Қадим замонда Бан исмли бир киши ўтган экан. У дарёнинг қуйилиш жойига бориш учун узоқ сафарга отланар экан, ҳамма хотинларини ёнига чақириб:

— Яхши қолинглар, аммо шуни ёдда тутингларки, мени муносиб совга билан кутиб олиш учун келгунимча ҳар бирингиз биттадан бола туғишларингиз шарт. Ма-бодо, биронтангиз бунинг уддасидан чиқмасангиз, ўзингиздан кўринг, гапим тушунарлими?— дебди.

Кунлар кетидан кунлар ўтиб борар, аммо хотинларидан бири яъни Молука дегани ҳа деганда туғавермабди. Шунинг учун қолганлари унинг устидан масха-раомуз кулабошлабдилар.

Бир куни Молука сувга боратуриб, йўл-йўлакай шундай кўшиқ куйлай бошлабди.

*Баи сафардан қайтгач, оҳ онажоним,
Нима қиларни билмайман, оҳ онажоним.
Пешонамга ёзилгани шулми, онажоним,
оҳ онажоним!*

Шу тариқа кўшиқ айтиб, Молука дарё бўйига келибди-да, энди кўзага сув тўлдираман деб турганда, ортидан шитирлаган товуш эшитилибди. Қурққанидан қичқириб юбориб: «Қим бу?»—деб қайрилиб қараган экан, кўзи қари бир кампирга тушибди. Кампир гап бошлабди:

— Мендан кўрқма. Сенинг нолаи-фиғонингни эшитиб, бу ерга келдим. Сенга менинг раҳмим келяпти, шунинг учун ёрдам беришга қарор қилдим. Яқинроқ кел, қорнингни силаб кўрай,— дебди.

Молука яқинлашган экан, кампир унинг қорнига қўл теккизган замон унинг қўлида тўтиқуш тухумига ўхшаш тухум пайдо бўлиб қолибди.

— Қара, Молука,— дебди қари кампир,— сендаги ҳомила мана шу тухум ичида. Кел уни менга ишониб топшир, сен эса эртага менга егулик бирон нарса келтир.

Молука кампирга тухумни топшириб, эртасига мазали овқат тайёрлабди-да, кечаги жойга келибди, у ерда эса сеҳргар кампир гўзал бир чақалоқ билан кутиб турган экан.

— Мана сенинг ўғлинг!— дебди у.

Молука ўғилчасини қўлига олибди-да, кўкрак сути билан боқабошлабди. Буни кўрган кампир, унга қараб:

— Болани намунча бағрингга босиб олдинг? Яхшиси тугунчанн ечиб, менга егулик бирон нарса бер,— дебди.

Молука ўғлини бағрига босиб олиб:

— Йўқ, йўқ, уни сенга ҳеч ҳам бермайман,— дебди.

Кампир эса бунга жавобан:

— Йўқ, ўғилча ҳозирча менда қолади, сен эса эртага яна овқат олиб келасан,— дебди.

Молука ноилож қишлоққа қайтибди ва егулик тайёрлаб, эртасига тонг билан кампирнинг ҳузурига келибди. Бола ана шу ўтган бир кеча давомида ўсиб-ўсиб, кап-катта йигитча бўлиб қолибди. Буни кўрган онаси: «Бу қандай бўлди? Кечагина жажжи чақалоқ эди, бугун эса кап-катта бўлиб қолибди!»— деб ўйлабди.

Уни ҳайрон бўлганини кўрган кампир:

— Мана энди ўғлингни олиб кетсанг бўлади. Фақат уни қоронғи уйга беркитиб қўй, токи унга бирон бир кимсанинг кўзи тушмасин,— деб тайинлабди.

Молука ўғлини ўзи билан бирга олиб кетибди-да, кампир қандай тайинлаган бўлса, шундай қилибди.

Орадан бир неча жун ўтгач, Баининг келиши яқинлашиб қолди деган шов-шув гаплар пайдо бўлибди. Унинг ҳамма хотинлари дарё бўйига чиқиб эрларини кута бошлашибди. Бекорчиликка эрмак деб. Молуканинг устидан кулар эмишлар.

— **Ҳой.** Молука, сенда ахир ўғил ҳам, қиз ҳам йўқ! Эҳтиёт бўл, бунинг учун ҳали кўрадиганингни кўрмагин тагин,— дейишармиш улар.

Дарё бўйида ҳамма хотинлар қўлида боласи билан турар, фақатгина Молука яккаю-ёлғиз экан. Қайиқ келиб тўхтагач, ундан Баи тушиб, қирғоқда турган хотинлари олдига бирма-бир яқинлашиб, кўтариб турган болаларини мақтай бошлабди. Ниҳоят Баи Молукага яқинлашиб:

— Бу нимаси? Сенинг боланг йуқми?— дебди. У

шундай деб ўз хизматкорларига Молукани оёқ-қўлини бойлаб, ўлдиришни буюрибди.

Молукани бойлаб, энди ўлдиришга шайланиб турган эканлар, у ўз овсинларига қараб:

— Сизлар болаларингизни кўтариб олиб, Баини кутгани чиққансизлар, улар эса ўз оталарини танимади. Мен ҳозир ўғлимни чақираман, кўриб оғизларинг очилиб қолсин,— дебди.

Аmmo унинг бу гапига:

— Сен ақлдан озибсан! Сенда ўғил нима қилсин?!— дейишибди хотинлар чувиллашиб:

Бунга жавобан Молука:

— Бир оз сабр қилинглар, ҳозир ўғлимни кўрасизлар,— дебди. Сўнгра қўшиқ айтабошлабди:

*Қўзичоғим, болажоним,
Мени ўлдиришга шайландилар.
Арқон билан оёқ-қўлим*

боғладилар,

*Қўзичоғим, болажоним.
Йўқ қилишга, қасд қилдилар,
Қутқар мени, болажоним.*

Бу қўшиқни эшитган ўғил, тезда қирғоққа етиб келибди. Бу орада у норғул йигит бўлиб қолган экан, уни кўрганлар ҳайратдан ёқа ушлабдилар. Отаси олдига боришини эшитгач, шундай гап бошлабди:

— Отамнинг олдига бориш учун шудринг тушган ўтни босиб бораманми?— Сўнгра буйруқ берибди: — Утлар. йўқ бўлсин!

Шу заҳоти ўтлардан ном-нишон ҳам қолмабди.

Бунни кўргач, у яна буйруқ берибди.

— Тақир ердан, юриб боришни ҳам истамайман. Қани, бўйралар тўшалсин!

Қаердандир пайдо бўлган бўйралар, оёғи остига поёндоз бўлиб тўшалибди. Мана шундагина йигитча қўрқувдан эс-ҳушини йўқотиб қўйган аёллар олдига бориб, уларга қараб:

— Сиз ҳаммангиз онамнинг устидан кулиб, унинг ўғли йўқ деб, вақирлашган эдингиз! Мана мен унинг ўғли — ўз отамни қутлаш учун етиб келдим,— дебди.

Сўнгра ҳеч иккиланмай Баининг олдига келиб, унинг қўлидан ўпибди. Отаси эса:

— Йигитча, сен кимсан?— деб сўрабди.

— Мен Мокеле, Молуканинг ўгли бўламан,— дебди ғурур билан. Шундай қилиб Молука ўлимдан қутулиб қолган экан.

ҚУРҚМАС МОКЕЛЕ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ИНСОН УЧУН ҚУЕШ КЕЛТИРГАН

Мокеле яшайдиган қишлоқда ҳеч қачон қуёш кўринмаган экан. У ерда фақатгина ой ёғду сочиб турар, шунинг учун одамлар уни қуёш деб аташар экан. Кунлардан бир кун Мокеле отасидан сўрабди:

— Ота, бу ерда ҳақиқий қуёш бўлмайдими?

Баи эса ҳайрон бўлиб:

— Нима тўғрисида гапираётганингни билмаяпман. Бундай нарса тўғрисида эшитганим йўқ,— деб жавоб қилибди.

Шунда ўгли қатъий:

— Бориб, қаердан бўлмасин қуёшни топиб келаман,— дебди.

Мокеле катта бир қайиқ ясаб, дарё оқими бўйлаб пастга тушмоқчи бўлибди. Қайиққа энди ўтирмақчи бўлган экан, уни каттакон арилар галаси ўраб олибди.

— Ҳой, арилар, сизлар қаёққа?— деб сўрабди улардан йиғитча.

— Сен билан, Мокеле. Мабодо сенга қуёшни беришни истамай қолишса, биз томошабин бўлиб турмай, сенга ёрдам берамиз, ишонавер. Қуёшни қўлга кириштиринг учун қўлимиздан келган ҳамма ишни қиламиз,— дейишибди арилар визиллашиб.

— Нима ҳам дердим, қайиққа чиқинглар!— дебди Мокеле.

Шу орада тошбақа судралиб келиб қолибди. Мокеле ундан:

— Тошбақа, сен қаёққа кетяпсан!— деб сўрабди. Шунда тошбақа:

— Мен оддий тошбақа эмасман. Мен ҳамма нарсани жўраоламан. Агарда қуёшни беркитиб қўйсалар, уни топиш қўлимдан келади, мени ўзинг билан олиб кет!— деб Мокелега ёлворибди.

Шундай қилиб, тошбақа ҳам қайиққа тушиб олибди. Қайиқнинг тумшугига эса калхат келиб қўниб олибдида, буйруқ берибди:

— Олға!

Мокеле ундан ҳам сўрабди:

— Калхат, сен қаерга отландинг?

— Салом! Мени ҳам ўзинг билан ола кет! Ҳар доим ёнингда буламан, қуёшни сенга беришдан бош тортишса, уни ўғирлаб, осмонга олиб чиқиб қўяман!— дебди калхат.

Хуллас, мана шу ҳайвонлар Мокеле билан бирга йулга тушибдилар. Узоқ вақт сузишиб ниҳоят қирғоққа келиб тухташибди. Мокеле қайиқни дўсти Бонзангеда қолдириб, ўзи дўстлари билан қишлоққа, қабила бошлиғи олдига йўл олибди.

— Жаноби олийлари!— Унга мурожаат қилибди Мокеле.— Мен қуёшни сотиб олиш учун келдим.

Қария ҳайрон бўлиб, унга:

— Яхши, фақат ўғлим Якалака келишини кутайлик,— дебди.

Якалака келгач, қабила бошлиғи унинг қулоғига:

— Болумбу исмли қизнинг олдига бориб айт, заҳар қўшилган ичимлик тайёрласин. Бу келгиндиларни ўлдирамиз,— деб шивирлабди.

Аммо Мокеле бу гапларни эшитиб қолиб, уни ўзи излаб кетибди. Қизни топгач, кўрибди-ю, ошиқи беқарор бўлиб қолибди. Уни қўяберинг-ку, Болумбунинг ўзи ҳам Мокелени севиб қолибди.

«Нима қилай?— деб ўйлай бошлабди қиз.— Қандай қилиб ўз севган кишимни заҳарлайман ахир?»

Шундан сўнг қиз заҳарли ичимлик солинган идишнинг тагини тешиб қўйибди, кўнгли хотиржам бўлиб, қабила бошлиғи олдига келиб:

— Шошмай турсинлар, мен улар учун ҳали шунақанги ичимлик тайёрлайки, ичган заҳоти оёқларини узатиб колсинлар,— дебди.

Шундай деб, ўзи Мокеленинг олдига югурибди ва унга шундай дебди:

— Жонингни қутқар! Сени ва сен билан келганларнинг ҳаммасини ўлдириш учун менга заҳар тайёрлаш топширилган!— дебди.

Мокеле эса унга:

— Иккимиз қочамиз!— дебди.

Бунга Болумбу хурсандлик билан рози бўлибди. Бу орада тошбақа қуёш беркитиб қўйилган жойни топибди, калхат уни чангаллаб олиб, осмонга парвоз қилибди. Якалака ва унинг одамлари Мокеле билан Болумбу

ортидан қувиб кетишибди. Бунни кўрган арилар ғувиллашиб, таъқиб қилаётганларни аямай чақа бошлабдилар, ниҳоят таъқиб қилувчилар ортда қолиб кетишибди. Мана шу алпозда қочоқлар Мокеле уз қайиғини қолдирган қирғоққа етиб келишибди. Қарасалар қайиқ жойида йуқ экан. Шунда Мокеле дўсти Бонзангедан уз қайиғини бериб туришини илтимос қилибди.

Ниҳоят, Бонзанге берган қайиққа тушиб, уйи томон сузиб кетибди. Қирғоқда уларни Баининг ўзи кутиб олибди. Мокеле унга:

— Ота, мен қуёшни топиб келдим. Уни осмонга чиқариб қўйдим!— дебди.

Ўшандан шу кунга қадар, қуёш хар кунни осмонга чиқиб келаркан. Қуёш нурини истаган одамлар унга Мокеле туфайли эга бўлган эканлар.

МУНДАРИЖА

СЕҲРЛИ ЭРТАҚЛАР

Сайёҳлар дустлиги	3
Қур билан букир	6
Кхамба	9
Аждаҳони енгган киши	12
Қизча ва унинг шух укаси ҳақида эртак	16
Одамхўр булиб қолган аёл ҳақида эртак	20
Овчилар ва одамхур аёл	24
Уғай она ҳақида эртак	25
Эчки боқувчи чупон	27
Опа-сингил	33

ҲАЙВОНЛАР ТУҒРИСИДА ЭРТАҚЛАР

Нима учун осмонда ой бор?	37
Ананси — жониворларнинг энг кексаси	39
Ургимчакнинг осмон худосидан эртак олганлиги туғ- рисид	41

ИБТИДОИЙ ЭРТАҚЛАР

Одамлар қандай қилиб оловга эга бўлганлар	46
Ўз эрларини тирилтирган хотинлар туғрисид	48
Қайсар эр	49
Рашкчи хотин	52

НГОИНИНГ САРГУЗАШТЛАРИ

Нгоининг дунёга келиши	54
Нгоининг ёмғирда ивиши	55
Нгоининг товуқнинг қанотини қирққани	56
Нгоининг жанжалга аралашгани.	57
Нгои ва овчи	58
Нгои гуручни тозалагани	58
Бахтли тасодиф	59

ҲАЕТИЙ ЭРТАҚЛАР

Нима учун одамлар ўлади	62
Кабулуку ва маймун	63

Жийик, буғма илон ва кабулуку	64
Қоплон билан каклик	65
Фил билан эчки ҳақида эртак	69
Кийик ва ургимчак туғрисида эртак	71
Тошбақа ҳақида эртаклар	71
Фил билан ит ҳақида эртак	76
Қурбақа ҳақида эртаклар	77
Тутиқуш билан тошбақа	81
Кабулуку, қоплон ва эчкиэмар	82
Кабулуку билан қоплон	81
Кабулуку, қоплон, кийик ва тимсох	89
Кабулуку билан ҳайвонлар	91
Фил билан саъва	92
Кийик билан илон.	91
Тошбақа билан ҳайвонлар	95
Тошбақа билан тустовуқ	97
Ит ва унинг катта акаси чиябури.	99
Ит билан ҳайвонлар	100
Ит билан лайлак	101
Тошбақа билан ит	102
Қурбақа, буқаламун, қоплон ва чумолихур	103
Тошбақа билан қурбақа	105
Тутиқуш билан чўчқа	107
Тустовуқ билан мбамбу исмли илон	108
Тантиқ қиз	111
Нима учун қалдирғоч осмонда яшайди	112
Қуршапалак туғрисида эртак	113
Дангаса билан буқаламун	113
Икки хотинлик эркак	114
Қабила бошлиғи ва икки ўртоқ	117
Олмахон нималарни курди	118
Мокеленинг дунёга келиши	120
Қурқмас Мокеле қандай қилиб инсон учун қуёш келтирган	123

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

Африка халқлари эртаклари

ТАНТИҚ ҚИЗ

Н а с р

Ўзбек тилида

Муҳаррир *А. Акбаров*
Рассом *С. Муҳамедов*
Расмлар муҳаррири *У. Солиҳов*
Техн. муҳаррир *Л. Толочко*
Мусаҳҳих *Ш. Соатова*

ИБ № 0591

Босмахонага 15.09.95. берилди. Босишга 15.01.96. рухсат эгилди. Бичими 84×108¹/₃₂. Босма қоғози. Юқори босма. Нашр л. 6,81. Шартли босма табағи 6,72. Шартли кр. оттиск. 7,14. 10000 нусхада. Шартнома № 17—95. Буюртма № 85. Баҳоси шартнома асосида.

«Чулпон» нашриёти 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасинини Янгийўл китоб фабрикасида босилди. Янгийўл шаҳри. 702800. Самарқанд кўчаси, 44.